

909
910
911
912
913

205

9-74

~~W: 93~~

~~1138~~

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԻԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՍՏՈՒԱԾՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԵՌԱՆԴ ԱՐԾԱՐԾԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆԷՑ

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՓԻՐԵԱՆՑ

ՄԻԱԲԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱՇՆԻ ԵՒ ՎԱՆԱՀԱՅՐ
ՎԱՆՈՒՑ Ս. ԹՈՎՄԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՑ, ՈՐ ՅԱԳՈՒԼԻՍ

ՀԱՏՈՐ Դ.

Բ. Տաազրուլթիւն

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՄԱՐՏԶԻԱ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱՋՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱՇՆԻ

1897

1008
35181

57 248-ահ

Дозволено цензурою. 28 Октября 1896 г. Тифлисъ.

Ա.

ԱՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԷՋ ՄԵՐ ՈՒՆԵՅԱԾ ԿԵԱՆՔԻ
ՆՊԱՏԱԿՆ.

Քրիստոս մեր Տէրը, որոյ երկրաւոր կեանքը մեր կեանքի համար ամենաթանկագին և ամենալաւ հայելին է, որոյ մէջ մեզ ցոյց տուեց շատ պարզ կերպով թէ, ինչ ենք մենք և ինչ պիտի լինինք, Իւր ծնած ժամից սկսած մի անշուք մարում, մինչև իւր փառաւորութիւնը մեռելների մէջն ու գերեզմանների վերայ, մեր գոյութեան ու կեանքի բոլոր բարոյական հանգամանքների մասին մի սուրբ օրինակ է մեզ տալիս: Յետին վիճակի մէջ ծնաւ նա, շատ հասարակ ծնողաց զաւակ եղաւ, այնպիսի մարդիկների՝ որ ոչ յայտնի էին, և ոչ շատ ճանաչող ունէին. աննշան ծնողաց որդի եղաւ նորա համար, որ մենք միտք անենք թէ՛, ո՛չ մեծ տանից տեղից լինելն, ո՛չ բարձր աստիճանի տէր լինելն, ո՛չ հարստութիւնը և ոչ փառաւոր կերպով կեանք անցկացնելն է տալիս մարդիս այն ազնուութիւնն, որ Աստուծոյ առաջին գին ու

նշանակութիւն ունի։ Աղքատ մեռաւ նա, մի օտար մարդ պէտք էր նորան գերեզմանի տեղը տար, այդ իմանալով, պէտք է մենք միտք անենք, թէ այս աշխարհումս ոչ թէ նորա համար է մեզ կեանք տուած, նորա համար ենք ապրում, որ մեզ չմնալու հետնեքս չտանելու, փչանալու երկրաւոր գանձեր հաւաքենք, որից մեր աչքը ամենեւին չէ կշտանում և վրան ևս պէտք է մնայ ու թողնենք, գնանք, չվայելելու ցաւը սրտներումս, այլ մեր խելքն ու միտքը այն աներևոյթ գանձի հետ պէտք է լինի, որ երկրնքում մեզ համար պէտք է հաւաքենք, պատրաստենք, այն գաճն, որ ո՛չ փչանալու է, ո՛չ ուրիշին է մնալու, ո՛չ ձեռքներիցս է գնալու, ոչ աչքներիս վրան մնալու, այս այն գանձն է, որ միշտ մերն է ու կլինի և որ յաւիտեան պէտք է վայելենք երջանկացած հոգւով, անմահ կեանքով անանց աշխարհում երանելեաց վիճակում։ Սուրբ գիրքը ոչ մի տեղ չէ ասում, թէ Քրիստոս մեր Տէրը քանի գնաց, մեծացաւ երկրաւոր կայքով, աշխարհիս բարձր աստիճաններով, անցաւոր հարստութիւնով, այլ ասում է թէ, քանի գնում էր, մեծանում էր, յառաջանում էր աստուածային բաների իմաստութիւնի ու հասկացողութիւնի կողմից այն աստուածային բաների մէջ, որ երկրիցս այնչափ բարձր են, որչափ որ երկրնքումը հաստատ մնայուն գին ու արժէք ունին։ Իւր կեանքը մի գործաւորի իւր վիզն առած օրուայ մէջ անելու մի գործ էր. եթէ հեռուից հեռու մի կերպ նմանեցնել ուղեւոր, պիտի ասենք որ, ամեն մի օրուայ մէջ կատարելու մի բարերար, մի մեծ

գործ էր, որովհետեւ մարդիս բաղդաւորեցնելու և երջանկացնելու անօրինակ, յաւիտեանական մի գործ էր, որ պիտի կատարէր. նա փրկութիւն բերաւ մարդկային ազգին, նա ազատեց նոցա մոլորութիւնից ու մեղքից։ Նորա հոգին իւր օրերումն, իւր ժամանակին ապրող մարդիկների համար միայն չէր հոգս քաշում, այլ և իւր անչափ ողորմութիւնովն, հաղարաւոր տարիներից յետոյ աշխարհք ծնելու մարդիկների համար ևս։ Եւ ամենաբարձր, ամենամեծ բանն իւր մտքի մէջ բովանդակելուն հետը, իւր մարդկային եղբայրներից ամենայետիկին ևս չէր մոռանում։ Նա կաղին ու կոյրին բժշկեց, կարօտութիւն ունեցողներին օգնելու իւր ունեցածիցն, միշտ պատրաստ էր։ Այս ամեն բանն արաւ, այս ամեն բանն եղաւ նորա համար, որ մենք միտք անենք, թէ մեր իսկական օրական գործն ևս անցաւոր աշխարհիս մէջը միայն մեր քաղաքական կացութեան, վիճակի գործերն ու զբաղմունքները չեն, կամ մերօնց բոլորովին անկարօտ ու լաւ ապրելու, մեր ու մեր տան անունը բարձրացնելու, լաւ անուն հանելու հոգոր չէ, այլ ամեն մի առաքինութիւնի մէջ մեր կատարեալ լինելու ջանքն։ Մարդոյ մշտական բարւոյն ու մնացական բարօրութեան համար մահուան առաջ գնաց, մեռնելը վիզն առաւ հնազանդութիւնովն Իւր Հօրն ու Աստուծոյն, և լցուած Իւր հաստատ ու հաւատարիմ սիրովն իւր եղբայրների վերայ, արհամարհեց ամենադառն անարգանքն և խայտառակութիւնն, սրտի հոգու ամենածանր ցաւերն, որ քաշում էր մարդիկների անշնորհակալութիւնից, ապե-

րախտութիւնից, բարեկամի մատնութիւնից, նա արհամարհեց մարմնի ամենասաստիկ ցաւերն, որ բոլորովին անգութ կերպով պատճառում էին Իրեն չարչարողներն ու թշնամիներն: Բայց փառաւոր էր վերջն մահուան ու գերեզմանների վերայ Նորա արած յաղթութիւնն, Նորա կանգնած յաղթանակը. այս ամենն ևս այն միտքն ունի, որ մենք հասկանանք թէ, մեր այս աշխարհ գալը Նորա համար չէ, որ օրերս լաւ ուրախ, հանգիստ, բաղբաւոր անց կացնենք, կեանք վայելենք, ինչպէս որ պէտք է. կամ թէ, — հեռու լինի մեզանից — մարմնով ցաւ ու նեղութիւն քաշելն, աստուածային բանի վերայ մեր ունեցած սէրը մեր սրտիցն կտրի բոլորովին: Մահուան պատերազմից դէնը յաղթութեան պսակներ են մեզ սպասում: «Պատճառ որ» այսպէս է ասում Աստուծոյ խօսքը, «այս մեր նեղութիւնը, որ ժամանակաւոր ու թեթեւ է, մի յաւիտենական ու բոլորովին չափից դուրս փառքի մեծութիւն կյառաջացնի մեզ, որ այս երեւեցած բաների վերայ չենք մտիկ տալիս, չերեւցած բանին վերայ. ինչի որ, երեւցածը, ժամանակաւոր է, իսկ ինչ որ չէ երեւում, այն յաւիտենական է: (Բ. Կորնթ. 4. 17. 18):

Ի՞նչ բանի համար է աստուածութիւնը ինձ ոչնչից ստեղծել ու կեանք տուել: Արդեօք Նորա համար եմ ծնուած, որ առանց մի յայտնի և որոշ նպատակի ապրեմ օրօրոցիցս սկսած մինչև գերեզման մտնելս այսպէս մի կեանք անց կացնելով, որ միայն օրերս դուրս գան: Հասակս առնելուց յետոյ, պէտք է գլուխս ցած ձգեմ, յետոյ ցած դնեմ ու

պառկեմ, այլ ևս տեղիցս վեր չկենամ պարտիզի ծաղկի նման, անտառի կաղնու նման, մի-օրուայ կեանք ունեցող ճանճի նման, անապատում բնակող առիւծի նման: Բայց ի՞նչպէս կարող եմ ես այդ գաղափարս համաձայնեցնել Աստուծոյ ունեցած կատարելութիւնների գաղափարի հետ: Ինչի՞ համար է ուրեմն այն կենդանի զգացումն, որ իմ մէջս կայ, թէ իմ հոգովս գիտակցութիւն չունեցող աշխարհիս արարածներին ես շատ բարձր եմ: Ինչի՞ համար անուրանալի կերպով խելքս կտրում է, հասկանում եմ, որ իմ առաջին բարձր նպատակներ ունիմ, որոնց իմ կարճ կեանքիս մէջը հասնել չեմ կարող, մինչդեռ ուրիշ արարածներին միայն այն և այնքան յատկութիւններն են տուած, որչափ որ պէտք է միայն այս աշխարհիս մէջ իրենց գոյութիւնն ու կեանքը ունենալու, պահպանելու համար. իրենց ուտելիք, խմելիք, սնունդը ճարելու համար, կամ իրենց ցաւերն ու իրենց կեանքին սպառնացող վրտանգը իրենցից հեռացնելու համար:

Այսպէս մեր բնակութիւնը միայն արդէն մեզ ցոյց է տալիս մին մինի հակառակ մտքեր, որ մեր մէջը ծնում են՝ ուղեւանք, չուղեւանք. և անպատճառ այդ ու այդպիսի մին մինի հակառակ մտքեր մեր գլխումը պէտք է անց կենան, երբ որ մենք մեր աշխարհ գալու նպատակը մեր այս կեանքի նեղ սահման ունեցող ասպարիզի մէջ տեսնել ու գտնել ուղեւանք:

Բայց մենք գիտենք, որ մարդս հոգի ունեցող արարած է, հոգի է. Նորա մարմինը հոգու հա-

գուտան է և օգնող գործիքն երկրաւոր բաների մէջ: Մեր մարմինն, որ մեզ պատում է, տարիներ վրան անց կենալով, երբ որ ժամանակն գալիս հասնում է, թառամում է. իսկ հոգին, մահի դուռը ընկած ժամանակին ևս, զգում է, որ դարձեալ նոյնն է, ինչ որ էր ինքն իրան ճանաչած օրից: Մարմինը ծանրացած, թուլացած ընկնում, պառկում է գետին, ինչպէս որ գետնիցն էր առնուել. հոգին այս աշխարհիս մէջ ոչ մի երկրաւոր բանի մէջ հանգստութիւն չէ գտնում, այլ գերեզմանից բարձր ու դուրս է ձգտում, դիմում դէպի յաւիտենականութիւնն:

Ուրեմն հոգին է մարդիս իսկական մնացական (մնացող, մնայուն) մասն, մարմինը չէ. յաւիտենականն է նորա կեանքն, ոչ թէ անցաւորն. բուն աստուածայինն է, աստուածայինից է յառաջ եկած, ոչ թէ երկրաւորից: Մարդիս մէջ եղած հոգեղէնն ու աստուածայինն դէպի աստուածայինն է գնում, իսկ երկրաւորը, հողածինը, դարձեալ հողն է մտնում:

Բայց ի՞նչպէս կարող եմ իմանալ թէ, աստուածութիւնն մահուանս ժամից յետոյ, դէնը ինչ նպատակի համար է ինձ կանչում: — Այնքան տեղ աչքս չէ կտրում, որ պարզ տեսնէի. այնքան տեղ խելքս չէ հասնում, որ ասէի. բայց իմ մէջս զարմանալի կերպով հնչում են բնութեան, բանականութեան և յայտնութեան ձայներն և զգում եմ, թէ ինչ պէտք է լինիմ, ինչ յոյսեր պէտք է ունենամ:

Ի՞նչ պիտի լինին ապառաժի վրայի մամուռն, լեռների վրայի կաղնիներն, երկնքի բարձր տեղեր թռչող արծիւն: — Ստեղծողի իրենց տուած բնական

ուժերովն ինչ որ են ու կարող են լինել, այն կլինին. խօսքս այն է թէ, կլինին մամուռ, կաղնի արծիւ, ո՛չ թէ ուրիշ բան: Կատարելագործուել, և այդպէսով իրենց գոյութիւնն ու կեանքը բարձրացնել ու կատարելութեան հասնել, նոցա ոչ մի ժամանակ կարելի չէ: Բայց մարդկային հոգին յայտնի և անուրանալի կերպով այնպիսի մի գոյութիւն է իրենց ցոյց տալիս, որն իրան կատարելագործելովն անդադար և միշտ աստուածութեան է մօտենում. նորա մէջը կայ ու գործում է մի ոյժ մի զօրութիւն, որի կեանքն ու գործքը իրանից ցած եղող կեանք ունեցող ու գործքը իրանից ցած եղող կեանք ունեցող ու գործող ուժերից բարձր է ու անկախ. դա ճանաչողութիւնն է, մտածողական այնպիսի մի զօրութիւն է, որոյ մէջ տիեզերքի բոլոր փառքը, մեծութիւնն ու զարմանալի բարեփայլութիւնը միշտ աւելի երջանիկ և աւելի անօհման կերպով է յայտնում: Այս է այն գաղտնի զգացումն մեր մէջը. այս է և այս միտքն ունի փառաւորուած Փրկչի պատուէրն թէ, *Դուք եղեք և այնպէս կատարեալ լինեք, ինչպէս որ յերկինքս եղեք և այնպէս կատարեալ եղեք:*

Հոգին աստուածական անելու ու հոգեւոր աստուածական գործունէութեան անհրաժեշտ պայմանը յայտնաբերում է: Եւ այս իմ նպատակս, այս իմ կեանքիս նպատակն: Այս իմ անելու գործիս, այս իմ ունենալու իսկական ջանքիս ու հոգսիս ճշմարիտ լինելը, որ ինձանից ծածկած բան էր և որոյ վրայի քօղը հանեց, նից ծածկած բան էր և որոյ վրայի քօղը հանեց, բացեց Քրիստոս իմ Տէրս և, որ իմ բանականութիւնս ևս հաստատում է, իրօք այնպէս լինելը, իմ այս աշխարհիս մէջ ունեցած կեանքովս ևս առաւել

պարզութեամբ է իմ առաջին: Ամենայն բան դրդում է, որ մեր բնական հոգին մարմնաւոր բանի վերայ իւր իշխանութիւնը քանի գնայ, տարածի, մեծացնի. ամեն բան մղում է, որ մեր բնական հոգին մոլորութիւնի ու մեղքի կապերից ազատուի: Այս կեանքս բնական հոգու համար մի դաստիարակութիւն է իւր մեծ կոչման համար. այս կրթութիւնը այս կեանքումս, իւր բոլորովին կատարելութեան աստիճանին չէ հասնում, չէ վերջանում. մեր կեանքի յետուայ շարունակութիւնն ևս յառաջ է տանում միշտ և անդադար:

Ամենայն բան դրդում է, որ մարդիս բնական հոգին իւր ճանաչողական կարողութիւնն (խելքի ոյժն) ընդարձակի: Մարդս այն պատճառով տկուր ու անպատասպար ծնուեցաւ, որ իւր բնական հոգու ոյժերը բանեցնելով, իւր կեանքի պահպանութեանը համար զարգացնի: Անդամին իւր մօր փորից արդէն ծնում է բնական զէնքերով, իրան պէտք հագուստովը և իրան հարկաւոր ուտելիքն ու խմելիքը բնութիւնն ինքն պատրաստ նորա առաջն է հանում, դնում ձրիապէս և ինքնաբերաբար: Բայց այս ևս կայ, որ աշխարհիս ստեղծուելուցը շատ հազար տարիներ են անց կացել, իսկ անբան կենդանիները ճանաչողական կարողութիւնի կողմից՝ մի գծի չափ ևս յառաջ չեն գնացել, ինչ որ կան, դարձեալ նոյն կենդանիներն են: Միայն մարդս ամենայն դժուարութիւններ քաշելով, ձեռիցը բան գալու և բան հասկանալու կողմանէ, կարողանալու և հասկանալու բարձր աստիճաններին, մեծ նեղութիւններով իբր

մագլցելով, բարձրացաւ, հասաւ: Սկզբումն նա փոսերումն էր բնակւում, բայց այժմ հանգիստ ապահով, իւր խելքովն շինած բնակարանների մէջ: Սկզբումն նորա գործիքները իւր ձեռքերն էին, քիչ յետոյ, փայտից ու քարից եղան նոքա, որոնցով նա այս այն բանն էր անում. բայց յետոյ մտաւ նա երկրի խոր տեղերը, նորա մէջից, իբր նորա փորից, աղիքներից քաշեց, հանեց ու դուրս բերեց տեսակ տեսակ մետաղների, որ նորանցից վտանգին յաղթելու համար սուր՝ ու՛ երկիրը (հողը) մշակելու համար արօր շինի: Սկզբները նա իւր բնակուած պսակ տեղին էր կապուած, իւր տեղից հեռու գնալու կարողութիւնը չունէր. բայց յետոյ ուրիշ տեղեր, հեռու տեղեր, աշխարհիս ուրիշ կողմերը գնաց, ման եկաւ. իւր չիմացած լեզուները սովորեցաւ և հաղորդակցութիւն, յարաբերութիւն ունեցաւ ուրիշների հետ: Նոցա մտքերն ինքն հասկանալ կարողացաւ և իւր մտքերն ուրիշներին հասկացնելու, իմացնելու. յետոյ անվախ ու համարձակ ահագին ծովեր մտաւ, գնաց անց կացաւ աշխարհիս մի մասից միւս մասը, և գրի նշաններով ահագին տարածութիւն ունեցող հեռու երկրների հետ խօսեց, որ տեղ որ ամենեին չէր, սկզբները, ամպը որ գոռում էր, դողում էր երկիւղից, զարմանում, ապշած կանգնում մնում էր, երկնքի լուսաւորների վերայ նայելով. յետոյ նորա մէջը ծնաւ այն միտքը թէ՛ Աստուած կայ, կամ Աստուած պէտք է լինի. աղօթք, երկրպագութիւն էր անում որոտումին, կրակին, փայլով աստվերին, վերջապէս հասկացաւ, որ սոքա ևս իսկ Աս-

տուած չեն, այլ Նորա արարածներն. սկսեց աղօթք
ու երկրպագութիւն անել աներեւութին — Աստուծոյ,
յետոյ Յիսուսի Քրիստոսի լոյսը իրան ևս լուսաւորեց,
և Աստուծոյ թագաւորութիւնն երկրիս վերայ սկսեց
իսկ իւր գոյութիւնն ունենալ ու իրօք Հաստատուիլ:

Այսպէս մարդիս բանական հոգին, կեանքի կա-
րիքներից դրդուելով ու մղուելով, անդադար յառաջ
գնաց միշտ մի գիւտից դէպի միւսը, մի բանի խելքը
Հասցնելուցը դէպի միւսը: Ինչ որ այսօր մի խաղա-
ցող երեխան գիտէ, հին ժամանակներումը շատ խե-
ւօք և գիտուն մարդի համար զարմանալի մի բան
կլինէր: Հարիւրաւոր տարիներ անց կենալուց յետոյ
ի՞նչ պէտք է լինի մարդկային ազգը, որ քանի գը-
նում միշտ յառաջանում է: Աստուծոյ արարածները
քննելու և նոցա խելք Հասցնելու կողմանէ: Արդէն
այսօր ևս գիտենք մենք անչափ տիեզերքը, նորա
շրջապատը, կամ տարածութիւնը, և մեզ ամենից
մօտիկ երկնային մարմինների ճանապարհներն ու ըն-
թացքը, դաշտերն ու սարերը, և լուսնի արեգակի
որպէս և հեռաւոր երկրների լուսի հագուստներն.
լուսի հագուստներն եթէ լուսնի քառորդներն են,
իսկ արեգակի ինչեքն են արդեօք, որպէս և հեռա-
ւոր երկրների. և նոյնպէս գիտենք օդի, լուսի և
ընթեան անթիւ, անհամար գործի ոյժն ու զօրու-
թիւնը, Բայց այն ևս ասենք, որ հողեղէն մարդիս
ամենից իմաստունի հասկացածն անգամ, տիեզերքի
Ուլկիանոսից հազիւ մի կաթիլի չափ բան է: Բանական
հոգու աստուածանման լինելը մարդիս նպատա՞կն է:

Այդ բանին, այդտեղ է տանում մեզ աշխարհիս

բոլոր կարգադրութիւնը, ամենայն բան տանում է մեզ
Հասցնում այն տեղը, որ մենք Դէր իշխանութիւնը, Դէր
զօրութիւնը արարածէն՝ դժայական — Ժամանակ —
բայ. ամենայն բան տանում է մեզ այն տեղը, որ
զգանք մեր բարձր արժանաւորութիւնն, որ պատկեր
ու նմանութիւն ենք Աստուծոյ: Բանական հոգու և
մարմնոյ ցանկութիւնների կամքը մին մինի հետ միշտ
հակառակութեան մէջ են: Մեր մէջ երկու տեսակ
օրէնք կայ: Մարմնից յառաջ են գալիս մեղքի ամե-
նայն հակումները — հպարտութիւնի, նախանձի,
վրէժխնդրութիւնի, անառակութիւնի, բայց հոգուց
յառաջանում է աստուածային ու մնայուն բաների
սուրբ փափագն: Մարդս զուր է երկրաւոր բաների
մէջ իւր գոհ ապրելն ու ամեն բանից աչքը կշտա-
նալն պտուում. միշտ երկրաւոր բանն մարդիս իրա-
նից յետ է հրում, ու կարծես այդպէս անելովն
հասկացնում է նորան թէ, խելքդ գլուխդ հաւաքիր,
այն բանն դուրսը մի պտուիր՝ ինչ որ քո մէջդ պէտք
է գտնես, ի՞նչ ես պատէ պատ ընկնում: Զուր է
բանական հոգին իւր արժանաւորութիւնը մոռանում
և իւր բաղդաւորութիւնը երկրաւոր կեանքի պար-
գեններից պահանջում: Գեղեցկութիւնն ու ոյժը անց
է կենում, գնում. փառքը նսեմանում, կորչում է.
մարմնասիրութիւնի ետեւից գալիս է թշուառու-
թիւնը. փողն ու ինչքը մեր ձեռքից գնում են, և
ձեռքից ձեռք անց կենալով՝ շատ մարդի ձեռք ընկ-
նում. հայր, մայր, մարդ, կնիկ զաւակներ մեռնում
են. մի բան չէ մնում, մի բան հաստատ ու մնացա-
կան մի բաղդաւորութիւն չէ բերում մարդիս՝ որ

ասի թէ՛, արդէն ամեն բանից գոհ եմ, կուշտ եմ, այլ ևս ինձ ոչ մի բան պէտք չէ, այլ ևս ոչ մի բանի չեմ ցանկանում. ոչ մի բանի կարօտ չեմ. ամեն ուզածս, ցանկացածս ունեցայ, կատարուեցաւ, այլ ևս բան չմնաց ինձ ցանկալու: Ընդհակառակն մարդս կարօտ է մնում շատ բանից, և ամեն բան ստիպում, մղում է մեզ մեր տեսած երկրաւորը թողած՝ գէպի աներևոյթ երկնայինը աչքներս դարձնել: Մեղքը հոգու գերութիւնն է, առաքինութիւնը — հոգու ազատութիւն: Մեղքը — մարմնի իշխելն, թագաւոր դառնալն է մեր գլխին. իսկ առաքինութիւնն այն բանն է, որ աստուածայինը մեր մէջ յաղթութիւն է անում, յաղթող է հանդիսանում: Իրաւ է, հոգին շատ ու շատ անգամ մոռանում է, որ ինքը պէտք է իշխանութիւն բանացնողը լինի իւր հողեղէն բնութիւնից յառաջ եկած ցանկութիւնների վերայ, բայց շատ ու շատ անգամ թոյլ ու անզօր է շարժում փորձութեան րոպէում, նոցա ընդգէժ կենալու. բայց մեր գլխին եկած բաների ու մեր խղճմտանքի մեծ վարժատունը մեր բանական հոգուն հանգստութիւն չէ տալիս, միշտ ու անդադար մղում են նորան գէպի պատերազմ: միշտ ու անդադար նորա աչքին է ընկնում այն հեռաւոր նպատակը, այն սուրբ, այն լուսաւոր նպատակը, որ իւր սուրբ լուսովը նորա առաջ լուսաւորում է և քաշում նորան գէպի ինքն, որ ամենայն նեղութիւններով հասնելու փափագի ու ձգտի:

Երկու մեծ վարժապետներ է զրկում մեզ Նախախնամութիւնը, որ աստուածայինը սովորեցնեն,

աստուածային բանի մէջ կրթեն ու դաստիարակեն. մին՝ մեր խղճմտանքն է, որ մեր սրբի մէջն է, իսկ միւր՝ մեր գլխին եկած բաները, որ մեզանից դուրս են: Նոքա երբեք պարապ չեն կենում, միշտ բանի վերայ են ներսից ու դրսից, և նոցա նպատակը ջոկ ջոկ բաներ չեն, այլ մի և նոյնն է. նոքա մին մինի օտար չեն, այլ շատ մօտիկ. միշտ համաձայն է մինը միւսին, և այնպէս են գործ տեսնում. մի նպատակ ունին երկուսն ևս, թէ և գործները մին չեն, ոչ մի ժամանակ մինը միւսին հակառակ բան չէ անում, միմեանց ընդգէժ գործ չեն բռնում:

Խղճմտանքը սաստիկ կերպով զգալ է տալիս մեզ, որ վերեւում Աստուած կայ. Նա է ամենայն բան կարգադրում, առաջնորդում, ամեն բան նորա ձեռքին է. իսկ մեր վիճակն ու գլխին եկած բաներն, փորձանքը, փորձութիւնները, ձախորդութիւնները, անբաղդութիւններն յայտնի կերպով մեզ ցոյց են տալիս Աստուծոյ ամենակարող զօրութեան գործերի մէջ նորա առաջնորդութիւնը, ամենայն բան նորա ձեռքումն լինելը: Խղճմտանքը տալիս է մեզ այն օրէնքն, որով մենք չարն ու բարին մին մինից ջուկում ենք ու ճանաչում, իսկ մեր գլխին եկածները կատարում են մեր վերայ իրենց վճիռը, կամ մեր գլխին եկածները կատարում են մեր վերայ իրենց վճիռը, կամ մեր կամ անբաղդութեան համար, մեզ օրհնենք, կամ պատիժ լինելով: Խղճմտանքը բարձր ձայնով ասում է մեզ թէ՛, այ մահկանացու մարդ, մարմնիդ վայելչութիւնները չեն քեզ համար ամենագլխաւոր բանն, այլ առաքինութիւնն ու արդարու-

թիւնը. իսկ մեր գլխին եկած բաները մեզ ցաւեր, նեղութիւններ քաշել տալով, մեզ հասկացնում են, որ ամենայն երկրաւոր աշխարհային վայելչութիւն փուչ է, անհաստատ ու անցաւոր: Խղճմտանքը ցոյց է տալի մեզ, որ մեր բանական հոգւոյ կատարելագործութիւնը մեր նպատակն է, որին պէտք է աշխատենք հասնելու. իսկ մեր գլխին եկած բաները բաց են անում մեր առաջ աստուածային լայն և ընդարձակ կատարելագործութեւնը ճանապարհը: Խղճմտանքն ասում է, դու անմահ վիճակի ես սահմանուած, իսկ մեր գլխին եկած բաները հրամայում են մահուանը, որ մեր մարմնի մահկանացու մասն փչացնի, ոչնչացնի:

Երկուսն ևս, թէ՛ փորձութիւններն, և թէ՛ խղճմտանքը, երբեք միմեանց չեն հակառակում. ի՞նչպէս կարող էր լինել, որ յաւիտենական իմաստութեան կարգադրութիւնի մէջ հակառակութիւն տեսնուէր. Աստուծոյ կարգադրութեան մէջ երկու մին մինի հակառակ բան գտնուէր: Քրիստոսի՝ մեր Տիրոջ մեզ փրկելու գործի մէջ վսեմ բանն այն է, որ Նա խղճմտանքի ու փորձանքների միմեանց հետ համաձայն միեւնոյն գործը կատարելը շատ պարզ կերպով յայտնեց մարդկային ազգին: Նորա մէջ սովորեցրածն այն էր, ինչ որ աստուածութիւնը մեր խղճմտանքի մէջը դրել է իբրեւ հաստատ ու սուրբ պահելու օրէնք. իսկ ինչ որ Իւր կեանքի մէջն արաւ ու կատարեց, իբրեւ իւր անելու գործերն, նոյնպէս և ինչ որ Նա քաշեց, Նորա հնազանդելն էր տնօրէնութեան Իւր Հօր, որ երկնքումն է: Ուրեմն միայն

Քրիստոսի տուած ուսումն մեզ համար հարկաւոր տեսնել, այլև միշտ Նորա Իւր կեանքովն մեզ տուած օրինակն ևս, մեր գլխին եկած ամեն տեսակ փորձանքների մէջ, մեր աչքի առաջին պէտք է ունենանք իբրեւ հետեւելու օրինակ, թէ՛ Նորա տուած ուսումից չձուլելու և թէ՛ Նորա մեզ տուած օրինակին հարազատ ու հաւատարիմ կերպով հետեւելու համար: Քրիստոսի մի անձնաւորութեան մէջ, խղճմտանքն ու փորձութիւնն կատարեալ համաձայնութեան մէջ լինելովն, յառաջացաւ իմաստութեան և առաքինութեան մեզ հետեւելու օրինակն և կատարուեցաւ մոլորութեան ու մեղքի վերայ Նորա մահկանացու մարդկային բնութեան այն անմահ ու յաւիտենական յաղթութիւնն, որ սկիզբն դառաւ աշխարհի փրկութեան:

Եթէ որ Աստուծոյ մեզ դաստիարակելու գործին մարդկային մի թոյլ օրինակ տալու լինիմ, թէ ինչ կերպ բան է և ինչի նմանեցնենք, որ հասկանանք, ուրիշ աւելի յարմարաւոր նմանութիւն բերել չեմ կարողանալ, քան թէ ինչի որ նմանեցնում էր ինքն Փրկիչն, որ է հօր վարմունքը իւր զաւակների հետ ընտանեկան կեանքում: Իմաստուն հայրը ցանկանում է այնպէս մեծացնել իւր որդուն, որ ինչքան կարելի է գերազանց մի զաւակ դառնայ: Նա զգում է, որ վարժատան ուսումով և իւր կոչման համար հարկաւոր գիտութիւններով, որ միջոց տուեց իւր որդուն ստանալու, դեռ ևս Նորա կեանքի ամեն բաղդաւորութիւններն պատրաստած չեղաւ. գլխաւոր բանը Նորա հոգին բարոյապէս ազնուացնելն է: Այդ

մտքով նա սորվեցնում է որդուն հարկաւորը, խր-
րատներ է տալիս, պարտականութիւններն առաջը
դնում, յորդորում, և զգուշացնում այս այն բա-
նից, նա իւր որդու դեռ ևս անչափահաս ու անփորձ
տարիներումն նորա համար կենդանի ու խօսուն
խղճարան է դառնում: Բայց շատ չէ անց կենում,
որ խելքը հասնում է, թէ տուած ամենազգու բա-
րոյական ուսումն ևս հերիք չէ իւր զաւակի բնաւո-
րութիւնն՝ ազնուացնելու համար: Լաւ հասկանում
է, որ հայր ասածդ իւր զաւակի փոքր ժամանակին
նորա վիճակի ու գլխին քաւո՜ւ փոքր-նիւնի իւր կա-
րողութեան չափ տնօրինողն, կարգադրողն պէտք է
լինի, տանելով նորան իւր առաջնորդութիւնովն այն
ճանապարհով, որով պէտք է ման գայ և որից պէտք է
դուրս չգայ: Ուրեմն պէտք է հայրն որդուն վատի
համար պատժի, լաւի համար պարգև տայ ու օրհ-
նի. պէտք է ինքն իբրեւ հայր իւր իսկ սիրովն դէպի
աստուածային որդու թարմ ու մատաղ սիրտն ու
հոգին տաքացնի, ինքն ամենայն առաքինութիւնների
մէջ օրինակ լինի նորան ու օրինակ տայ. ինքը պէտք
է բաղդաւորութիւնի մէջ եղած ժամանակն իւր չափը
ճանաչի, կամ ինքն իրան չկորցնի. անբաղդութեան
մէջն ևս մեծահոգի, տանողը, համբերող լինի, առանց
փոխուելու, ուրիշ մարդ դառնալու: Այսպէս նա իբրեւ
հայր իւր որդու, իբրեւ վարժապետ, դաստիարակ իւր
աշակերտի, կարող ենք ասել, նոյնպէս իրան հետեւե-
լու նորա լաւ օրինակն կլինի. նա իւր որդու հոգու
մէջը կդնի Քրիստոսի մեր տիրոջ փրկագործութեան
հիմն, որոյ վերայ շինութիւնն յառաջ պէտք է տա-

նեն ժամանակով խղճմտանքը, մեր վիճակն ու մեր
գլխին գալու բաները:

Ո՛հ սրչափ շնորհակալ եմ ես իմ մանկութեանս
դաստիարակներից, որ նոքա վաղօրօք արդէն դրած
են իմ սրտիս մէջ իմ երջանկութեան այս պատուա-
կան հիմն: Ես սրտանց շնորհակալ եմ նոցա ու երբէք
չեմ մոռանալ, թէ և նոքա արդէն վաղուց հողի տակը
պառկած են և իրենց գերեզմանի վերայ շատոնց
կանաչ խոտ է դուրս եկած ու ծածկած նոցա: Եկաւ
կանաչ խոտ է դուրս եկած ու ծածկած նոցա: Եկաւ
ժամանակն, այժմ ևս անց կացած չէ, որ աշխարհիս
երեսին առանց ուրիշի, ինքս իմ գլխիս տէրը պիտի
լինիմ, ու իմ խելքովս բան պէտք է բռնեմ գործ
տեսնեմ, ապրիմ, պատիւ անուն ունենամ: Այժմ
ևս շատ անգամ մտքիցս անց է կենում, թէ ինչ-
պէս դեռ ևս շատ տեղ պէտք են ինձ նոցա խելքը,
խրատը, խորհուրդը, փորձութիւնը. ինչպէս կարող
էին ինձ զգուշացնել այս այն տեղում այս ու այն
գործի մէջ, այս ու այն մարդից. բայց իմ տես ու
ճանաչ, մինչև անգամ ինձ բարեկամ մարդիկների
մեծ մասը, իրենց անձն ու շահը միայն միտք անող-
ներն ինձ վերայ մի սառն աչքով մտիկ տալով, մօ-
տիցս անց են կենում, գնում իրենց բանին: Ո՛ւմ
վերայ, ինչի՞ վերայ յոյսս դնեմ, երբ որ իսկ մարդ
ենք, բանս ձախ գնալու լինի, ընկնելու լինիմ, ո՞վ
կլինի մութ գիշերուայ մէջ ինձ լոյս անող, յոյս տուող
աստղս, որ իմ ճանապարհս ցոյց տայ:

Ո՛վ իմ Աստուած, Դու ես միայն, որ ինձ չես
թողնում, Դու ես միայն, որ այժմ ևս միշտ պա-
տուիրում ես երկու հրեշտակների, որ ինձ զգուշա-

ցնելով ու մխիթարելով այս աշխարհիս կեանքիս մէջն ինձ իմ ճանապարհս ցոյց տան ու միշտ իմ հետս ման գան, այս երկու հրեշտակների մինն իմ խղճմտանքս է, որ իմ սրտումն է. միւսն այն սուրբ նպատակ ունեցող բաներն, այն ձախ բաներն, որ իմ կեանքումն ինձ պատահում են, որ անփորձ մնամ աշխարհումս: Ո՛վ իմ Աստուած, թող որ ես նոցա ձայնին ականջ դնեմ, և սովորեցող ինձ, որ հասկանամ թէ նորանցով ի՞նչ ես կամենում ինձ իմացնել, կամ ինչ է քո կամքդ, որ նրանցով ինձ հասկացնում ես:

Աշխարհիս Փրկչի, Յիսուսի Քրիստոսի խօսքեր ու գործեր, դուք ևս մի կողմից ինձ դաստիարակող ու փրկող ոյժ ու զօրութիւն դարձէք իմ համար: Միշտ ձեր մէջ պէտք է պտուեմ ինձ հարկաւոր ուսումն ու կրթութիւնը իմ անմահ հոգիս կատարելագործելու համար: Եթէ որ այս կեանքիս մէջն ու աշխարհումն չկարողանամ ևս իմ նպատակիս հասնելու, հաստատ յուսով եմ գոնէ այնտեղ հնձել զօրութիւնովի ինչ որ այստեղ տկարութիւնով սերմանուեց:

Բ.

Ժ Ե Ր Ո Խ Թ Ի Խ Ն.

(Յ. Մ. 19, 2.)

Ո՛վ ծերունի, ինչո՞ւ է գլուխդ ձիւնի պէս փայլում.— Որովհետեւ իւր փայլովը ցոյց է տալիս թէ՛ վաղուց անց է կացել իմ գարունս: Իմ գլխիս վրայ եղած ձիւնի պէս սպիտակ մազն ասում է թէ՛ այս աշխարհումն ամեն բան ունայն է:

Եւ ինչո՞ւ համար ես ման գալիս, գլուխդ այդպէս շատ քաշ արած.— Բանի ու քանի ծանր բեռներից դադրած, ուժից ընկած, կցանկայի հանգստանալ. այժմ ձեռնափայտիս վերայ ծռած, իմ գերեզմանիս տեղն եմ պտուում:

Մի՞թէ քո սրտիցը դուրս եկաւ ապրելու, կեանք վայելելու սէրն ու ցանկութիւնը.— Կեանքի իսկական բաղդաւորութիւնը զձր տեղը պտուեցի. այժմ վերջացնում եմ ճանապարհս ու յոյսս դնում Աստուծոյ շնորհաց վերայ:

Աստուածային նախախնամութիւնն ամեն մի հասակի պարգեւել է իւր առանձին առաւելութիւններն,

իւր առանձին ուրախութիւններն ու ցաւերն, որպէս զի երկրաւոր բաների ամեն փոփոխութիւնների մէջ յաւիտենական բանի վերայ մտիկ տանք՝ և Աստուծոյ արքայութեան ձգտինք: Կեանքի վարժատունը վերջանում է միայն մեր մահովն:

Ամեն մի մարդ ցանկանում է խորին, գոհ և պատուաւոր ծերութեան հասակի հասնել: Այն ժամանակը՝ հանգստութեան օրերումը կվայելէր իւր աշխատութիւնների և աստուածային օրհնութեան պտուղները, կցանկանար, որ իւր սիրտը հանգիստ լինի ու միամտուի, որ իւր զաւակներին կրթեց՝ ու նորանց հոգսը քաշեց, չէր ուզենալ աշխարհիցս բաժանուել, հեռանալ՝ առանց իմանալու, որ իւր երկրաւոր կեանքի պարտականութիւնները կատարել, վերջացրել է: Մենք ջանք ենք անում, որ աշխատանք անենք, բանի տէր լինինք, հոգս ենք անում ու բան յետ ձգում՝ ծերութեան օրերի համար, որ գոհ սրտով վայելել կարողանանք մեր աշխատութեան հունձքը: Ծեր մարդը հասել է այն նպատակին, որ շատերին համար փախազելի է, հազարաւոր մարդիկ նորա նման բաղդաւոր չէին: Հազարաւորները մեռան իրանց կեանքի ընթացքի մէջ, իրանց յոյսերը կատարուած չտեսներով:

Տարիքն անց կացած ու ծերացած մարդն ունի արդէն իւր հանգստանալու ժամերն: Աշնան երեկոյին դադրած հնձուորի նման՝ հանգստանում է նա իւր խուրձերի վերայ ու մտիկ է տալիս ընդարձակ դաշտին, որ ինքը մշակել է: Առաջուան ոյժը չունի, թուլացել է, բայց դեռ ևս օգուտ է բերում աշ-

խարհին իւր շատ ու շատ փորձառութիւններովն: Եթէ որ չէ կարող օգտակար լինել իւր խորհուրդներով աւելի լայն ու մեծ շրջանների մէջ, իւր որդիքն ու աղջկերքը կան, որոնց համար մի խելացի հօր ակնարկները շատ խրատական են: Երախտագէտ սրբտով նորան շրջապատում են այժմ իւր զաւակներն ու թոռներն: Երբոր նորանք դեռ ևս փոքր էին ու թոյլ, նորանց համար հոգս էր քաշում ինքն ու նորանց օգնում: Այժմ ամեն մէկը նորանցից ջանք է անում, որ նորան աշխատութիւն՝ կամ նեղութիւն չտայ, ու փոխատրի նորան ամենայն սիրով նորա արած ամեն մի փոքր ու մեծ հոգացողութիւններն իրանց համար: Ծերութիւնն այնպիսի մի պատկառելի հասակ է, որ ամեն մի մարդ պիտի պատուէ: Մարդիկ, երբոր ծերն աչքը ձգում է իրանց վերայ ու մտիկ տալիս կանգնած են մնում՝ առանց խօսելու, ու նորա խորին ծերութիւնը շատ պատուել է տալիս իրան: Ծերունուն ամեն տեղ պատուաւոր տեղ են տալիս երիտասարդները, գտակ են հանում, իրանց գլուխը բաց անում առաքինի տան հօր արծաթափայլ գլխի առաջը:

Ծերունին աչքը ձգում է դէպի յետ՝ իւր անց կացրած տարիքի երկար շարքի վերայ, ու մտիկ է տալիս իբրեւ մի խառն երազի վերայ: շատ անգամ ուրախանում է նորա սիրտն իւր միայնութեան մէջ, այդպէս մտիկ տալով: Աւելի սիրով միտքն է բերում իւր երեխայութեան օրերն: Իւր կեանքի մէջ պատահած ու վաղուց անց կացած խառնաշփոթ դիպուածներից արդէն շատ բան մոռացել է նա: Բայց ինչ որ

իւր մանկութեան տարիքներումն իրան ժպտում էր, այդ՝ անշնջելի կերպով մնացել է իւր յիշողութեան մէջ: Սիրով յիշում է նա դեռ ևս իւր այն ժամանակուայ բարեկամներին ու ընկերներին. նորանցից շատերն արդէն մամուլատու գերեզմանի մէջ են նընջում. շատ անգամ տխուր սրտով նորանց կարօտն է քաշում: Երկրաւոր ու յաւիտենական կեանքն իւր աչքի առաջ աւելի են մօտենում միմեանց: Իւր երեսխայութեան օրերում անպզտոր հրճուանքով տեսնում էր նա՝ ինչպէս աշխարհս առաւօտեան արշալուսովը պայծառ փայլում էր. այժմ՝ արեւը մայր է մտնում, ու տեսնում է, որ աշխարհս իւր երեկոյեան գեղեցիկ կարմրութիւնովն անց է կենում, և իւր չորս կողմն եզած տեսարանները, քանի գնում են, աւելի մութն են երևում ու մթան մէջ ծածկուիլ սկսում: Սորա համար փափագում է նա, որ գերեզմանից դէնն անցնի ու գնայ այն կեանքը, սուրբ աշխարհը, փափագում է յաւիտենական կեանքի առաւօտեան արշալոյսներին, իւր յաւիտենական կեանքի մանկութեան աշխարհին, որոյ համար ընտրել է իրան իւր Աստուածն:

Այո՛, մարդկային ամեն մի հասակն էլ ունի իւր ուրախութիւններն, և աստուածային բարութիւնը մեր ոչ մի հասակն առանց խաղաղիկ ու մեզ բաղդաւորեցնող բարերարութեան չէ թողել: Իրաւ է, ասում են թէ՝ տարիների բեռը վերջապէս ճնշում է մարդուն՝ ու ծերութիւնը դժուարատար է: Բայց ծերութիւնը մի ծանր բեռն է նորա՝ համար, ով որ իմաստնաբար ու քրիստոնէաբար չէ ապրել. այնպիսի

մարդու համար կեանքի ամեն մի աստիճանին հասնելն էլ ծանր է. իսկ Աստուծոյ՝ բարեկամին համար ամեն մի հասակն էլ սիրով ողջունելի է: Ամեն տեղ էլ հոգսերն մեզանից անբաժան են. փորձանքներն ու անբաղդութիւնները մինչև անգամ ամենուրախ մանկական հասակին էլ միշտ չեն խնայում:

Իրաւ է, մարդկային հասակների մէջ մեծ տարբերութիւն կայ: Մեր երիզասարգութեան տարիքում առողջութիւնից տրաքւում էին մեր անգամները, մենք զգում էինք մեր մէջն ոյժ ու բուռն ցանկութիւն, որ ոչ մի արգելքից չվախենանք ու յետ չքաշուենք, և ամենագոյն բանին անգամ քաջութեամբ յաղթենք: Այժմ՝ բանը փոխուել է, ուրիշ կերպ է եղել. մարմնաւոր տկարութիւնները քանի գնում են, մեզ վերայ երևում են. հիւանդութիւններն ու ցուերը հազիւ են որեւ իցէ մարդու բոլորովին խնայում:

Մեր ոտերը թոյլ են փոխւում ու դժուար են ման գալի. մեր աչքերը կորցնում են առաջուան սուր տեսութեան զօրութիւնը. մեր վիզն ու մէջքը սկսում են ծռուել:—Մեր պատանեկութեան ու երիտասարդութեան տարիների մէջ, երբ որ մի ձախորդութեան էինք հանդիպում, շատ չէինք մտածում վրան՝ ու հեշտ կերպով էինք անց կացնում: Եթէ որ մի ըոպէ մեր սիրտը մթնում, տխրում էլ էր, ետեւից գալիս էին կրկին աւելի ուրախ յոյսերի լուսաւոր կէտեր: Այժմ՝ բանն այնպէս չէ. ծանրութիւններն աւելի թուելի են, ու հոգսերը՝ ձմեռուան գիշերների ստուերների նման՝ աւելի երկար են տե-

ւում ու աւելի մութն են: Մեր պատանեկութեան ու երիտասարդութեան տարիքումը մարդկային ընկերութիւններն՝ և ընդհանրապէս՝ մարդոց հետ նիստ ու կաց ունենալն ուրախ սրտով ցանկանում էինք: Այժմ, երբ որ փորձով տեսել ենք մեր շատ ու շատ խաբուիլն, աւելի ցանկանում ենք աշխարհից հեռու քաշուել, մինչև անգամ ուզում ենք այն մարդոց վրայ էլ հաւատարմութիւն չունենալ ու կասկած տանել, որոնց որ երբեմն մեր բոլոր սրտով կպած էինք: Այո՛, մեր պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը մեր գարունն էր, իսկ ծերութիւնն՝ այն օրերի սկիզբն է, որոց համար ասում ենք թէ՛ դուր չեն գալի:

Բայց և այնպէս զարմանալի է, որ քիչ ծեր մարդիկ կան, որոնք որ երկրորդ անգամ էլ նոյնչափ ապրել չցանկանային, ինչքան որ ապրելեն՝ մանկութիւնից սկսած մինչև իրանց ծերութիւնն, եթէ վիճակուած էլ լինէր իրանց երկրորդ անգամ նոյնչափ կեանք ունենալ, որչափ որ ապրել են: Այո՛, ես ճանաչում եմ իրանց տարիքն առած շատերին՝ թէ տղամարդոց և թէ կանանց, որոնք որ ըստ երեւութին իրանց ունեցած շատ չափաւոր և համեստ վիճակովն անգամ իրանց բոլոր սրտովը գոհ են իրանց կեանքից: Սորանից հասկանում ենք մենք, որ ծերութիւնն էլ իւր առաւելութիւններն ունի, որ պարզեւում է իրան մարդասիրաբար յաւիտենական սիրոյ աջն:

Արդէն ամեն օրուան աշխատութիւններից յետոյ՝ կեանքի երեկոյին հանգստանալը մի այնպիսի զբօսանք ու զուարճութիւն է, որ նորահասակի քանի

ու քանի ուրախութիւններից շատ աւելի ծանր կշիռ ունի: Պատանեկութեան ու երիտասարդութեան տարիքների զուարճութիւններն աւելի բուռն ու կատաղի էին. բայց ինչպէս շուտով անց կացան. ինչպէս շատ անգամ յետոյ դառն զղջում թողին մեր սրտի մէջ: Ծերի՛ իւր կեանքի մէջ արած ու կատարած գործերից յետոյ հանգստանալը՝ նման է ապահով ու խաղաղ նաւահանգստին, ուր հասել է նաւորդը՝ ծովային երկար ճանապարհորդութեան վտանգներից ու մրրիկներից յետոյ: Իւր հասակը ցոյց է տալիս, որ արդէն դիմացել է նա մի ամբողջ կեանքի աշխատութիւններին, անց է կացրել բոլոր տաք տաք կռիւներն, որ տարիքն իրանց հետ բերին, ամեն վիրաւորքներն, որ պատճառեցին: Ծերն ուրախանում է իւր պատուաւոր կերպով աշխատածի վերայ, որ իւր ջանքովն ու քրտինքով ձեռք է բերել, ու էլ չէ փափագում կրկին նոյն նեղութիւններ քաշած օրերն ունենալ:

Բայց ոչ միայն հասել է նա մի աւելի ապահով ու հոգսից ազատ դրութեան՝ իւր կեանքը պահպանելու կողմից, այլև — ինչ որ շատ աւելի արժէք ունի — հասել է և հոգւոյ իսկական հասունութեան, նախապաշարմունքներից ազատ մի ճանաչողութեան մարդկային ամենայն հանգամանաց, սրտի մի աւելի սուրբ տրամադրութեան, որ աւելի դառնում է դէպի աստուածայինն ու յաւիտենականը: Հազար տեսակ ուրախալի ու դառն փորձառութիւններն, որ ունեցել է իւր կեանքի մէջ, սորվեցրել են նորան աւելի պարզ կերպով ճանաչել, որ երկրաւոր բանն

անկայուն է, և լաւ հասկանալ մեր ունեցած վիճակների Տնօրինողի իմաստութիւնն: Ամեն մի մարդ գիտէ, որ ինքը շատ սխալանքներ է արել, շատ ծուռ բաներ բռնել: Երբոր ինքըն իւր մէջը գանգատուում է հողեղէն մարդու թուլութեան վրայ, զգում է նոյնպէս, ինչ որ առաջ երբէք այդպէս չէր զգացել, թէ միայն Աստուծոյ հետ ունեցած առնչութեան (յարաբերութեան) մէջ կգտնի հոգւոյ խաղաղութիւն: Երանի նորան, ով որ այս խաղաղութիւնը կգտնի: Այդպիսի անպղտոր մի բաղդաւորութիւն նա ոչ իւր պատանեկութեան ու երիտասարդութեան՝ և ոչ իւր այրական հասակումն է երբէք զգացել, որ այժմ՝ պարգեւում է իրան ծերութեան հասակի մաքրուած ու զտուած արժանաւորութեան մէջ:

Բայց այս ևս քիչ բան չպիտի համարել, որ մարդու՝ տարիքն առած օրերումն իւր ընտանեաց շրջանն իւր համար՝ իւր միակ և իւր ամեն բանն է դարձել, ինչ որ իրան դեռ ևս կապում է երկրաւոր կեանքի հետ: Երբեմն նորա աշխատութիւնը դէպի դուրսն էր, աշխարհի մէջ պատիւ ու նշանակութիւն ստանալու ետեւիցն էր. բայց տեսակ տեսակ պատրանքներն յետ տարին նորան դէպի ամենամաքուր աղբիւրն երկրաւոր բարեբաղդութեան — դէպի ընտանեկան կեանքն: Այստեղ, ուր որ իւր որդիքն ու աղջկունքն իրան շրջապատում են, ուր որ նորատի իւր թոռներին իւր ծունկերի վերայ ճօճում է, ուր որ շատ անկեղծ ու շնորհակալու սրտի պատկառանք ու պատիւ է տեսնում դէպի ինքն, և ուր որ իւրայինքը մին մինից աւելի ջանք են անում ու աշ-

խատում ամեն կերպ իւր կեանքի երեկոն ուրախ կերպով անց կացնել տալու, — այստեղ նա այն նպատակին է հասել, որոյ ետեւից երբեմն զուր տեղն էր դուրսը դէս ու դէն ընկնում: Ամեն բան, որ երբեմն իրան զուարճութիւն էր բերում, կամաց կամաց իւր մէջը մեռնում է, իւր պատանեկութեան ու երիտասարդութեան օրերի ծանօթները մեծ մասամբ արդէն իրանից առաջ գերեզման են մտել, իւր ընտանեաց անդամներին անգամ, որոնց որ երբեմն սրտով կպած էր, վաղուց կորցրել է, իւր պարտաւորութիւններին վերաբերեալ սովորական զբաղմունքները դադարել են, առաջուան տարիների ուրախաւիթ զուարճութիւններն էլ չեն հրապուրում իրան, կարծես համ ու հոտ չունին իւր համար, — ամենայն բան իւր չորս կողմումը մեռնում է, և իրան մնացած է միայն իւր ամենամերձաւորների սուրբ հաւատարմութեան թանկագին մարգարիտը: Ո՛վ Աստուած, ինչպէս շատ ես օրհնել Դու մի տարիքն առած հօր, կամ մի պառաւած մօր, երբոր պարգեւել ես նորանց այն ուրախութիւնն, որ իրանց վերջին բոլորները բարեկիրթ զաւակաց շրջանի մէջ անց կացնեն: Այն ժամանակ միայն այդպիսի տարիքն առած ծնողքը միաթաւրուած ու հանգիստ սրտով մի օր Քո աթոռիդ առաջը դուրս կգան ու կարող են ասել՝ այստեղ եմ ես և նոքա, որոնց որ Դու ինձ տուիր, նորանցից ոչ մէկին չեմ կորցրել:

Այո՛, ծերութիւնն էլ սիրտ ուրախացնող իւր լուսաւոր կողմերն ունի. ժամանակամիջոցը չէ, որ միայն մարդկային թուլութեան ծանրութիւններովը

մեզ բեռնաւորում է, կամ մեր սիրտը լցնում միայն
դժգոհութիւններով ու տխրութիւնով: Սպիտակ ծա-
ղերը, որ Գործարար էն արդարութեան ճանապարհի վերայ,
պատիւնէն լաւն էն:

Սպիտակ մագերէն այն, թագ են իւր կեանքի
ճանապարհորդութեան մէջ նորա համար միայն, որ
արդարութեան ճանապարհը հաւատարմութեամբ է
ման եկել: Ծերութիւնը կրկնապատիկ հոգսերի ժա-
մանակամիջոց էլ կարող է լինել առաւելապէս մեր
խակ մեղքից: Ով որ իւր պատանեկութեան ու երի-
տասարդութեան տարիքի մէջ անկարգ կեանք անց
կացնելով, իւր մարմինը թուլացրել է, չպիտի զար-
մանայ, երբ որ յետոյ առողջ կեանք չէ ունենում.
ով որ իւր ունեցածը, պատուաւոր կերպով աշխատե-
լով, հաւաքել՝ պահպանելու տեղն, իւր ձեռք բերած
կարողութիւնը վատնել է անվայել կերպով, ոչ դրի
մեղաւոր բռնել չէ կարող, երբ որ թշուառութեան
մէջ է ընկել. ով որ իւր զաւակները վատ է մեծա-
ցրել, ուշ է լաց լինելն, երբ որ նորանք իւր գլխին
են բերում. ով որ ծանր յանցանքներ է գործել,
պէտք է իւր խղճմտանքի մէջն ունենայ սիրտը կրծող
մի որդն, որ երբէք չէ մեռնում: Ինչ որ մարդս ցա-
նել է, այն էլ պէտք է հնձի, — այս է սուրբ գրքի
վճռական խօսքն, և այնչափ ճշմարիտ է այս խօսքն,
որչափ որ ճշմարիտ է, որ երկնքումը մի յաւիտենա-
կան արդարութիւն կայ:

Եղած բանը չեղածի տեղ դնել այլ ևս կարելի
չէ: Զուր տեղը կուզենար ծերունին իւր անց կացած
կեանքի յիշատակը մտքիցը ջնջել, երբ որ իւր ետե-

ւից անդադար գալիս են իւր իսկ գործերն: Բայց
ամենաթշուառ մարդուն համար էլ դեռ ևս միշտ
բաց է մեր ամենողորմ Տիրոջ գթութեան դուռն, և
խսկապէս ծերութեան օրերն են դորա համար նշա-
նակուած՝ երկրաւոր կեանքի վերջին կարճ ժամանա-
կամիջոցը գործ ածել մեր հոգւոյ փրկութեան
համար:

Ինչպէս որ կեանքի ամեն աստիճանների ու հա-
սակների մէջ ու քրիստոնէի ամեն հանգամանաց
մէջ ինքնաճանաչութիւնն առաջին քայլն է գէպի
առաքինութիւն, այսպէս կվայելէ մանաւանդ ծերին,
որ շատ անգամ ինքն իւր մէջը մտնի ու ինքն իրան
քննի: Այս բանին է տանում նորան ոչ միայն իւր
մարմնոյ անզօր գրութեան մէջ գտնուիլն ու գերեզ-
մանի մօտեցած լինելն, այլ և իւր հոգւոյ աւելի
բարձր հաւանութիւնն և աւելի պարզ ու պայծառ
ճանաչումն, որ ունի մարդկային բաների վերայ: Նա
մի ճանապարհորդի է նման, որ երկար ու դժուարին
ուխտագնացութիւնից յետոյ, մագլցելով մի կերպ
վերջապէս բարձրացել է լերան գագաթն՝ ու մտիկ
է տալիս իւր անց կացած բոլոր ճանապարհի վերայ՝
իւր ամեն պտոյտներովն, անդունդներովն և ապա-
ռաժոտ տեղերովն: Այժմ ամեն բան՝ իւր ունեցած
կապակցութիւնովը՝ նորա համար պարզ է՝ թէ քանի
անգամ ու որչափ տեղեր էր անց կացել, ճանա-
պարհը կորցնելով, ու թափառել. այժմ հասկանում
է նա այն վտանգներն, որոնց մէջ ինքն իրան ձգել
էր և որոնցից օգնեց իրան դուրս գալու՝ Նախախ-
նամութեան սուրբ ձեռքը միայն, որ գլխով ոտքով

չկորչի: Իւր ունեցած երկար կեանքի սխալանքներն իւր հոգւոյ առաջն են գալիս ու յորդորում իրան թէ՛ հաշտեցնուի խղճմտանքդ Աստուծոյդ հետ, քանի որ դեռ ժամանակ կայ:

Աստուծոյ հետ հաշտուիլը լինում է միայն մեր սիրտը զղջմամբ մաքրելով: Ինչ որ մարդս չար բան է արել, այժմ առաքինութեամբ պէտք է փոխարինի. այն անիրաւութիւնն, որ արել է իւր եղբայրակիցների դէմ, պէտք է մոռացնի, կրկին յետ գարձնելով այն, ինչ որ իրան սեպհականեցրել էր, նորանց զրկելով. այն վէրքերն, որ հասցրել էր ուրիշներին՝ ատելութիւնիցը, սիրով պիտի բժշկի: Թեթեւամտութեան տեղ պիտի բռնի լրջամիտ ու քրիստոնէութեան խոհեմութիւնը. հին չար կրքերի տեղը՝ մաքուր սրտի յաղթութիւնն:

Ինքդ քեզ ճանաչիր: Ծերութիւնն էլ երբեմն իւր ծանր մեղքերն ունի: Աւելի ևս ատելի է, քան թէ մի երիտասարդի, կամ այր մարդու՝ մի ծերի վերայ տեսնելն այն պակասութիւնն, որ նա ժլատութեան մի անկուշտ գերի է, և իւր հաւաքած գանձերը պինդ պահում է այնպէս, որ կարծես թէ երբէք իւր հարստութիւնից բաժանուելու չէր կամ թէ՛ երբ որ նա իւր դժգոհ կամահաճութիւնովը նեղացնում է ու տանջում իրան շրջապատողներին, ու այն աստիճանին է հասցնում նորանց, որ վերջապէս իւր մահը՝ փոխանակ նորանց սուգ ու տրտմութիւն պատճառելու՝ մի ցանկալի բան է լինում, որ իրանից ազատուեցին, կամ երբ որ նա՝ ծաղրալի կերպով՝ երիտասարդների արած յիմարութիւնների ճանա-

պարհն է բռնում, նորանց նման նոյնն անելով, որ ուրիշների առաջն ու հէնց ինքն իրանից էլ ծածկի, որ ծերացել է: Այս իւր վարմունքի մէջ՝ իւր բռնած վատ գործի ու արած զզուելի սխալանքի վերայ աւելանում է միշտ իւր ծիծաղելի դառնալը մարդկանց աչքում:

Ո՛վ տարիներդ առած քրիստոնեայք, որ ձեր կեանքի երեկոյին էք հասել, որ ձեր երկար կեանքի մէջ աշխարհումն շատ բան էք տեսել, շատ փորձանքների մէջ ընկել, ու աւելի փորձառութիւն, աւելի իմաստութիւն, աւելի բարեպաշտութիւն ու կատարելութիւն ստացած պիտի լինիք — պատանիներին ու երիտասարդներին օրինակ դարձէք, նորանց ամենահաւատարիմ բարեկամներն եղէք, բայց նորանց յիմարութիւններին մի հետեւէք: Ով որ իւր ծերութեան արժանաւորութիւնը մոռանում է, ինքն իւր յօժար կամքով հրաժարւում է պահանջելուց, որ իրան խնայեն ու պատիւը պահեն, ինչ որ իւր տարիքին համար պէտք ու արժան էր, որ ունենար: Ծեր մարդն այլ ևս չէ կարող հաւանելի լինել իւր մարմնոյ գեղեցկութիւնով, ոչ էլ իւր առաջուան ուժովն ու աշխուժութիւնով. նա սրտեր պիտի շարժի բարձր առաքինութիւններովն, իմաստութիւնովն պիտի դուր գայ, իւր բարեբարոյութիւնովն ու քաղցր վարմունքով սրտեր գրաւի:

Ճանապարհ ցոյց տուող եղէք ձեզանից տարիքով փոքր եղող պատանի ու երիտասարդ ձեր քրիստոնեայ եղբայրներին, բայց ձեր դժգոհ ու տրտնջացող բնութիւնովը մի խանգարէք նոցա ուրախութիւն-

ներն, որ վայելելու իրաւունք ունի նորատի և առոյգ հասակը: Մի՛ ձանձրացնէք ու զզուեցնէք նորանց, գանգատելով՝ թէ այժմեան նորահասակների վարք ու բարքն աւերուել է ու մի՛ փառաբանէք այն ժամանակներն, երբ որ դուք պատանեկութեան կամ երիտասարդութեան հասակի մէջ էիք: Մտածեցէ՛ք, որ այս ու այն սովորութիւնները, կիրառութիւններն ու բարքերը փոխուում են, բայց ոչ թէ, փոխուելով, վատացել են: Մտածեցէ՛ք, որ ձեր ոյժը պակասելով, դուք աշխարհիս հրապոյրների համար, քանի գնացել, բխացել էք, այն հրապոյրների համար, որ մի ժամանակ ձեզ էլ ուրախութիւն էին բերում: Երկրաւոր ուրախութիւնների անցաւոր լինելն, որ դուք փորձով տեսնում էք, պէտք է ձեզ գրգի, որ յորդորէք ու խրատ տաք պատանեկութեան ու երիտասարդութեան հասակի մէջ եղողներին՝ խելացի կերպով վայելելու նոյն ուրախութիւններն, որ մի ժամանակ դուք վայելել էք: Ներողամիտ եղէ՛ք հասակով ձեզանից փոքր եղողների սխալանքներին ու շատ խիստ կերպով մի՛ դատէք նորանց, ձեր պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը միտներդ բերէ՛ք: Ձեր կեանքի վերջին րոպէներն էլ ամեն տեղ ձեր շուրջը ուրախութիւն տարածեցէ՛ք: Չհաւատացող ու կասկած տանող բնութիւն մի՛ ունենաք: Սիրեցէ՛ք աշխարհն ու նորա բնակիչներին ձեր ծերութեան օրերումն էլ՝ Յիսուսի աշակերտի սիրով՝ ու ձեր ընտանեաց մէջ խաղաղութիւն, սէր ու միաբանութիւն ձգելու պատճառն եղէ՛ք:

Այն ժամանակ, երբ որ ձեզ Առտուած, մեր

յաւիտենական Հայրն կկոչի այն ուրախութիւնները վայելելու, որ պատրաստուած են երկնքումն, այն ժամանակ ձեր զաւակները, ձեր բարեկամները, ձեր ծանօթներն արտասուքով ձեզանից կբաժանուին, այն ժամանակ ձեր յիշատակն օրհնող նոցա աղօթքը ձեզ կուղղեկցի այս աշխարհիցս դէնը մինչև Աստուծոյ աթոռի առաջն, այն ժամանակ ձեր օրինակը մի օր նորանց աչքի առաջը կգայ, երբ որ իրանք էլ կծերանան, այն ժամանակ արդարի յիշատակն օրհնութեամբ դեռ երկաթ կտւի:

Ամենակարող Տէ՛ր, իմ օրերիս Կարգադրիչն ու Կառավարիչն, իմ կենացս Տէ՛րն, ո՛վ իմ Ստեղծող Աստուած: Իմ կենացս համար Քո սահմանած տարիներն որպէս և իմ մահուանս համար Քո որոշած օրը ծածկուած է մթութեան մէջ, և ես չեմ իմանում թէ՛ որ ժամն ինձ այս աշխարհիցս յետ կրկանչի: Ես չգիտեմ թէ՛ ինչ փորձութիւններ, ինչ գլխիս գալիքներ դեռ ևս կան ինձ համար որոշուած: Միշտ կօրհնեմ ու փառաբանեմ Քո ճանապարհներդ, որով ինձ տանում ես, պատճառ որ ինչ ճանապարհով, որ Դու ինձ տանում ես, ինձ դէպի երջանկութիւն ես տանում: — Եւ եթէ որ կատարուէր իմ համեստ ցանկութիւնս, եթէ որ մի քանի տարի էլ երկարացնէիր իմ երկրաւոր ընթացքս, որ ես իմայիներիս դեռ երկար ժամանակ օգտակար լինել կարողանայի, Քո ամենաբարի Ձեռքովդ ինձ պարգեւած այդ աւելորդ ժամանակն իմ կեանքիս վերայ գործ կը գնեմ՝ ինձ լաւացնելու համար: Ախ, ինչպէս հեռու եմ դեռ ևս կատարելութիւնից, որ ինձ հա-

մար ցանկանում եմ. ինչքան զեռ անարժան եմ
լաւագոյն աշխարհի քաղաքակիցը լինելու: Բայց լի
վստահութեամբ խոնարհում եմ Քո անչափ ողորմու-
թեանդ ու հաւատարմութեանդ առաջ:

Թող իմ կեանքիս վերջանալու օրերն էլ Քեզ
նուիրուած լինին: Թող, երբ որ իմ ոսկորներս ծե-
րութիւնից կթուլանան, հոգիս աւելի զօրանայ իմ
Աստուծոյդ արքայութեան համար: Եւ երբ որ մի օր,
ո՛վ իմ Տէր, հանգիստ կերպով ննջեմ զէպի Քեզ,
ա՛խ, այն ժամանակ բոլոր իմայիններէս բաղդաւոր
թողնէի ու հանգիստ սրտով աչքս փակէի աշխար-
հիցս. նորանց այնպէս թողնէի ինձանից յետոյ, որ
համոզուած լինէի թէ՛ իրար մէջ միմեանց սիրում
են, ինչպէս Քրիստոս մեզ սիրեց:

Պարգևիր ինձ մի օր ուրախ վախճան, որ ճշմար-
տապէս կարողանամ ասել՝ Տէ՛ր, այժմ «այժմ» եմ Քո
Զաւակդ Բնակ խաղաղութեամբ. Ամէն:

Գ.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԺԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐԸ.

Ինչո՞ւ, այ իմ սիրտ, ինչո՞ւ են վիճակդ ու գլխիդ
եկած բաները քեզ այդպէս շուտ շուտ տխրեցնում:
Ինչո՞ւ ես ցաւում, հազարաւոր ուրիշ մարդիկների
բաղդաւոր կեանքը տեսնելով, ու վայ տալիս գլխիդ,
որ դու զուրկ ես մնացած, քեզ միայն բաժին չկայ:
Ինչո՞ւ ես լաց լինում քո ձախորդութիւնների վերայ
ու ախ քաջում, որ դու, կարծես, աշխարհք նորա
համար ես եկել, որ միայն տրտմութիւն ու ցաւ
տեսնես: — Ի՞նչ, միթէ դու յիրաւի շատ անբաղդ եւ
շատ խղճալի մարդ ես, ինչպէս կարծում ես:

Ասում ես դու թէ՛ ես անբաղդ եմ, պատճառ
որ ամեն բանի, ինչի որ կպչում եմ, չէ յաջողում.
Իմ բոլոր հոգացողութիւնները, ջանքը, աշխատու-
թիւնները, որ անում եմ, տեսնում եմ որ՝ վերջը
այն է դուրս գալիս, որ իմ ցանկացած նպատակիս
ամենեւին չեմ հասնում: Քանի՛ քանի անգամ իմ
ունեցած լաւ լաւ յոյսերովս, իմ ինձ համար արած

մխիթարական կարծիքներովս, իմ ունենալու լաւագոյն ապագայիս մասին, խաբուեցայ ու սիրտս վատ կոտորուեցաւ. կարծես թէ, այդ յոյսերս ու լաւ լաւ մտքերս նորա համար էին իմ մէջս յայտնուում, որ իրանց ծաղրածութիւնները միայն անեն և իմ վերայ ծիծաղեն ու անցկենան, գնան, սիրտս միայն աւելի վիրաւորելով իրենց բանեցրած խաբեբայ հրնարքներով. դոքա այն լաւ երազներն էին, որոնք երբէք չեն կատարուում: Հազար ու մի բան գլխումս դրի իմ ու իմ ընտանիքիս դրութիւնը լաւացնելու, բայց ի զուր շատ դռներ զարկի, ոչ մինը ինձ չբացուեցաւ: Միշտ իմ մտքումս դրած ու յուսացած բանի մէջ խաբուեցայ, միշտ իմ ամենայն սրտովս ցանկացածին չհասայ ու այրուելով մնացի:

Ասածներդ ճշմարիտ են, բայց արած գանգատդ այն ամենայն մարդիկների գանգատանքն է, որոց խելքովն իրանց համար բոլոր աշխարհումս իրանցից լաւ բան չկայ: Յամառութիւնով իրանց մտքումը ու սրտումը դրած բանի ետեւիցն են ընկած, մոռանալով, կամ ամենեւին միտքները չբերելով, որ ուրիշ լաւ բաներ ևս արդէն ունին, որոնցից իրանց նման շատ ու շատ մարդիկ զուրկ են: Ինչ որ ունին, աչքներին չէ գալիս, բանի տեղ չեն դնում, հա՛ ունեցել են, հա՛ չեն ունեցել. բայց ինչ բանի որ ցանկանում են, աշխարհիս բոլոր բարութիւնը, ամեն բաղաւորութիւնը իրենց կարծիքով նորա մէջն է: Սորանիցն են դուրս գալիս մարդիս սրտի տեսակ տեսակ ծածուկ դժգոհութիւնները, շատ մարդիկների մեզ անյայտ ու անհասկանալի տխրութիւնը, պատճառ որ՝

շատ մարդիկ բանի տեղ չեն դնում, չեն վայելում Աստուծոյ իրենց պարգեւած և իրենց ունեցած բարիքը, աչքներին չէ գալիս իրենց ունեցած շնորհքներն ու արժանաւորութիւնները, և այսպէս շատ ու շատ մարդիկ մեծ կորուստ են ունենում իրենց կեանքը վայելելու կողմանէ, իրենք իրենց համար դառնացնելով իրենց կեանքի քաղցր անցկացնելու շատ ու շատ օրերն, իրենց դժգոհութիւնովն իրենք իրենց շատ մեղք անելով:

Որ մեր հայր-մերձ մեն բաները չեն յաջողած, այդ ցոյց է աւելի մեղ, որ մենք մի բարձր, մեն հարգաւորող, հաւատարմ, աւանդաւորող մի քեռի մահ էն, մեր գլխին չենք: Մենք այլ ևս պէտք չէր հաւատալինք, որ մի ամենակարող Տէր կայ մեր գլխին, եթէ որ ինքներս ամենակարող լինէինք, այլ ևս պէտք չէր վերեւ մօտիկ տայինք Ամենիմաստ մեր երկնաւոր Հօրը, եթէ որ ինքներս մեր խելքովը մեր վիճակը ամենալաւ կերպով տնօրինել իմանայինք:

Այն յոյսերդ, որոնցով քեզ օրօրում էիր ու հանգստացնում, նման են շատ անգամ տեսակ տեսակ գոյներով փայլող ջրի փամփուշտի, երբ որ ձեռքդ տանում ես և ուզում ես որ բռնես, տեսնում ես, որ փուլ եկաւ ու ոչնչացաւ: Երբ որ դու քո ունեցած ցանկութիւններիդ արդէն քեզ հասած էիր համարում, շատ անգամ հաշիւ չարած, բանի տեղ չդրած մի փոքրիկ, մի ոչինչ բան քեզ յետ է շղթաւում (փրթաւում), երբ դու մտքումդ այնպէս էիր դրել, որ քո բանը լաւ ես շինել, այնպէս կարգի դրել ինչպէս պէտք է. բայց կամ այստեղ,

կամ այնտեղ մի սխալ էիր արել, չիմանալով, կամ մտքիցդ անգամ մի բան անց չկացնելով, այն սխալդ տեսնում ես, որ պատճառ դարձա՛ւ, որ բոլոր քո աշխատութիւններդ, քաշած նեղութիւններդ ոչինչ (փուչ) դուրս եկան:

Բայց միւս կողմից ևս մի ուրանար, — որ քո կեանքի մէջ բաղդաւորութիւններ ևս ունեցար, որոնք մտքիցդ ևս անց չէիր կացրել՝ թէ կունենաս. ոչ թէ դու շատ ետեւիցն ընկել, աշխատել էիր՝ դորա համար, այլ ինքն իրան էր եկել, քեզ գտել, այդ բաղդաւորութեանդ մէջ դու քո կողմից ամենեւին մաս չունէիր և երազումդ անգամ չէիր տեսել: Դու շատ անգամ վատն էիր մտքիցդ անց կացնում, որ կարելի է քեզ պատահի՝ ու մեծ հոգսերով ինքդ քեզ նեղացնում. և քո վախեցած վատ բանի տեղը՝ յանկարծ քեզ զարմացրեց, հիացրեց մի անակնկալ ուրախութիւն, յոյս չունեցած տեղից: Մտքումդ դրած չէիր, որ մի մեծ բան կամ մի լաւ բան դուրս կգայ քեզ համար այս այն մարդի հետ արած բարեկամութիւնիցդ, որ, մէկ կողմանէ նայելով, շատ ուղեւալով ևս չէր, բայց սրտիդ շատ ու շատ ախորժելի բաներ գտար այդ մարդոյ հետ ունեցած բարեկամութեանդ մէջ:

Այս ու այսպիսի բաներ դու քո կեանքում շատ անգամ տեսել, զգացել, հասկացել ես: Ամեն մի տարին, մինչև անգամ ամեն մի շաբաթը, այդ քեզ պարզ ու յայտնի կերպով ցոյց է տալիս, ու չես կորող չէ՛ ասել ու ուրանալ: Ինչիցն է ուրեմն, որ դու այսքան տեսակ բաներ քո կեանքի մէջ տեսնելուց,

փորձելուց ու սովորելուց յետոյ ևս, դեռ չես խելօքացել այնպէս, որ աւելի իմաստուն լինէիր: Ինչ որ քո կեանքում սորվեցիր, ո՛վ հոգեդէն մարդ, բոլորն Աստուծանից էր, և նորանից է գալիս մարդիս, Աստուծանից են, ասում եմ քեզ, գալիս ամեն բան, ինչ որ մարդիս պատահում է, այն երկնաւոր Հօրիցդ, Որոյ վերայ՝ քո կեանքի համար յատակագծեր սարքած ժամանակդ, ամենից քիչ ես մտածում. կամ նորան միտքդ ես բերում այն պատճառով, որ միայն շատ ցանկալի էր քեզ համար նորանից խնդրել ու ստանալ այն բանը, ինչի որ մտքումդ հաստատ դրել ես հասնելու, և ինչ որ քո կարծ խելքովդ ամենից լաւ բանն ես համարում: Եթէ Աստուծո՛ւ քեզ հօր նման դաստիարակողդ է, ինչի՞ չես ուզում բանն այնպէս սկսել, որ քեզ ամեն բան սորվեցնող վարժապետիդ՝ երեսայի նման պարզ, հաւատացող աշակերտ դառնաս: Ուզո՞ւմ ես դու, որ մի ժամանակ կեանքի մեծ վարժատունից դուրս գաս, նորա նպատակը մի քիչ ևս չհասկացած:

Ինչ էլ որ քեզ պատահի, Աստուծոյ գործն է: Մտքումդ սարքած ո՛ր բանն ևս անյաջող դուրս գայ, այդ ևս Աստուծոյ արածն է: Ինչ բաղդաւորութիւն ևս յոյս չունեցած տեղից քեզ պատահի, Աստուծոյ շնորհն ու ողորմութիւնն է: Ամենեւին մի խնայիր քո ամենալաւ ոյժերդ թափելու այն բանի ետեւից, ինչ որ քեզ համար բարի է երևում և այդ մտքով օգտակար. բայց ոչ մի ժամանակ հաստատ մի դնիր մտքումդ, ու ոտով, գլխով մի հաւատալ ինքդ քեզ, թէ այն բանն է քեզ համար իսկապէս ամենից լաւն

ու բարին, ինչ որ դու այնպէս ես տեսնում ու հասկանում: այլ՝ հօր նման կարգադրութիւն տուող վերին իմաստութեանը հաւատա՛ բոլոր սրտով ու մտքով: Բանեցուք քո բոլոր խելքը, ամեն հոգացողութիւն արա՛, ջանք ամենեւին մի՛ խնայիր քո կողմից, ամեն աշխատութիւն, ամեն ծանր գործ անելու՝ ազնիւ նպատակների հասնելու համար: Բայց չլինի թէ մտքումդ դնես քո սրտիդ ցանկացած բանին անպատճառ հասնել, և ինքդ քո միջում ասելով քեզ, թէ մտքումս դրածն՝ ինչ ուզում է լինի, պէտք է կատարեմ: և այդ յամառութիւնովդ կորցնես քո բոլոր հանգստութիւնդ, քո բոլոր արդէն ունեցած բաղդաւորութիւնդ: Միտք արա՛, որ բոլոր աշխարհիս մէջ Աստուած է գործ տեսնում: միտք արա՛, որ ամենայն բան Նորա ձեռքում լինելը քեզ համար մի մեծ բաղդաւորութիւն է, քո ցանկութիւններդ հա՛ կատարուել են, հա՛ չեն կատարուել: Ոչ մի բան մի՛ սկսիր. ոչ մի բան մի՛ վերջացնիր. քո ապագայի համար մտքումդ Նպաստի՛ մի՛ անիլ թէ, այսպէս կանեմ, այնպէս կանեմ, որ վերջս լաւ լինի. քո ապագայի համար որ նախագծեր շինելու լինիս, ինքնդ քեզ ասա՛ սուրբ գրքի այս ոսկի խօսքերը, թէ՝ «յայտնի՛ք Տէրոջ առաջին ճանապարհները, որ յայտ Նորա վերայ դի՛ր, պատճառ որ Նա կանի»: Ով որ ոչ մի բանի մէջ միայն իւր վերայ յոյս չէ դնում, գիտենալով, որ առանց Աստուծոյ բան չի լինի, նա ոչ մի ժամանակ չի կորչիլ:

Ամէն Բանի առաջնորդը Աստուած է:

Ով է, որ ուրիշ կարծիքի է գնում: Եւ եթ

այդ մասին կարծիք չունիս ու չես էլ կարող ունենալ, ապա ինչի՞ համար ես այնպէս ապրում և այնպէս գործ տեսնում, որ կարծես թէ ամեն բան քո ձեռքդ է: Ինչի՞ համար ես բոլորովին հաւատացրել ինքդ քեզ թէ, քո ուժից, քո խելքից, քո ձեռքից շատ բան կգայ, և դու այնքան իմաստուն մարդ ես, որ միայն ինքդ ես իմանում թէ, ի՞նչ է պէտք քո խաղաղութեան, քո սրտի հանգստութեան համար: Ինչի՞ ես կռիւ տալիս քո վիճակի, քո դրութեան հետ: Ինչի՞ ես տրտնջում, երբ քո մտքումդ դրածները զուր են դուրս գալիս, ու քո ունեցած յոյսերդ չեն կատարւում:

Հա՛, ամէն Բան Աստուծոյ յետէն է, Նորա Բանն է, Նա է առաջնորդը: Սրտիդ վրայ ցանիր քո ցանդ. բայց Նորանից, այնտեղից, վերեւից սպասիր ու յոյս ունեցիր ցանքիդ դուրս գալուն ու հասնելուն: շինիր տունդ. բայց Նորանից, այն տեղից, վերեւից յոյսդ դիր պաշտպանութիւն գտնելու մրրկից, կրակից, ջուր կոխելից. քո ապագայի համար մտքումդ բաներ սարքիր. բայց մտքումդ հաստատ մի՛ դնիլ, որ անպատճառ պէտք է յաջողին. այն ևս մտքիցդ անցկացրու, որ քո ցանկութիւնների բոլորովին ներհակը կարելի է պատահի, պատճառ որ ամեն բան Կարգադրողը, Տնօրինողը, Կռաւարդն ու Առաջնորդողն ամենից լաւ է իմանում, թէ ինչն է քո, կամ ուրիշի համար ամեն բանից լաւ: Դու ևս փող աշխատիր, դու ևս այս անցաւոր աշխարհիս ժամանակաւոր կայքի տէր եղիր, բայց Նորանից, այն տեղից, վերեւից իմացիր, թէ քո կայքդ քեզ համար շահաւոր էր, թէ

չէ. անգործ մի մնալ, բան արա՛, անհոգս մի լինիր, ձեռքիցդ եկած բանն արա՛ մի թողնիլ. բան յառաջացուր, բան գլուխ բեր, բայց նորանից սպասիր օրհնութիւնը:

Ա. Բէն Բանի առաջնորդը Ա. Կոռնէ: Աշխարհիս մէջ պատահմունք ասած բանը չկայ. այլ ամեն բան մին մինի հետ կապ ունին իբրեւ պատճառ ու գործ. ամեն բան իւր պատճառն ունի, և այն պատճառիցն է գործը յառաջ գալիս. պարզապէս որ չլինէր, այն գործն ևս չէր լինիլ. ուրեմն պարզապէս « Գործը մին մինի հետ կապ ունին: Աշխարհիս ամեն բան կարգի դնողը, կառավարող ու առաջնորդողը աստուածային յաւիտենական իմաստութիւնն է և իւր խորհրդի մէջ բովանդակած ունի ու տնօրինում և յառաջ է տանում: Ուրեմն ինչ գործի ևս որ կալես անելու, մի ասիլ թէ, բողոքիցս այնպէս կ'պատահի, որ կը յաջողի բանս. այլ այն միտք արա՛, որ աստուածային իմաստութիւնը ամեն բան դիտում ու քննում է. նա՛ լաւ համարի, ու յաջողութիւն կ'ունենաս գործումդ: Մտքումդ մի դնի, որ յաջող պատահմունքից բանդ յառաջ գայ. այլ միայն սրտով կատարիր քեզ վերայ դրած քո պարտականութիւնդ, մնացած ամեն բանի մէջ հոգս անելը թող քո երկնաւոր Տէրովդ:

Ա. Կոռնէ է Բանի առաջնորդը: Ինչ որ լինում է աշխարհումս, առանց նորան չէ լինում. ինչ որ կայ աշխարհիս երեսին, ինչ որ ստեղծուած է, Իւր անուրանալի թագաւորող սուրբ օրէնքն ունի. ուրեմն « պատահմունք » կամ « դիպում » որ ասում ենք, դատարկ խօսքեր են. նոցա մէջ ոչ խելք կայ:

ոչ միտք: Կոյր պատահմունքը չէ, որ երկնային մարմինների ճանապարհները սահմանել է, այն ճանապարհները, ուր պէտք է միշտ ման գան կանոնաւոր կերպով. պատահմունքը չէ երկրիս պտոյտ տուողը, որ նշանակած ժամանակամիջոցներումը օր ու գիշեր ունենայ, որ գարնան արեգակը հաշուած րոպէում գայ, մօտենայ, որ ամառուայ ետեւիցն անխախտ աշունը գայ, իսկ աշնան ետեւիցը միշտ ձմեռը, ու երկրիս արարածներն, ինչպէս որ պէտք է, այնպէս լաւ յառաջ գան ու իրենց գործակատարութիւնն ածումն ու հանգստութիւնն ունենան: Մի անկեանք, մի անկենդան մեքենայական գործակատարութիւն չէ քո մարմնոյ շինուածքի ներսն, որ արիւնը շատ ու շատ երակներով դէպի քո խփող սիրտդ է գալիս, ու դարձեալ յետ խփելով, մարմնիդ ամենահեռու անդամների մէջ վազում, գնում, որ զարմանալի կերպով զգայարաններիցդ զոյգ նուրբ ճղեր են ձգւում՝ գնում քո ներսի կողմի հիւսուածքի միջովը: Կոյր, անկեանք դիպումա՞ծի կամքովը չէ, որ արծուին թւեր է տրուած շատ բարձրներումը թռչելու ու ձկանը լողալու թւեր, որ ծովի խորերը, տակերը անց կենայ. դիպումա՞ծի խաղ չէ, որ մի թուփ ունենում է իւր վերայ փուշեր, որ պողատու ծառը իւր՝ և ոչ ուրիշ պտուղներ է բերում. և վարդի թփերի վերայ ոչ թէ ուրիշ ծաղիկների, այլ վարդեր են դուրս գալիս ու բացւում:

Եթէ որ բանական աշխարհում ամեն բան շատ իմաստուն օրէնքներով է կարգադրուած, միթէ կարծում ես դու, որ աւելի բարձր ու բանական հոգի-

ների աշխարհն Աստուածանից անտես արած կլինի, այն Աստուածանից, որ ինքն ամենալուսեմ Հոգին է: Այսպէս որ լինէր, այդ կնշանակէր որ՝ ինչ որ հոգ է, և մի կարճ ժամանակից յետոյ հոգ դառնալու բան՝ նորա մէջը կեանքի զարմանալի կարգ ու կանոն կայ. իսկ ընդհակառակն ինքնուրոյն գործունէութիւն ունեցող հոգիների թագաւորութիւնի վերայից բարձուած պէտք էր լինէր ամեն բան կառավարող Աստուծոյ ձեռքը ու բոլորովին յետ քաշուած:

Աստուծոյ է ամեն բանի աւանդանքը ու կառավարումը: Հայ քո վիճակդ ևս տնօրինողը նա է. ոչ թէ դու ես քո վիճակիդ ստեղծողը, այլ սուրբ Աստուծոյ, որ քեզ աշխարհք է բերել, որ քեզ պէտք է դաստիարակի այնպիսի բարձր երջանկութիւնների, կատարելութիւնների հասնելու համար, որոց համար երկնքի տակը յարմարաւոր անուն գտնել ու տալ չենք կարող: Մարդս և բոլոր մարդկային ազգը այս աշխարհում մի բարձր կոչման համար է դաստիարակոււմ. բայց այս դաստիարակութիւնը այն տեսակ վիճակների մէջ գտնուելն է, այն տեսակ մեղ՝ մեր կեանքին մէջ պատահելու, մեր գլխին գալու բաներն են, որ ամեն մի մարդ, ինչ վիճակի մէջ որ իրան գտնուելը պէտք է, այն դրութեան փորձն է առնում, կամ ինչ որ իւր կեանքի համար իրան գլխին պէտք է գայ, այն է իրան պատահում: Այն ազգերը, որ յոյլ շռայլ ու փարթամ կեանք անց կացնելով իրենց արժանաւորութիւնը կորցնում են, կամ որոց քաղաքացիքը աններելի կամապաշտութիւնից վատանում են, պատերազմի սարսափելի աղմուկն ու

շփոթն է նոցա զգաստացնում, նոցա վերայ դարձեալ ոյժ բերում, նոցա նոր սիրտ տալի, նոցա քաջ հոգին զարթեցնում. հասարակաց թշուառութիւնը սպանում է նոցա մէջ եղած կամապաշտութիւնը և այն առաքինութիւնը, որ քաղաքական մտքով միասիրտ և միահոգի լինելու զգացումի մէջն է, իւր արժանաւոր տեղն ու նշանակութիւնը տալիս: Չափից դուրս իրան մեծ մարդ կարծողի ու իւր նման մարդոց բանի տեղ չգնող գոռոզի ատելի և զգուելի ամբարտաւանութիւնը կոտորում է յանկած պատահած թշուառութիւնը. ծնողաց աշխարհասէր ունայնասիրութիւնը, կոտորում է շատ անգամ զաւակների անժամանակ հոգ մտնելը, բայց հեղ ու խոնարհ սրտով մարդին բարձրացնում է աստուածային ողորմութիւնը:

Միտդ բեր, ո՛վ մահկանացու մարդ, քո կեանքի ամենալաւ օրերը, երբ սիրտդ ուրախութիւնով լրացուած էր, և ինչպէս պինդ պինդ էր խփում, որովհետեւ բազմաւորութեան մէջ էիր առանց քո աշխատութեան, առանց նեղութիւններ քաշելու, առանց չարչարանքի, — ու այդտեղ ճանաչիր Աստուծոյ մատը: Միտդ բեր այն օրերը, որ դու ուրախութիւնիցդ հիւանում էիր ամեն բան բռնած գործիդ յաջողութեան մէջ, տեսնելով Աստուծոյ օրհնութիւնը, որ քո վերայ իւր բարիքն ու բարութիւնը թափում էր ու քեզ երջանկացնում. — ախ, շատերը քեզ պէս ջանք ու աշխատութիւն չէին խնայել լաւ օրերի հասնելու համար, քեզանից պակաս հոգացողութիւններ չէին արել, բայց այդ լաւ օրերը չունեցան: Աստուծոյ առաջնորդող ձեռն էր այդտեղ ևս: Միտքդ բեր վա-

խով ու կասկածներով լցուած օրերդ, երբ սիրտդ կոտրած գիշերուայ նման՝ մութ ապագայիդ վերայ էիր նայում, աչքերդ սառած և մեռնելը քեզ համար աւելի լաւ էիր համարում քան թէ ապրելը։ — ո՛հ, ասա՛, ասա՛ ինձ, ի՞նչն էր քո կեանքիդ կնճիռները քակող, բաց անողն. ի՞նչն էր քո, ամեն կողմից սրտիդ պատած, տխրութիւնից մոլորուած ու շուարած դրութիւնիցդ հանողը։ Միտքդ բեր, թէ ինչպէս շատ անգամ, վրայից նայելով, այն բոլորովին աննշան բաները, որ դու բանի տեղ հազիւ էիր դնում, քո կեանքիդ ընթացքի վերայ շատ մեծ ազդեցութիւն ունեցան, և քո դրութիւնը զարմանալի կերպով փոխեցին։ Այդտեղ ևս իմացիր, որ Աստուած կայ։

Անց կացած ժամանակը, որոյ սկիզբը գտնել չէ կարող մարդս, Աստուծոյ առաջին մի բաց գրքի նման դրած է։ Նա գիտէ այն միլիոնաւոր աղբիւրները, որ այսօրուայ օրս մարդկային ազգի մէջ բոլորում են։ — պատահած բաների հոսանքը Նա է տնօրինողը։ — այս ամեն բանի ամենափոքր մի մասն անգամ դու չես կարող տեսնել, քո աչքերից ծածկուած է։ Ուրեմն, անմիտ, մի համարձակութիւն չէ՞ քո կողմից, երբ որ դու քո կեանքի մէջ քաշած բաներում վրդովում ու տրտնջում ես Նախախնամութեան կարգի ու ընթացքի վերայ։ Քո գանգատելդ, տրտնջալիդ յայտնի կերպով վատ խօսել չէ՞ Աստուծոյ ամենագիտութեան վերայ։

Ապագայ ժամանակները, որոց վերջը մարդիս տուած չէ իմանալ, և որոց մէջ մարդս ուրիշ մի բան ամենեւին չէ կարող տեսնել իւր մտքով, բացի գիշեր-

ուայ ահագին մութից, Աստուծոյ առաջին մայիսի առաւօտուայ նման պարզ ու պայծառ են։ Այս օրուան մտքերը, զգացումներն ու գործերը միւս օրերի տարիների ու դարերի մէջ յառաջ եկած միլիոնաւոր իրողութիւնների պատճառներն ու աղբիւրներն են։ Աստուած գիտէ, բայց քո մտքից ևս դեռ չէ անց կենում ու չես կարող սրտիդ տուն տալովն հասկանալ։ Ու դու, կարճատես մարդ, մեր ամենի չօր կարգադրութիւնները, քո տրտմութիւնիդ ու դժգոհութիւնիդ մէջ քեզ անախորժ օրերումդ, քրննութեան տանկ ես ձգում այն ամենիմաստ ու ամենաբարի չօր, որոյ տնօրէնութիւններն այն խոր միտքն ունին, որ ամեն մի մարդ բոլոր մարդիկների բազմաւորութեան համար աշխատի, ու ամեն մարդիկը միասին միայն մի մարդի բարօրութեան համար իրենց խելքը, ոյժը, ջանքը, շնորհքը բանեցնեն։ Ո՞ր տեղիցն է պստիկ մարդուդ այդ մեծ մեծ երազներ տեսնելը, այդ, գլխիցդ շատ մեծ բաներ մտքիցդ անց կացնելդ ու բերանիցդ հանելը, խեղճ ողորմելի, վաղուայ օրն, առաւօտն ինչ բաներ կարող են պատահել, այդքանին անգամ խելքդ չէ հասնում, որ առաջուանից ասէիր։ Եւ ինչո՞ւ համար այդպէս քիչ վստահութիւն պէտք է ունենաս Նորա քեզ ամենայն իմաստութիւնով առաջարկելուն վերայ, Նորա, որ քո նպատակը որոշել է, երբ որ դու ո՞ր տեղ էիր, դեռ ևս աշխարհք չէիր ծնած։ Մարդս, աչքը փակ կուրի նման, իւր ձգտումների, գրգռումների հետն է խելքով, մտքով ու մանաւանդ սրտով և այնպէս ևս գործ է տեսնում։ Շատ անգամ ինքն ևս չգիտէ, թէ

ինչ է անում. իսկ ոչ մի ժամանակ չգիտէ թէ ինչ կգայ ձեռքիցն, կամ ինչ կընկնի ձեռքը: Մի խօսք միայն, որ բերանիցը հանում է, մի բան միայն որ, միամտութիւնով անում է, շատ անգամ պատճառ է դառնում՝ երկար ժամանակ քաշող, շատ ու շատ մեծ մեծ բաներ գուրս գալու այն բանի տակից, որ քանի գնում, մեծանում է ու աւելի հեռուները գրնում, փռում: Ո՞վ է իմանում թէ գորա վերջն ինչ գուրս կգայ: Ուրեմն աշխարհիս մէջ աննշան բան ամենեւին չկայ. մեր աչքին շատ պստիկ պատահմունք երևեցող դիպուածից յառաջ են եկել արգէն շատ մեծ գիւտերը, հզօր թագաւորութիւնների շատ մեծ նշանակութիւն ունեցող հիմնական փոփոխութիւնները, որ եօթն պորտից շատ այն կողմն են գնացել, հասել, և ո՞վ գիտէ թէ երբ աշխարհք գալու թոռների թոռներին բարիք կամ չարիք բերել:

Եւ արդարեւ ինչպէ՞ս է անո՞՞ժ Աստուծո՞ւ ամենայն իւր արեւելեան ինքնին:

Ուրախացիր, հաւատ ունեցող հոգի, սիրտ ուրախացնող ու հանգստացնող այս խօսքերի վերայ, թէ Աստուած ամեն բան արդարեւ ինչպէ՞ս է անում: Դո՛ւ, յաղթանակող չարագործ, քո վատ գործերն յաջողում էին և յաջողում են, երեսիդ գոյնը թուցո՛ւր, դեղնիր միտքդ բերելով, որ Աստուած միշտ սուրբ է. խաւարի մէջ արած ամօթալի ու կեղտոտ գործերդ չէ ընդունում: Եւ դու, անբաղդութիւնների վշտեր քաշող բարեպաշտ մարդ, որ մեղաւոր չեղած տեղդ, նեղութիւններից ու ցաւերից աչք չես բաց անում, իմացիր, որ ի զուր տեղը չէ գրել քո վերայ քո բեռը

միշտ սիրալիր երկնաւոր Հայրդ: Յաւերովդ, որ քաշում ես, պէտք է մաքրուիս ու ազնուանաս: Քաշած նեղութիւններդ քեզ համար իսկական բարիք են և ուրիշներին օգուտ պէտք է բերեն, որ դու չգիտես: Յոյսդ և վստահութիւնդ քեզ քո գործքիդ համեմատ հատուցանող Աստուծո՛ւդ վերայ դիր: Քո ազատութեւդ, բազմաւորելուդ ժամն ևս մի օր դարձեալ կը խփի:

Դո՛ւ որիդ, նախանձն ու զրպարտութիւնը հալածում է, դու, որիդ քո արժանիքը, արած ծառայութիւններիդ, կատարած գործերդ չեն ճանաչում, ունեցած առաքինութիւնդ բանի տեղ չէ դրում, սիրտ ան ու զօրացիր: Սրբ կգայ, որ քո զրպարտողները կիսայտառակուին ու ամօթով կմնան. ժամանակը կը գայ, որ քո անմեղութիւնը կյայտնուի, կարգարանաս ու կփայլիս և քո ունեցած առաքինութեան համար արժանաւոր պսակը քո թշնամիներդ իրանք կհարկադրուին քո գլուխդ դնել:

Աստուած ամենայն բան արգարութիւնով է անում: Սարսափիր ու դողա՛, բարեպաշտ, առաքինի ու սուրբ ձեւացող մեղաւոր: Եթէ որ այսօր իսկ աշխարհը դեռ ևս քո երեսի վերայ ծածկած դիմակն չէ հանում, քո սև գործերը չէ յայտնում, — մի կարծիլ թէ, հէնց այն է որ ամենայն բան ծածկուած կմնայ, և դու ևս հանգիստ կմնաս, այլ աշխարհիս կարգի ու օրէնքի մէջ այնպէս է սահմանուած, որ եղած բաներն, որչափ ևս ծածուկ կերպով արած լինին, որչափ ևս ծածուկ պահուին, իրենց հետեւանքներն վերջապէս լոյս աշխարհի առաջ պէտք է

Հանեն, ինչպէս որ ծովը իւր մէջը ոչ մի անկենդան մարմին չէ պահում, այլ դարձեալ ավն է դուրս ձգում: Զուր ես ջանք անում, ոյժ բանեցնելու հանգամանքների վրայ յաղթել չես կարող. կեանքի մէջ պատահած բաներն են իշխանութիւն բանեցնում, նոքա են կառավարողները. իրենց ունեցած ուժն ու իշխանութիւնը աւելի մեծ է: Եթէ որ մենք աւելի ուշ դնէինք մարդիկների վիճակին ու նոցա պատահած բաներին, եթէ որ մենք մեր կեանքի մէջ անց կացած բաների մին մինի հետ ունեցած կապի վերայ ուշադրութիւնով նայել կամենայինք, մեծ հիացումով պէտք է տեսնէինք ու հասկանայինք Աստուծոյ իմաստուն առաջնորդութիւնն ու կառավարութիւնը, և երկրպագութիւնով պէտք է վերև մտիկ տայինք անքննելի Եակի վերայ. ինչ որ կցանի մարդս, այն կը հնձի: Ոչ մի մարդի խելք ու հնարագիտութիւն այնչափ զօրութիւն չունի, ոչ մի խորամանկութիւն այնչափ մեծ չէ կարող բանել (բան անել), որ Աստուծոյ արդարութեան ճանապարհի մէջ մի ամենափոքրիկ փոփոխութիւն կարող լինի անել:

Աստուծոյ ճանապարհները բաւական բարի են:

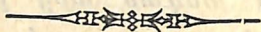
Վերջապէս Երկնային Իմաստութեան նպատակը մարդկային հանգամանքները տնօրինելու ու կառավարելու մէջ, մինչև անգամ մեր մեղքերի պատիժը մեզ տալը, ամենիս համար դարձեալ ուրիշ մի բան չէ, բայց եթէ բարերարութիւն, որ նորից, մեր թողած առաքինութեան ճանապարհն ընկնենք: Այսպէս Աստուծոյ տնօրէնութիւնները, նորա ճանապարհները մեր Երկնաւոր Հօր անիմանալի սիրոյ նոր նոր ու

հրաշալի գործերն են միայն: Պատճառ որ Նա կամենում է, որ «Են ի Երկն» ճշմարիտ երջանկութեան արժանանայ. դորա համար է մեզ կեանք տրուել, դորա համար է միայն մեզ մասնակից արել Քրիստոսի տուած երջանկացնող ուսումներին:

Այսպէս է կրթում և մեծացնում ամեն մի հայրը իւր զաւակին, որին իւր անձի նման է սիրում: Եւ բարի ու խելացի զաւակը, բոլորովին համոզուած լինելով հօր՝ իւր վերայ ունեցած սէրը, չէ տրտմում նորանից, վատ չէ ասում, այլ բոլոր սրտով հաւատալով, յանձնում է իմաստութեանն ու բարութեանը նորա, որ իրան խրատողն ու դաստիարակելով մեծացնողն է: Գոհ սրտով իրեն սիրող հօր ձեռքից ընդունում է նորա սիրոյ պարգևներն, նոյնպէս շնորհակալութիւնով ընդունում է նաև նորա զգուշացնող ծանր խօսքերն ու խիստ վարմունքը: Վայելում է ուրախ սրտով այն ամենայն բարիքը, որոնք հայրը իւր փոքր հասակի մէջ գեղեցիկ ծաղիկների նման իւր ման եկած ճանապարհների վերայ ցանում է փռում, յանձն է առնում նոյնպէս իւր ուժերի համար ծանր այն կրթութիւններն, որոնք հայրն իրեն պարտաւորում է անելու. թէև ինքը, փոքր լինելով, դեռ ևս չէ կարող հասկանալ, թէ այս ամեն բանը, որ կատարում է, Հօր խօսքը գետին ձգել մոքիցն անգամ անց չկացնելով, մի օր, իւր հասակն առած ու կատարեալ մարդ դարձած ժամանակն ինչ օգուտ կրերի իրան:

Այժմ, իմ Երկնաւոր յաւիտենական իմաստուն Հայր, ես սրտով հանգիստ եմ, ինչ որ պատահի ինձ,

և ինչ էլ որ ինձ, կամ իմ սրտիս մօտիկներին սահմանած լինիս, ես Քո ձեռքի տակից, Քո հաւատարիմ Ձեռքի տակից չեմ դուրս գալ, Դու ինձ միշտ ուղիղ ճանապարհով կտանես: Ինչ ճանապարհով ևս կամենաս, որ ես ման գամ, գիտեմ, ո՞վ գերագոյն Բարութիւն, որ ամենը ևս ինձ դէպի երջանկութիւն պէտք է տանեն: Դու այս աշխարհս այնպէս գեղեցիկ ու գրաւիչ կերպով ես զարգարել, որ մենք նորա մէջ Քո բարութիւնն ենք տեսնում ու ճանաչում: Ուրեմն աշխարհս շատ անգամ մեզ համար փշալից ճանապարհներ պէտք է ունենայ, որ բոլորովին նորան անձնատուր չլինէինք. պէտք է սառն կերպով մեզ իրանից յետ մղի, հեռացնի. պէտք է սիրտներս իրենից կտրի, որ միտքներս բերենք, որ ոչ թէ իրեն, այլ մի աւելի բարձր աշխարհի ու կեանքի ենք պատկանում: Դու ես առաջնորդում ինձ իմ ճանապարհներիս մէջ Քո խորհրդովն ու վերջը փառքով ինձ ընդունում: — Ո՞վ ունիմ ես երկնքումը, երկրիս վերայ ևս Քեզանից ջոկ՝ ուրիշին չեմ ուզում: — Եթէ որ իմ մարմինս ու հոգիս ևս մաշի, բայց և այնպէս, Աստուած իմ, իմ սրտիս զօրութիւնն ու իմ բաժինս Դու ես յաւիտեան:

Դ.

ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Ամեն հողեղէն ու մահկանացու մարդի սրտի մէջ լսում է մի սուրբ ձայն. այդ ձայնին չսել չէ կարող ոչ մի մարդ, ինչ հաւատից ուզում է լինի. այդ ձայնը լսում է ու հասկանում մինչև անգամ կռապաշտ մարդը, որ ճշմարիտ Աստուծուն չէ ճանաչում, որ խաւարումն է դեռ ևս նստած, որին դեռ ևս չէ լուսաւորել աստուածային յայտնութեան լոյսը, որ անմասն ու անբաժին է դեռ ևս մնացել սուրբ գրքից: Այդ սուրբ ձայնը դուրս է գալիս, իրան լսել է տալիս, ոչ մի կերպ չէ կարելի բանը այնպէս բերել, որ այն ձայնը կտրուի, այլ ևս չլսես. նորա մօտ ո՛չ կեղծաւորութիւնդ բան կանի, ո՛չ բարկութիւնդ, ոչ խելք ու հնարք բանեցնելդ. նա չի լռիլ ինչ կամենաս արա՛:

Զուր է հաւատի վերայ ծաղր անողն ամեն տեղ քարշ գալիս, ամեն իւր գնացած, պատահած տեղերն անամօթ, աներես թեթեամտութիւնով:

խելքին փչածը, բերանին եկածը դուրս տալիս՝ աշխարհս ու նորա մէջ եղած ու ստեղծուած ամեն բանը պատահմանքի գործ քարոզում, և մարդիս ամեն տեղ, ամեն տեսակ հանգամանքի մէջ միակ միութեան պարգևող սուրբ հաւատը, մէկ խօսքով ամենայն մարդկային բարձր արժանաւորութիւն, ամեն կողմանէ սիրտ, սէր, յոյս, կեանք, բարիք, և մինչև անգամ երջանկութիւն տուող սուրբ հաւատը, հասարակ, տխմար ժողովրդի խելքից դրած մի բան համարում. քրիստոնէութիւնը հոգեւորականների (եկեղեցականների) հնարածն ասում, որ անտաշ, անկիրթ ժողովրդին ձեռքի մէջ բռնեն: Զօւր է նորա ոչ մի առաքինութեան չհաւատալը, կամ առաքինութիւնը մոլեռանդութիւն (մոլի եռանդ), կամ կեղծաւորութիւն անուանելը. զուր է ուզում ինքն իրան համոզել ու հաւատացնել թէ, այն ամեն բանը լաւ է, ինչ որ մարդիս իւր համար ունեցած խելքը, խորամանկութիւնն ու իւր շահն ասում են թէ, արա՛. զօւր է նա բոլոր սրտով ցանկանում բոլոր աշխարհս ստեղծող Աստուծուն և արդար երկնաւոր Դատաւորի առաջ կուրանալ, մոռանալ, ուրանալ նրան, — իւր ներսի ձայնը բարձր ասում է իրան, «— ք ես ասում եմ, որ երկիրը շարժում է, տաճարների պալատներ քանդուում, փոշի են գալիս, ցած թափում, իւր սրտին մօտիկ բարեկամներն իւր կողքին, իւր աչքի առաջին, գեղնած՝ գերեզմանն են մոռնում, աշխարհիս տարերքը սարսափելի կերպով տալին ու վրայ եղած, ամպերը գոռում, գոչում անելով, կայծակ կայծակի վերայ բոլոր երկնքի երեսից յական թօթափել թըռ-

չում են, անց կենում փայլատակելով ու վերելից ցած խփում, երկնքի բարկութիւնը երկրի վերայ յայտնում — հաւատի ծաղր անողը սարսափում է, իմացիր՝ որ Աստուած կայ, ասում է իրան իւր ներսի ձայնը. այժմ կայ Աստուած, լեզուն կապ կապ ընկնելով կրկնում է նա իւր ներսի ձայնի ասածը, գլխից մինչև ոտքն դողալով:

Զօւր է չարագործն երկար ժամանակ իւր սրտի մէջն եղած ձայնին ծաղր անում և իւր դաստիարակութեան մի հետեւանքը, հին երեխայական առասպելների (հէքեաթների) արձագանքն անուանում. ուզում է նա այն բանից բարձր լինի, ինչ որ իրան նախապաշարմունք է երեւում, ու տակից իւր ուզած մեղքերն է գործում ծածուկ, ծաղր անելով իւր չորս կողմն է նայում ու հարցնում, ո՛ւր է, ո՛ւր է այն իմ դատաստանս անող հօրը, ո՛ւր է, ինչի՞ ինձ չէ պատժում: Իւր ներսի ձայնն ասում է իրան պարզ ու համարձակ, «— Ես եմ, որ երկիրը շարժւում է, տաճարների պալատներ քանդուում, փոշի են գալիս, ցած թափում, իւր սրտին մօտիկ բարեկամներն իւր կողքին, իւր աչքի առաջին, գեղնած՝ գերեզմանն են մոռնում, աշխարհիս տարերքը սարսափելի կերպով տալին ու վրայ եղած, ամպերը գոռում, գոչում անելով, կայծակ կայծակի վերայ բոլոր երկնքի երեսից յական թօթափել թըռ-

դարը, որ բանն է ծուռ, և որն ուղիղ:

Խղճմտանքը կաշառքից չէ խաբուում. ծածուկ փող չէ ուտում. ձեռքի տակից ընծաներ չէ ընդունում, նա ինչ որ արդարն ու ուղիղն է, այն կանխ երեսպաշտութիւն անել, պատիւ պահել չունի, երբ որ դատաստան է կտրում: Երբ որ բարւոյ այս սուրբ զգացմունքին ես հետեւում, ոչ մի ժամանակ, ուղեւալով, սխալ չես անիլ. երբէք գիտութեամբ չար բան չես անիլ և ինքդ քեզ հետ հաշտ ու հանգիստ կապրես, սրտիդ մէջն անհամաձայնութիւն, անհանգստութիւն չի լինի: Ականջ արա՛ այդ վարժապետիդ ձայնին, որքան ևս քո զգայական ցանկութիւններդ քեզ գլխից հանելով, ձայները բարձրացրած նորա ընդդէմ գոռան ու գոչեն: Ականջդ նորա հետ լինի քո բռնելու այն գործերիդ մէջ, որոց ուզում ես կպչել, բայց սրտումդ կասկած ես տանում կպչես, թէ չկպչես. լսիր նորան այն բաների մէջ, ուր ներհակ հակումներից կարող էիր խաբուիլ ու սխալուիլ, ուր որ քո շահդ առանց ուրիշներին վնաս հասցնելու, առանց նորանց մեղք անելու չի լինի: Մտքումդ դրել ես վատութիւն անելու մի մարդի, որի լաւը չես ուզում, որին բարի չես կամենում. կամ ուզում ես վրէժ առնել մի ուրիշից, որին բարեկամ չես. քո խղճմտանքդ քեզ ասում է, ինչո՞ւ ես քո չսիրած մարդի հետ հաւասարում, նորանից աւելի ազնիւ եղիր, ու քո մեծահոգութիւնովդ ամաչացուր հակառակորդիդ: — Ամթալի, անկարգ ցանկութիւնները քեզ սաստիկ յուզում են, քիչ է մնում որ խելքդ գլխիցդ առնեն, թէ որ ամենեւին դիմանալ չկարո-

ղանաս ու մարմնիդ կամքը կատարես, մի շատ վատ յանցանք կգործես, բայց խղճմտանքդ տե՛ս քեզ ինչ է ասում, այն անամօթ անիրա՛ւ, այդ ինչ համարձակութիւն է, որ ուզում ես դու անել, ուզում ես որ մոլութեանդ թոյնը անմեղ սրտի մէջը թափես: Ուզում ես, որ լրբաբար հակառակելով Աստուծոյ, մի գրա՛խտ քարուքանդ անես: Այդք ուրիշի ունեցածի վրան է ու մտքիցդ անց է կենում, որ խաբեբայութիւնով կարող էիր քո ձեռքդ ձգել, բայց խղճմտանքդ ձայն է տալիս քեզ և ասում, ինքդ քեզ բռնիր, մի անիլ այդ բանը, մի ուղեւար այն շահը, որ քեզ քո իսկ առաջին այնուհետեւ միշտ ապակահուած, ցած ու կեղտոտ մարդ պէտք է ճանաչեցնի:

Խղճմտանքը մեզ ուսումն է տալիս, մեզ բան սորվեցնում: Նորա տուած ուսումը թոյլ կերպով, կամ ճշմարտութիւնը թաքցնելով չէ, այլ սառն և ուղիղ ասում է մեզ ինչ որ հարկն է. ճշմարտն ու արդարը ամենեւին չի ծածկում կամ խնայելով, կամ քաշուելով, կամ կեղծաւորութիւն անելով, կամ ծուռ դատաստան անելով: Նորա ասածը մեզ իբրեւ խրատ և ուսումն, մենք ևս շատ լաւ ենք զգում ու հասկանում, որ ուրիշ ոչ մի կերպով, ոչ մի ճանապարհով չենք կարող մենք բաղաւորութիւն գտնել և միայն նորա ակնարկութիւններից համեմատ շարժելով ու գնալով ենք մեզ միշտ բաղդաւոր տեսնում: Այդ մասին ոչ դք քո խելքիդ ուրիշ բան դնել չէ կարող, դու ևս ուրիշ ճանապարհ գտնել չես կարող, թէ ինչպէս արդեօք հասնէիր քո անպարկեշտ ու աններելի ցանկութիւններիդ: Ուղիղն

ու ճշմարիտը մտածել չես ուզում, ասում է քեզ խղճմտանքդ, բոլոր մտքերդ ծուռ են, սուտ, սխալ ու խարդախ, դու խելքիդ զուռ ես տալիս, ուրիշ ճար չունիս. որովհետև միտքդ ուրիշ է՝ մի չար գործ քեզ գէպի ինքն է քարշում ու հրապուրում, և այդ չար գործի քամակում թագնուած, կանգնած քո ճանապարհիդ է սպասում զղջանքն ու խղճահարութիւնը իրենց թունաւոր կարիճներով: Խղճմտանքը քեզ հետ հաշիւ տեսնել ու քո տուած կիսատ, պակաս-պռատ հաշուիդ յօժարանալ չունի, դու ուզում ես նորա հետ բանագնացութիւն անես, այսպէս այնպէս ասես, անես ու մի կերպ յօժարացնես, որ քո սրտիդ, մտքիդ յարմարութիւն բայց չէ, այդ բանը նորա հետ կարելի չէ անել, և ամենեւին չի ընդունի. դու սխալում ես, խեղճ ողորմելի մարդ, որ այդպիսի բաներ մտքիցդ անց ես կացնում. դու նորան կաշառել չես կարող:

Խղճմտանքը ինչ որ մեզ սորվեցնում է աստուածային զօրութիւնով է սորվեցնում: Նա ասում է մեզ, թէ այս բանն արա, այն բանը մի՛ անիլ նորա համար, որ այս բանն արգար է, իսկ այն բանն անարգար. ոչ թէ նորա համար է ասում մի բանն անես ու մեղանչես, որ դու անելու կամ չանելու բանիցդ շահ պէտք է ունենաս, կամ ամօթ պէտք է քաշես: Դու պէտք է բարի բանը, լաւ բանն անես ու մեղանչես, որ դու անելու կամ չանելու բանիցդ շահ պէտք է ունենաս, կամ ամօթ պէտք է քաշես: Դու պէտք է բարի բանը, լաւ բանն անես, թէև օգուտ ևս չունենաս, թէև մինչև անգամ վնաս ևս

քաշելու լինիս: Յիսուս Քրիստոս ասում է. «Ի՞նչ օգուտ մարդիկ, եթէ Բնութիւնը անհասկանալի է, և չափաւոր է»:

Խղճմտանքը զգուշացնում է: Դեռ ևս մեր փոքր եղած ժամանակ, մեր այս այն խաղն անելու միջոցին, մի վախ էր գալիս մեր վերայ, երբ որ մեր ընկերներին մէկի կամ շատի այս այն չանելու բանն անելը տեսնելով, մենք ևս ուզում էինք նոյնը անել խաբուելով ու օրինակ առնելով, կամ թէ մեր սրտի չար հակումին յաղթել ու մեզ բռնել չկարողանալով, ուզում էինք այնպիսի մի բան անել, որ պէտք չէ անէինք:

Ինչպէս գող է ընկնում գողի սիրտը, երբ որ ձեռք է պարզում ուրիշի բանը գողանալու, ինչպէս սաստիկ է խփում երգմնազանցի սիրտը, երբ որ իւր չարագործ մատը պիտի բարձրացնի սուտ երգումն ուտելու համար. ինչ մեծ ահ ու անհանգստութիւն կայ անհաւատարիմ մարդի սրտումն, երբ որ իւր մտերիմ բարեկամին պէտք է մատնի: Ինչպէս է ստիպում նորան իւր սրտի մէջ ընկած ահը, թէ ձեռք քաշի, յետ կացիր վատ գործիցդ, և մեղք ձեռք քաշի, որքան որ աւելի է մօտենում իւր գործել ուղղը, որքան որ աւելի է մօտենում իւր նպատակին, այնքան ևս անելու չար գործից յետ կենալ յորգորող այդ իւր երկիւղը սաստկանում է ու սարսափեցնում իրան, ամենեւին հանգստութիւն չտալով:

Մարդիս իրեն զգուշացնող իւր խղճմտանքի հետ ունեցած պատերազմն, ինչպէս ասեմ, ինչպէս հառկանաս, — գօտեմարտիլ է (կող բռնել) իւր բարի

հրեշտակի հետ, որ իրեն բռնում է ու չէ թողնում որ վայր ընկնի: Ախ, ինչպէս շատ ու շատ անգամ զուր է անց կենում այս հրեշտակի ստիպանքը, որ ամենայն կերպ աշխատում է չթողնելու, որ մենք մեր մոռնին գրած վատ բանն անենք: Մենք յետ չենք կենում մեր մոռնում գրածից, անում ենք, կատարում ենք մեր սրտի չար ցանկութիւնը, կատարում ենք վատ գործը, յետոյ ի՜նչպէս ենք զղջում ո՞րչափ ափսոսում, մեր սրտի անհանգստութիւնն ասեմ, թէ կոտորածութիւնը, միւս կողմիցն ևս քանի գնում ենք, պատուից ընկնում, մեզ անպատիւ են անում, մենք ինքներս մեր աչքիցն անգամ ընկնում ենք, թող որ մարդոց մեր վերայ ունեցած համարումն արդէն սաստիկ պակասել է, չէ դադարում մեր ականջից, չէ կտրւում մեր սրտից ձայնն այն աստուածային պատգամաւորի, որ մեզանից հեռանում է:

Միանգամ որ մարդս մեղքի գերի է դառնում, սիրտը, քանի գնում, քարանում է, այնուհետեւ որքան ժամանակ և քանի քանի անգամ յայտնի երևում է, որ խղճմտանքը մի ժամանակ իւր ունեցած ոյժ ու զօրութիւնը կորցրել է: Պատահում է, որ տարիներ են անց կենում ու մարդիս խղճմտանքը ամենեւին չէ շարժում, կարծես թէ բոլորովին մեռած է. մինչև անգամ այնպիսի օրինակներ կարող են բերել, որ մարդիս խղճմտանքը մինչև իւր մահն անգամ այլ ևս չէ արթնել: Այսպէս պատմւում է դուքս Ալբայի մասին. որ բողոքականների հալածանքի ժամանակը Նիդերլանտումն 18,000 մարդից աւելի

սպանել էր, տուել նոցա աղանդաւոր լինելուն համար, մի թէ այդ դուքսին, իւր մահուան ժամանակ, խղճմտանքն ամենեւին չէ տանջել և հանգիստ կերպով է իւր անկողնի մէջ հոգի տուել: Արդեօք մոլեռանդութիւնն այնքան կուրացրել է նորան, որ իւր սարսափելի և զզուելի չարագործութիւններն իւր աչքին ոչ միայն վատ գործ չեն երևել, այլ և իրօք հաւատացած էր, որ իւր գործովն երկնային արքայութեան իրեն արժանացրեց. թէ արդեօք այդ մարդը ձեւանալու կողմանէ այն վարպետներին էր, որ իւր խղճմտանքի չարչարանքը՝ աչքն այս աշխարհիս փակելու մինչև վերջին վայրկեանն անգամ, աշխարհի աչքիցը ծածկել՝ կարողացաւ: Միթէ՞ կան ընդհանրապէս այնպիսի մարդակերպ հրէշներ, որոնք բնութեան օրէնքներն այն աստիճանի կարող են ուրանալ, որ նոցա համար կարծես թէ ամենեւին չկան: Միայն ամենագէտ Աստուծոյն է այդ յայտնի, միայն արգար Նատաւորն է այդպիսիների դատաստանն առնողը. մենք իբրեւ հողեղէն արարածներ՝ երկնաւոր Արարչին թողնենք, ինչ որ մեր գիտենալու և դատելու բանը չէ, և Աստուծոյ անքննելի ճանապարհները չքննենք: Մեզ բաւական լինի միայն այն գիտենալը, որ այսպիսի օրինակները ընդհանուր և սովորական կարգից ու օրէնքից դուրս են ու շատ հազուադէպ բացառութիւններ են միայն: Սորան հակառակ իրողութիւններն, որ գտնում ենք պատմութեան մէջ իբրեւ մի մի անհրաժեշտ ճշմարտութիւններ և որ տեսնում ենք անուրանալի փորձով մեր կեանքի մէջ, միշտ կրկնւում են այն և միշտ

նոր նոր ապացոյցներ են դառնում այն անստելի ճշմարտութեանը և անուրանալի փորձին, որ տեսնում ենք մարդկային ազգի պատմութեան և մեր իսկ կեանքի մէջն: Ամեն մի անարգար գործի սաստկահանքն արձագանքը մեր սրտի ամենախոր տեղերն է գնում, հասնում. կարելի է որ մենք այս արձագանքը մի ժամանակ մեր տեսակ տեսակ ու անվերջ զուարճութիւններով այնպէս անենք, որ լսուի. կարող ենք մեր սրտի երկիւղի և անհանգստութեան ամեն մի շարժումն, ինքներս մեզ արգարացնելով, կամ գոնէ ինքներս մեզ ներողամիտ գտնուելով, անզօր անել և այդ մեզ անհանգիստ անող շարժումի ոյժը կոտրել — բայց երկար չի գնալ այդ մեր աշխատութիւնը ու մեզ մինչև մեր կեանքի վերջը հանգիստ ու անվրդով սրտով պահել չէ կարող: Ամեն մի մեր միայնակ մնացած ժամը, ամեն մի մեր անքուն անց կացրած գիշերը՝ մեր միտքն են բերում մեր արած վատ գործը, ու մեր սիրտն ու միտքը չարչարում ամեն մի մեր սիրտը սաստիկ շարժող, կամ մեր վերայ սարսափ բերող դէպք. շատ անգամ մեզ մի բան երևող մի դիպումն միայն, որ ուրիշ ժամանակ ոչ ոքի աչքին չէ ընկնում՝ դարձեալ զարթեցնում է մեր մէջը մեզ հալածող այն զօրութիւնը, որ առաջուայ տարիներումը շատ չարչարել էր մեզ ու դարձեալ վրէժխնդիր է լինում՝ կարծես մեզանից ձեռք վեր առնելու կամք միտք ամենևին չունենալով: Որչափ որ երկար ժամանակ կարողացել էինք մեզ պաշտպանել նորա զօրութեան դէմը, նոյնչափ և աւելի սարսափելի կերպով յանկարծ յար-

ձակում է յառաջ դէպի մեզ — ինչպէս որ մի հոսանք, որոյ առաջը մարդ մի թումբով փակել է ուզում՝ ջուրը գալիս է, հաւաքւում, ուռչում, բարձրանում, և երբ որ իւր ճանապարհը գտնում է, գոռում, գոչումով յական թօթափել գնում է ու ամեն բան հեղեղում:

Խղճմտանքը պատժում է: Եթէ հնար լինէր ու տեսնել կարողանայինք մի չարագործ թշուառ մարդ իւր միայնութեան մէջ, երբ որ միայնակ նստած, իւր խղճմտանքից չարչարւում է ու տանջւում, միտքն ընկնելով իւր արած բոլոր չար գործերն, որ ամեն անգամ անել ու մոռանալ կցանկար ու մոռանալ և միշտ անել՝ ի՞նչպէս նա իրանից հեռացած է տեսնում իւր Ստեղծողն ու իւր նման ստեղծուած մարդիկը, ի՞նչպէս ինքն իրան հեռացած է տեսնում Աստուածանից և Աստուծոյ պատկերովն ստեղծուած մարդիկներից. այս իւր երկու կերպով ևս իւր հեռացած լինելն ի՞նչպէս է ատել տալիս ինքն իրան. նա ինքն իրան մարդ չէ համարում, այլ հրէշ. ի՞նչպէս նա, երբ որ մի առաքինի մարդ է տեսնում, իւր անարգ մարդ լինելն է զգում. ի՞նչպէս միամտութեամբ ու անմեղութեամբ ուրիշների բերանից դուրս եկած մի խօսք իրան այնպէս է թւում, որ իւր սրտին թրով են խփում. ահա այս ծանր ու խոր տպաւորութիւնը, որ լինում է խղճմտանքի ընդդէմ չար գործեր բռնողի վերայ, մեր սրտի մէջն ևս միշտ պիտի մնայ և պէտք է մնայ անջնջելի կերպով իւրեւ մեզ համար զգուշացուցիչ հրեշտակ ու պատգամաւոր Աստուծոյ կողմից, ամեն մէկիս փորձանքի

մէջ ընկնելու ժամանակը, որ չխաբուինք, չթուլանանք ու վատ բան չանենք:

Որովհետեւ մարդիս իրան յայտնի են իւր գործած մեղքերը, սորա համար մեղաւոր ու չարագործ մարդի սիրտը միշտ ահ ու դողի մէջ է, որ չլինի թէ յանկարծ մի պատահմունքով մի բոպէում յայտնուին իւր բոլոր արարմունքներն, որ միշտ և ամենայն կերպով, ամենայն հնարք ու ջանք բանեցնում է ծածկելու, թազցնելու: Բայց իւր մեղքը յայտնելու դժոխային ահը, որ սրտիցը չէ դուրս գալիս, և ինքն իրանից սաստիկ դժգոհ լինելն ու անդադար ինքն իրան վատ ասելն իւր արարմունքի համար՝ այնքան տանջում են իրան, որ այլ հանգստութիւն չէ կարում ամենեւին գտնել: Ճարը կտրած, — ինչպէս որ պատահել է այս այն մարդին, — իւր դժոխային երկիւղից ու սրտի անհանգստութիւնից ազատուելու համար, ինքը վեր է կենում, գնում, իւր յանցանքը խոստովանում, կամ թէ ասենք, ինքն իրան մատնում, ինքն իւր վերայ գանգատ տալիս թէ, ես այս մեղքի տէրն եմ, ես արդար գատաստանի խիստ պատժին արժանի եմ: Քանի քանի անգամ պատահել է, որ մարդասպանութիւն արած մարդի սիրտը այն ժամանակն է միայն հանգստացել, երբ որ գնացել է գատաւորին ու իւր մեղքն յայտնել: Քիչ է պատահել, որ խորամանկ ու խաբեբայ մարդիկ ծուռ ճանապարհներ բռնելով ու խաբելով, վնասներ են տուել, տեսակ տեսակ զրկանք արել ուրիշներին՝ իրանց մահուան անկողինքի մէջ չարչարուել են ու հոգի տալ չեն կարողացել: Մինչև որ իրանց խորա-

մանկութիւնով ու խաբեբայութիւնով իրանց արած ծուռութիւնը ասել են ու ուղղել՝ վնաս քաշած կամ զրկած մարդիկներին կամ նոցա զաւակներին. նոցա հետ հաշտուել են, մի կերպ նոցա սիրտն առել ու յետոյ հանգիստ մեռել: Այնպէս մարդիկ ևս եղել են, որոց սարսափելի կատաղութիւնը խելք թռցնելու պատճառ է եղել: Այսինքն առաջին եղբայրսպանը, այսպիսի երկիւղից ու սրտի անհանգստութիւնից, իբրեւ իւր դահճի մորակի անտանելի հարուածներից իբրեւ աստանգական փախչում էր ու թափառում աշխարհիս երեսը. նա ինքն իրանիցն էր հալածւում: Յուզան, Յիսուսի մատնիչը, այսպիսի դժոխային տանգանքից ազատուելու համար, ինքն իրան սպանեց, խեղդուելով: Այսօր ևս չկան խելագարների հիւանդանոցներում (գժանոցներումն) գտնուած մարդիկներ, մէջ իսկ այգալիսիները, որոց տեսնողը սաստիկ խղճում է, և ախ, քանիսը այդ ողորմելիներից արդէն իրանք իրանց սպանել են, որ սրտի անտանելի տանջանքից գերեզմանում հանգստութիւն գտնեն: Ահա այս է խղճմտանքի սարսափելի զօրութիւնը:

Բայց բարի խղճմտանքն ևս այնպէս աստուածապէս է մեզ վարձատրում, ինչպէս որ արհամարհուած ու անարգուած առաքինութիւնը վրէժխնդիր է լինում: Ով որ մաքուր ու հանգիստ խղճմտանք ունի, տխրութիւն չկայ ոչ նորա սրտումը, ոչ երեսի դերայ. ուրախ է նա՝ իրան պատահած ամեն մարդիկներին ևս տեսնելով, միայն իրա բարեկամներին է տեսնում, որովհետեւ գիտէ թէ, ինքը ոչ իւր առաջին մեղաւոր է և ոչ ուրիշների՝ ում և

մոռանամ: Այն ժամանակ, իսկ այն ժամանակ, ո՞վ իմ խղճմտանք, դու լինիս իմ առաքինութիւնս, իմ անմեղութիւնս, իմ սրտիս հանգստութեան պահապանը: Ճշմարիտ և ազնիւ բանի Աստուածային զգացումնս ինձ, իմ առաջս ընկած, ճանապարհս ցոյց տուողը լինի, որ ինքս իմ աչքիցս չընկնեմ և իմ Աստուածանիցս հսեռանամ: և ոչ քեզանից, ո՞վ Փրկիչ, որոյ խոսքով ցանկանում եմ ես ինձ սրբացնել:

Զէ՛, չէ՛, իմ Աստուածս, ի դուր տեղը չէ՛, որ դու իմ սրտիս մէջն ես դրել այն դատաւորին, որ իմ մտքերս, խօսքերս և գործերս քննում է ու դատում: Խղճմտանք յայնք՝ Խ յայնն է՛, միթէ կարող եմ մտքիցս անց կացնել այդ ձայնը՝ բանի տեղ չգնելու: Զէ՛, թէ և շատ դժուար ևս լինէր իմ համար իմ չար կրքերս ու ցանկութիւններս զսպելու ու յաղթելու, բայց և այնպէս, ո՞վ իմ Աստուած, իմ հոգւոյս հրապարակաւ արած ուխտը լսիր. ցանկանում եմ ես մաքուր և անպարսաւ մնալ. աւելի լաւ է՛, որ բոլոր աշխարհս ինձ ծաղրի, ամենայն մարդիկ իմ վերայ ծիծաղեն, աւելի լաւ է աղքատ լինիմ, աւելի լաւ է քաղցած ու ծարաւ մնամ, ողորմելի դրութեան մէջ լինիմ, վերջապէս, աւելի լաւ է մեռնեմ, քան թէ մի մեղք անեմ, մի յանցանքի տէր լինիմ և ինքս իմ խղճիս առաջին իմ պատիւս կորցնեմ: Միայն սրտանց ու լի յուսով աչքերս երկինք դէպի քեզ ձգեմ, այլ ևս ի՞նչ են ինձ համար, այն ժամանակ, այս աշխարհիս նեղութիւնները: Միայն զգայ հոգիս, որ Քեզ հաճոյ եմ, և արգէն երջանիկ կլինիմ: Քո սուրբ Հոգւոյդ զօրութիւնովը զօ-

րացողը ինձ և Քո հոգիդ ցոյց տայ և տանի ինձ իմ ճանապարհներս: Փրկիր ինձ ամենայն չարից:

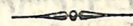

Ե.

Հ Ի Խ Ա Ն Դ Ը.

(Մատ. 25. 36.)

Համբերութիւնով ու լռիկ մնջիկ կտանեմ, ինչ որ Աստուած կամենում է, որ ես քաշեմ. երբէք չեմ տրանջալ, երբէք չեմ գանգատուիլ, որովհետեւ գիտեմ, որ Նա ինձ սիրում է, Հիւանդ լինելովս էլ Աստուծոյ սիրելի զաւակներին հաւասար մէկն եմ. — Նա միշտ նոյնն է և ամփոփոխ, միշտ ամենիմաստ, միշտ ամենազօր, միշտ ամենողորմ:

Մեր կեանքի բոլոր բարիքներից, որ Աստուծոյ շնորհօքն մեզ պարգևուած են, առողջութիւնն ամենափառաւոր պարգևներից մէկն է: Երբոր արեան հոսանքը թարմ կերպով է վազում մեր երակների մէջ՝ և շունչը զօրաւոր և աղատ կերպով մեր կուրծքիցը գուրս գալիս, երբոր մենք մեր մարմինը կարող

ենք շարժել, ինչպէս որ ուզում ենք — այն ժամանակ մեր աշխատութիւնն ու գործակատարութիւնն էլ անգուլ և անխոնջ կերպով է առաջ գնում: Մենք զգում ենք, որ ամեն մի լաւ պարտականութիւն սիրով կատարել է ուզում սիրտներս, ու այնպէս հեշտ չենք վախենում ու յետ քաշւում մեր անելու գործի այն դժուարութիւններից, որ մեր առաջն են գալի: Մեր սիրտն ուրախութիւնով հանդիպում է ներկային ու մեր աչքը լուրջ ու զուարթ կերպով է մտիկ տալիս ապագային: Երբ որ իմ Տիրոջ ու Աստուծոս կամքը լինի, որ բոլոր ինձ պարգեւած երկրաւոր բարիքս ինձանից առնի, ջերմեռանդ սրտով կաղաչեմ նորան ու կասեմ. Տէր, թող միայն, որ ունենամ առողջ մարմին ու նորա մէջն առողջ հոգի:

Բայց միշտ այսպէս չէ մնում մեր ունեցած կեանքն, ու բոլոր մարդիկ էլ միշտ առողջ ու անցաւ չեն ապրում: Անակնկալ կերպով, երբեմն գիշերուան մէջ, մեզ վերայ կարող է հիւանդութիւն գալ. մենք չենք իմանում թէ՛ ինչ տեղից սկսուեց այդ հիւանդութիւնը, կամ ընչից առաջացաւ. աւելի ևս չգիտենք՝ թէ երբ և ինչպէս կվերջանայ: Երբոր միտք եմ անում իմ ընկերներիս, բարեկամներիս ու ծանօթներիս վերայ, նորանց մէջ չեմ գտնում գոնէ մէկին, որ իւր կեանքի մէջ հիւանդութիւններ տեսած ու քաշած չլինի. երբ որ հէնց ինձ վերայ էլ եմ մտածում, զգում եմ ցաւով սրտի, որ իմ մարմնեղէն պատեանս տկար ու անզոր է:

Թէ ինչ թանկագին բարիք է առողջութիւնը, լաւ հասկանում է մարդս այն ժամանակ, երբոր իւր

առողջութիւնը կորցրած է լինում: Ամենայն հարատւութիւն, ամենայն երկրաւոր փառք ու փայլ՝ առողջութեան առաջը ոչինչ է: Հիւանդին փափուկ անկողինքի մէջ պառկեցրու. նա իւր քաշած ցաւերիցն ասի կքաշի, մինչդեռ ամենազքատ մուրացկանն, որ առողջութեան օրհնութիւնն է վայելում՝ կոշտ գետնի վերայ քաղցր քնում է: Հիւանդի ճաշելու սեղանի վերայ լցրու ամենայն պատուական ու շատ էլ համեղ կերակուրներ ու խմիչքներ. հեռացուր, տա՛ր, կորցուր կասի, և կնախանձի ապրուստի կարօտութիւն քաշողին, որ սեւ հացն ախորժակով ու գոհ սրտով է վայելում: Թագաւորների փառք ու փայլով շրջապատիր նորան. նա անտարբեր աչքով մտիկ կտայ ոսկու և ծիրանոյ վերայ, և իրան բաղդաւոր կհամարէր, եթէ որ կարողանար իւր ամենայետին ծառաների յարգով ծածկած յարկի տակն ապրել ու նորանց պէս առողջ կեանք անց կացնել:

Սորա համար ամեն մի մարդու սիրտը շարժում է, հիւանդի վերայ մտիկ տալով՝ ու սաստիկ մեղքանում է նորան: Ոչ ոք անտարբեր աչքով և առանց սիրտը տխրելու չէ կարող տեսնել հիւանդութիւնից տանջուողի դեղնած այտերը, պղտոր աչքերը, մաշուած ու քաշուած երեսը: Մինչև անգամ անագորոյն զինուորն էլ այդպիսի մի հիւանդի առաջ իւր կատաղութիւնը կորցնում է, ու այդպիսի մի անբաղդին խնայում: Թեթեամիտն էլ լուրջ միտք ու կերպարանք է ստանում: Սորա համար եկ ինձ հետ՝ ու մտքովդ մօտեցիր հալուող, մաշուող մի եղբօրդ՝ հիւանդութեան անկողինքին, ու միտք

բեր, որ դու էլ հողի մի դիւրակործան պատկեր ես:

Հիւանդութիւններն ամեն ժամանակ մեր կեանքի հետ կարեւորապէս կապուած չեն: Ակզբումը մարդս իւր բոլոր անդամներովը կատարեալ էր ստեղծուած: Հազարաւոր մարդիկ ապրեցին մինչև իրանց երկար օրերի վերջն, առանց իրանց մարմնոյ կարգի մէջ մի խանգարումն զգալու: Այդպիսիքը մեռան, որովհետև իրանց կեանքի կանթեղի մէջ ձէթի վերջին կանթիւն էլ այրուել, վերջացել էր: Նոքա, դադրած, քաղցր քնի գնացին՝ հանգստանալու համար, ինչպէս որ աշնան ժամանակ հնձուորն, իւր օրուան գործից յետոյ՝ դադրած, պառկում է:

Եթէ որ մենք մի հիւանդութեան սերմն ժառանգած չենք արդէն մեր հօրից ու մօրից, ուրեմն՝ ընդհանրապէս, մեր անզգուշութիւնիցն է միայն, կամ թեթեամտութիւնից, որ մեր ունեցած գեղեցիկ՝ երկնային պարգևը՝ մեր առողջութիւնը՝ փչացել է: Բայց շատ անգամ էլ մի հիւանդութեան նիւթը ծածուկ կերպով տարածուած է լինում այն տարերքի մէջ, որ մեզ շրջապատում են: Մենք տեսնում ենք, որ այդ տարերքից յառաջ են գալիս ու տարածւում ամեն տարափոխիկ հիւանդութիւններ: Կամ թէ տարուայ եղանակի խստութիւնն է, կամ շատ ծերացած լինելը, կամ թէ մի ուրիշ անխուսափելի մեր գլխին մի գալիք, որ մեր մարմնոյ որպիսութեան վերայ խանգարող կերպով է ներգործել: Ամենախելօք բժիշկն անգամ միշտ չէ կարողանում հասկանալ այն պատճառը, որից որ առաջ է եկել հիւանդութիւնը:

Մենք այդ տեղ ուրիշ ոչ մի բան չենք կարող անել, այլ միայն փորձանքիցը խնամով զգուշանալ: Բայց երբոր այդ փորձանքը մեր գլխին արդէն եկել է՝ համբերութեամբ տանել, ինչ որ Աստուած մեր վերայ բերել է:

Մարմինը մարդու սեպհականութիւնը չէ. Աստուծոյ ձեռքից մեզ փոխ տուած մի բան է, որ պէտք է կրկին յետ տանք, մարմինը մեր հոգւոյ գործիքն է, առանց որոյ մեր հոգին չէր կարող կատարել աշխարհիս վերայ այն պարտականութիւնն, որ Աստուած, իբրև ստեղծող ու Տէր՝ նորա վերայ դրել է, իւր տուած պատուիրանովն: Եթէ որ մարդս պատժուելու արժանի է՝ մի մեղք գործելու համար, շատ աւելի ևս պատժուելու արժանի է, երբոր իւր իսկ մարմնի վերայ է մեղանշում: Ինչու որ նա ինքն խլում է իրանից կեանքի բաղաւորութիւնն և ոյժն, այնչափ բարի բաներ անելու, որչափ որ կարող էր անել: Բաւական չէ, որ մենք մեր թեթեամիտ անհոգութիւնով կորցնում ենք մեր առողջութիւնն և անընդունակ ենք դառնում կատարելու մեր պարտականութիւնները դէպի Աստուած ու հայրենիք, մեր քաղաքակիցներն ու մեզ ծանօթ օտարներն ու մօտիկ բարեկամներն, այդպիսի մեր անհոգութիւնով կարող ենք աւելի շուտ բերել մեր վերայ մեր մահուան ժամն: Անկարգ, անթուկալ ուղեղի մարդն, որպէս և իւր թեթեամիտ մեծամտութիւնովը զուր տեղն և իրան վտանգի մէջ ձգողն՝ այնպէս էլ նա, որ իրան չափիցը դուրս փափուկ ու քնքոյշ է պահում ու իրան թուլացնում՝ ընդդէմ իւր կամքին և առաջա-

դրութեանն — ինքնասպան է:

Հոգևով մօտեցիր շատ անգամ հիւանդի անկողնին. այդ մահիճը քեզ համար իմաստութեան մի վարժատուն է: Այնտեղ կսովորես դու թէ՛ յիրաւի ինչպէս անվստահանալի և անկայուն է մարդուս բոլոր բաղդաւորութիւնն, որ կախուած է միայն իւր մարմնից: Հիւանդութեան մէջ տանջուողն, որին որդու մօտենում ես, երբեմն ծաղկած ուժի պատկեր էր, իսկ այժմ իւր փոս ընկած աչքերն ու դեղնած երեսը քեզ ցոյց են տալիս, որ այդ ծաղիկները բոլորն էլ պէտք է թօշնին, թառամի՛ն: Այդ մարդն, որոյ մաշուած պատկերն այժմ տեսնում ես, մի ժամանակ եռանդուն գործունէութեան մի օրինակ էր իւր պաշտօնի ու իւր պարտաւորութիւնները կատարելու մէջ. իսկ այժմ անճար, անօգնական պառկած է, իւր ցաւերի աւար ու բաժին դառնալով: Այդ մարդը մի ժամանակ, կարելի է, մի ուրախ ընկեր էր, սիրտ՝ հոգի տուող մի մարդ էր իւր մօտիկ բարեկամների մէջ. իսկ այժմ նորա ընկերն է տխուր միայնութիւնն: Կարելի է, որ դա մի փափկասէր, մի աշխարհասէր մարդ էլ էր. քիչ էր պատահում, որ մտքիցն անց կացնի թէ՛ Աստուած ու յաւիտենական կեանք կայ. իսկ այժմ իւր սրտագին բաղձանքն ու փափաքն է, իւր Աստուծոյ հետ հաշտուիլը, քանի որ այս աշխարհիցն դեռ չէ հեռացել: Մի հիւանդ, որ իւր անկողնի մէջ տանջուում է, ամենազօրաւոր քարոզ է մարդուս սրտի համար: Մտածիր, որ դու էլ շուտով կարող ես նոյն վիճակի մէջ ընկնել:

Բայց, տեսնելով այսպիսի տանջանքներ քաշող

մի հիւանդ, հարեանցի մի կարեկցութիւն ցոյց տալով չբաւականանաս, այլ օգնիր որչափ որ կարող ես օգնել՝ քո ծանր հիւանդ եղբայրակցիդ ցաւերը թեթեւացնելու: Մարդասիրութեան գեղեցիկ պարտականութիւնդ կատարիր: Հիւանդի Բարեկամ էլի, ինչպէս Երեմիայի ասած էր, որ մեր ամեն անելու և չանելու գործերի ամենափառաւոր օրինակն է: Չէ՞ր գնում արդեօք նա հիւանդների անկողինքի մօտն, իւր բարերար ձեռքովը բժշկութիւն տալու ցաւերից տանջուողներին: Նա չէ՞ր արդեօք, որ սրտանց կարեկցում ու պաշտպան էր կանգնում կաղին, կուրին, բորոտին, խուլին, համրին ու անդամալուծին: Նա չէ՞ր տին, խուլին, համրին ու անդամալուծին: Նա չէ՞ր արդեօք բոլոր անբաղձների, թշուառների օգնականն ու ապաւէնն: Տեսակ տեսակ հիւանդութիւն քաշողներն, երբ որ լսում էին, թէ տանջուող մարդկութեան բարեկամն իրանց մօտիկ տեղ է եկել, իրանց տանել չէին տալիս արդեօք նորա մօտը: — Քրիստոստանել չէին տալիս արդեօք նորա մօտը: — Փրկչիդ նեայ եղիր: Յիսուսի աշակերտ, քո օրինակիդ՝ Փրկչիդ նման եղիր: — Իրաւ է, քո ձեռքդ հրաշք գործել չէ նման եղիր: — Իրաւ է, քո ձեռքդ հրաշք գործել էս: Քո կարող, բայց լաւութիւն անել դեռ կարող էս: Քո ձեռքդ՝ ուժից ընկած, շարժել չկարացող՝ մեռնելու մօտիկ ծանր հիւանդին՝ տեղից վեր կացնել, ոտքի մօտիկ ծանր հիւանդին՝ տեղից վեր կացնել, չէ կանգնեցնել, առողջ մարդոց կարգն անց կացնել չէ կարող, կամ մահը նորանից հեռացնել՝ բայց կարող է ուժից ընկած հիւանդին սիրով պահպանել, պաշտպանել: Քո բերանիցդ դուրս եկած խօսքովը նորա բոլոր ցաւերը չեն փարատուիլ. բայց քո խօսքդ կարող է մխիթարութիւն լինել թշուառին, որ ուրիշ շատ կողմից ամեն բանից զուրկ է, և ամեն բանի

կարօտ: « Հիւանդ էի՝ ու ինձ տեսնելու չեկաք » կ'սէ-
Յիսուս մի օր նորանց, որ հիւանդին անխնամ են
թողել:

Աւելի խնամք տա՛ր աղքատներին և օտարական,
անծանօթ հիւանդներին: Տեղացին դեռ օգնութիւն
ու խնամք կարող է գտնել իւր վերայ ցաւող ու հոգս
անող իւրայիններէից: Հարուստին դեռ հասնող, օգ-
նող, պահպանող կլինի, նորան՝ ամեն մէկը սիրով
կճառայի, ինչու որ ձեռք է բերել այն, ինչ որ թե-
թեւացնում է իւր քաջածները:

Դնա՛ աղքատի ու թշուառի խրճիթներն՝ ու տես
մի կտոր հացի կարօտ մնացած հօրն ու ցաւերի մէջ
տանջուող, տապալուող մաշուած մօրը, պառկած
իւր հիւանդութեան կոշտ անկողինքումն, որին խնամք
տանող, խորհուրդ տուող չկայ, որի համար ո՛չ բժիշկ
կայ, ո՛չ դեղ, այլ միայն լաց են լինում, չորս կողմը
հաւաքուած, իւր յուսահատ զաւակներն. այն տեղ
է քո պատուաւոր տեղդ, այն տեղն է քո գործելու
դաշտդ, ուր որ պիտի հնձես յաւիտենական կենաց
համար առատ հունձք. այն տեղ է կատարելութեանդ
հասնելու ասպարէզն, եթէ որ Աստուած քեզ օրհնել
է, պարգեւելով քեզ երկրաւոր բարիք, քեզ մօտիկ
տեղ բնակուողներից հարցո՛ւր, իմացիր աղքատ ըն-
տանիքի ամեն մէկի անունն, իմացիր, ինչպէս են
ապրում, իմացիր, եթէ որ նորանց մէջ մէկը հի-
ւանդացել է — դու նորանց պահապան հրեշտա՛կն
եղիր: « Ինչ որ դուք այս պատիկներից մէկին արիք,
ասաց Քրիստոս, ինձ արիք »:

Այն ողորմութիւնն, որ դու տալիս ես փողոց-

ներում ու դռնէդուռն ման եկող աղքատին, իւր
ծուլութեան համար՝ մի օգնութիւն է, նորա աշխա-
տանք անելուց, նեղութիւն, չարչարանք քաշելուց
փախչելուն համար՝ մի նպաստ է, անհոգ ու անկարգ
կեանք անց կացնելուն համար, մի ապահովութիւն է,
որով միամտում է թէ՛ անխելքութիւն է չարչա-
րուիլն ապրուստ ճարելու համար, քանի որ կարելի
է հանգիստ ապրել ձրի՝ առանց իրան նեղութիւն
տալու: Բայց եթէ կարողանայիր այս՝ այն տան խեղճ
դրութեան ու ողորմելի կերպով կառավարելու մէջը
մտնել ու քո աչքովդ կարող լինէիր տեսնելու թէ՛
ինչ նեղութիւններով են իրանց օրը մի կերպ անց
կացնում, քո այդ աչքերիցդ արտասուքի տեղ արիւն
կթափէր: Կսարսափէիր, տեսնելով թէ՛ ինչպէս՝ մի
պալատի մօտերում, ուր որ փառք ու շուայլութիւն
է միայն տեսնում, բերնով չպատմուելու ա՛յնչափ
կարօտութիւններ կան մի տնակի մէջ: Կզարհուրէիր
դու, որ մի քաղաքում, ուր որ քրիստոնեաներ են
բնակուում՝ յետին աղքատութիւն ու անճարակու-
թիւն կայ, որին հասնող, օգնող, տէրութիւն անող
չկայ, մնացել են երեսները պատին — ու այդչափ
թշուառութիւնից, որ քաշում են շատ շատերն, հա-
զարաւոր բաղդաւորներից ո՛չ մէկը տեղեկութիւն
չունի: Մինչև այսօր էլ պառկած չէ՞ արդեօք վէրքե-
րով, խոցերով ծածկուած հիւանդ Ղազարոսը հա-
րուստի դրան առաջն, որ նորա սեղանիցն ընկած
փշրանքներով իւր փորը կշտացնի. այդ Ղազարոսը
պառկած է մեզ մօտիկ տան մէջ և Բագի Աստուածա-
նից ոչ ոքի ականջը չէ ընկնում նորա ախ քաշելն

ու վայ տալն իւր գլխին:

Միտք արած ու հոգս ասելի ազատ և օրհարկան հիւանդների համար, նորանց խեղճութիւնն ու քաջածնեքը թեթեւացնելու մտքով բարեգործական ապաստանարան շինելու, եթէ ձեռքիցդ կգայ: — Մեր նախնեաց ամենագովի սովորութիւններից մէկն էր, որ նոքա Աստուծոյ օրհնութիւնից հարստութիւն ունենալով, իրանց կարողութեան մի մասն՝ իրանց կտակներով, բարեգործական նպատակների համար էին նշանակում, որ գործածուի: Աստուած իրանց տալիս էր լիառատ բարիք ու պարգևներ, նոքա էլ երախտագէտ սրտով՝ իրանց արած կտակներովն՝ իրան յետ էին տալիս: Նորանց բարեպաշտ սիրտն, որ Աստուծուն ամենի հայր էր ճանաչում ու կոչում՝ բաց էր կարեկցելու իրանց խեղճ քաղաքակիցներին ու կարօտներին և նորանց՝ իրանց ժառանգների մէջն էին հաշուում:

Այս՝ իսկապէս քրիստոնէական սովորութիւնը, շատ տեղերում հազուադիւր մի բան է դարձել՝ շատ երկիրներում էլ մի այնպիսի բան, որոյ մասին տեղեկութիւն ունեցող չկայ, կարծես թէ՝ մարդիկ ոչ լսել են, ոչ իմացել: Մեր նախնիքը մեռան, բայց հազարաւոր հիւանդների, որոնք որ նորանց բարեգործութիւնովը դեռ այժմ էլ միշտ խնամում են հասարակաց բարեգործական շինուածների մէջ՝ միշտ երախտապարտ սրտով աղօթք են անում իրանց այն բարերարների համար, որոնց որ չեն ճանաչում, և որոնք որ վաղուց մեռած են. — մի՞թէ մի օր մեզ համար էլ աղօթք չպիտի՞ անեն: Ո՛վ հարուստների,

հէնց հիմիկուանից իմացէ՛ք, որ ձեր թոռներն անտարբեր աչքով են նայելու ձեր մարմարեայ մահարձաններին, որ ձեր գերեզմանների վերայ շինուած են: Միայն ծաղրելու են ձեր անպտուղ սնափառութիւնն և ունայնասիրութիւնն, որով ուղում էք եղել՝ ձեր մեռնելուց յետոյ էլ փառք ցոյց տալ: Մի կաթիլ տաք արտասուք, որ երախտագիտութիւնից յառաջացած, ուրախ սրտով աչքից կհանէր մի հիւանդ, որ ձեր մահից յետոյ էլ ձեր բարեգործական շինութիւնովն իւր ցաւերը մեղմացնել է կարողացել՝ աւելի թանկագին կլինէր, քան թէ այն զարդարանքն, որ արհեստաւորների քերիչն ու քանդակող գործիքը կարող էր ձեր մահարձանի վերայ շինել:

Քեզ նման մարդու հիւանդութիւնն ու քաջածնեքը միշտ և ամեն տեղ յարգելի և կարեկցելի բան համարիր: Եթէ որ դու նորա բարեկամը չես եղել, այժմ նորա սրտացաւ մերձաւորն եղիր: Եթէ որ մի ժամանակ նորա թշնամին ես եղել, գնա՛ ու հաշտուիր հետն: Եթէ որ քեզ վիրաւորել է, գնա՛ ներքիւր նորան իւր յանցանքն, որ մխիթարուած ու հանգիստ սրտով քեզանից բաժանուի. կարելի է, որ իրաւունք ունի քեզանից նեղացած լինելու, գնա՛ ու ներողութիւն խնդրիր նորանից:

Նուա՛յ թէ ուշ՝ դու էլ, ուժից ընկած, պէտք է հիւանդանաս ու անկողինքի մէջ դառն օրեր անց կացնես: Ա՛յն ժամանակ ոչ մի բալաւան, ոչ մի դեղ քո քաջածներդ այնքան չի թեթեւացնի, որքան քեզ երջանկացնող այն միտքը թէ՝ ոչ ոք քեզանից դժգոհ չէ, ոչ ոք քեզ վերայ նեղացած չէ. թէ կան բարի

սրտի տէր մարդիկ, որ ցաւում են քեզ վերայ ու սրտներից այնպէս ախ են քաշում քեզ համար. և թէ հետդ գալիս, հասնում է յաւիտենական կեանքն. իսկ քեզ անիծող ոչ մի մարդ չկայ:

Այն ժամանակ, ցաւեր քաշած օրերումդ, քո համբերելովդ՝ փառաւոր կերպով ցոյց տուր քո հաւատդ, որ ունիս քո Փրկչիդ վերայ, ցոյց տուր քո հըու հնազանդութիւնդ քո ստեղծողիդ կամքին, քո Արարչիդ, որ միշտ ամենայն գթութեամբ ու ողորմութեամբ քեզ առաջնորդել է, և այժմն էլ քեզ չէ մոռացել: Այն ժամանակ փառաւոր կերպով ցոյց տուր քո հաւատդ Աստուծոյ Նախախնամութեան վերայ՝ լիակատար և անտրտուն լստահութեամբդ ու սիրտդ չկտրելովդ: Քեզ մահ մի ցանկանալ, բայց հանգիստ կերպով աչքդ աշխարհիս փակելուցն էլ մի վախենալ: Միլիոնաւոր մարդիկ քեզանից առաջ մեռել են, միլիոնաւորներն էլ քեզանից յետոյ մեռնելու են — աշխարհիս կարգի աստուածային օրէնքն այս է, և աշխարհիս բարւոյն համար է Աստուծոյ այդ կարգադրութիւնը: Դու, երբոր մեռնես, յաւիտենական քնով չես ննջելու. իմացիր, որ հոգիդ արթուն է Աստուծոյ առաջ, ապրում է Նորանով, սլանում է կեանքի դէպի աւելի գեղեցիկ հանգազամանքներն, ու իւր առաջ արած հոգսերի վերայ յաղթանակելով, ցնծում է և ուրախանում:

Բայց ասենք թէ՛ քո հիւանդութիւնդ մեռնելու հիւանդութիւն չէ, ուրեմն չես մեռնիր, էլի կառողջանաս — միթէ մի մեծ բաղաւորութիւն է քեզ համար: Կեանքիդ օրերն երկարելն ուրիշ մի բան չէ,

բայց միայն գերեզմանիցդ յետ քաշուել, որ մի քանի տարիներից յետոյ էլի նոյն տեղը հասնես: Երազի նման անց կացող երկրաւոր կեանքդ մի քանի ըոպէներով միայն քո օրերդ կերկարացնի — և՛ Քրիստոսի խոստման համեմատ՝ քեզ համար պատրաստուած լաւագոյն աշխարհի փառաւորութիւնն, որոյ մէջ պէտք է լինիս, մի քանի օրեր յետ կըձգուի:

Քո հիւանդութեանդ անկողինքի մէջ էլի մի դադարիր բարերար կերպով գործելու քո եղբայրակիցներիդ համար: Հիւանդութեան անկողինքիդ մէջ էլ բարիք արա՛ անդադար: Եթէ որ քո առողջ օրերումդ մոռացել ես՝ այս այն բարի գործն անելու, այժմ՝ արա՛, որչափ և ինչպէ՛ս որ կարող ես: Քո կեանքիդ ոչ մի օրն անց չկենայ առանց մի քրիստոնէական գործ կատարելու:

Բայց՝ քրիստոնեան, թէ՛ հիւանդ լինի և թէ առողջ — միշտ պատրաստ լինի երկրաւորը յաւիտենականի հետ փոխելու: Քո հոգիդ՝ մեռնելու վերայ արած մտքերովդ միշտ զբաղուած պիտի չլինի. բայց և ապրիր այնպէս, որ մի օր անակնկալ կերպով ու շուտ այս աշխարհիցս կգնաս. այնպէ՛ս պահիր սիրտդ, որ ամեն մի ժամ պատրաստ լինի խփելուց դադարելու: Այնպէ՛ս կարգի դիր քո տունդ, որ եթէ յանկարծ քո վերայ հիւանդութիւն գայ, կամ մեռնես՝ քեզանից յետոյ մնացող ընտանիքիդ համար ամեն պարտականութիւններդ կատարած լինիս ու պակաս բան չթողած:

Կարգի դիր քո տունդ: Ամեն ժամանակ քո գործերդ կարգի մէջ պահիր այնպիսի զգուշութեամբ ու

հաւատարմութեամբ, որ քո մերձաւորներդ, երբոր քեզ կորցնելու լինին, երկու տեսակ կորուստ, երկու տեսակ ցաւ չունենան: Մտածիր թէ՛ ինչպէս պիտի ապրին, եթէ որ այսօր մի տխրաւի դիպուած քեզ նոցանից խլէր, ու նոքա վաղը մխիթարութիւնից բոլորովին զուրկ մնային: Յոյս մի կապիր թէ՛ դու քո երկարատեւ հիւանդութեանդ միջոցին, կարելի է՝ դեռ բաւական ժամանակ կունենաս քո տանդ գործերը կարգի դնելու: Ձեռն տեսնում, որ ամեն շաբաթ պատահում է, որ քաջառողջ մարդիկ յանկարծ անհետանում են աշխարհիցս. տեսնում չես ուրիշ մարդոց էլ, որոնց տանջող հիւանդութիւնն ամեն մի լրջամիտ գործ կատարելու համար սիրտ և ոյժ չէ՛ թողնում վրաները: Բայց քրիստոնեան իւր քրիստոնէութիւնն այնտեղ է ցոյց տալիս, երբոր նա իւր ամեն հանգամանաց մէջ, թէ՛ այս անցաւոր աշխարհիս և թէ՛ յաւիտենական աշխարհի քաղաքացի լինելու համար՝ միակերպ պատրաստուած է: Նա անց է կացնում իւր կեանքն ուրախ և միանգամայն արթուն կերպով. նա իւր հաշիւը՝ թէ՛ այս և թէ՛ յաւիտենական աշխարհի համար՝ վերջացնելու պատրաստ է, երբոր էլ հարկաւոր լինի:

Այսպէս, ո՛հ, այսպէս Քոնդ, յաւիտեան Քոնդ լինիմ, իմ Աստուածս, իմ Հայրս: Ամենալաւ Քրիստոնեան ամենաքաջ հերոսն է. ինչու որ Քո իրան պարգեւած ուրախութիւններդ երախտագէտ սրտով վայելելու միջոցին էլ՝ իւր հոգին արգէն առաջուանից իշխում ու բնակում է յաւիտենական դաշտերում: Նա ամեն մի պատահմունքից աւելի զօրաւոր

է, ինչու որ ո՛չ մի դիպուած նորա համար անակնկալ չէ. նա մեր գլխին գալու ամեն բաներից աւելի մեծ է, ինչու որ, Քեզ ապաւինելով, ով իմ Աստուած, իւր հոգին ամեն մի իւր գլխին գալու փորձանքից էլ բարձր է սլանում:

Այո, իմ երկնաւոր Հայր, Դու ես իմ ուրախութիւնս: Երբոր ես հիւանդութեան անկողինքումն տանջւում եմ, Դու ես, որ Քո շնորհդ ու ողորմութիւնդ ինձանից պակաս չես անում: Քեզ քաջիր ողորմելի հիւանդիս սիրտն, որ իմ հաւատս միշտ անսասան մնայ, այն ժամանակ մահն էլ ինձ համար մի վտանգաբեր բան չի լինիլ:

2.

ՀԱՏՈՒՅՈՒՄՆ.

Ոչ թէ վատ ժամանակներն են մարդիս վատացնողը, այլ վատ մարդիկն են ժամանակը վատացնում:

Մի ազնիւ ազգ իւր յետին անբաղդութեան մէջն ևս պատուելի է, և դորանով իսկ արդէն բոլորովին ողորմելի չէ և չհամարուիր: Այդպիսի ազգի քաղաքակիցների առաքինութիւններով գալու շատ ու շատ անբաղդութիւնները կ'քիչանան: Իսկ սորա հակառակ, երբ որ մի ազգի բարոյականութեան, խաղաղութեան օրերում, հոգ ու խնամք տարուած չէ երկրի կառավարիչների ու աշխարհական դաստիարակների անտարբերութիւնից, խառնակ ժամանակներում, երբ որ քաղաքական օրէնքների խտութիւնը չէ ներգործում՝ մին մինի ետեւից գալիս են այն ամենայն անկարգութիւններն ու եղծումները, որոնք կարող են դուրս գալ ապերասան կրքից, այն սանձարձակ ու կատաղի կրքից, որոյ համար ամենայն սարսափելի տնօրէնութիւն անելը ամենեւին դժուար չէ: Կապը

կտրած զինուորականների տմարդի վարմունքը, մոլութեան օրինակների անպատիժ մնալն՝ արդէն անտարբերութեամբ, սառն աչքով են նայել տալիս այն անպիտանութիւնների, այն բողոքիչ յանցանքների վերայ, որոնք յառաջ սարսափ էին բերում իրենց վերայ, երբ որ լսում, իմանում էին, կամ տեսնում, և այն մեծ բազմութիւնը հասարակ մարդիկների, որոց ձեռքից ոչ լաւն էր գալիս, ոչ վատը, չար ցանկութիւններով զօրացած ու վառուած, առանց աջ ու ձախ մտիկ տալու, իրենց մտքին եկած սրտի ուղեցած ամենայն վատ բանն անում են առանց ամաչելու կամ վախենալու: Այդպիսի ժամանակ ամեն մի մարդ մտածում է միայն, որ ուրիշներից բարձր լինի, ուրիշների վերայ ոյժ ու իշխանութիւն ստանայ, ամեն մի մարդ այն է միայն մտածում, որ մի կերպ շատ փող ձեռք ձգի, հարստանայ, ինչ ճանապարհով ուղղում է լինի: Բայց փոթորիկն անց է կենում, դարձեալ ամենայն բան իւր առաջուան կարգին է գալիս և հետը միասին աչքի են ընկնում իմացուում և ղգալի լինում այս ամենայն յայտնի ու ծածուկ թշուառութիւնները, որ գործուած չարագործութիւնների շատ երկար քաջող վնասակար պտուղներն են մնում: Ով որ իւր նման մարդին յետին անբաղդութեան դուռն է հասցրել, մի ուրախութիւն չկայ սրտումը, բաղդաւոր եմ, ասել չէ խութիւն չկայ սրտումը, բաղդաւոր եմ, ասել չէ կարողանում. ով որ ուրիշի ունեցածը ձեռքից քաշել առել է, յաջողութիւն չէ տեսնում: Դժուար թէ կայ մի մոլութիւն, որ առհասարակ մարդիկ աւելի ատեն, և որ այնպէս շուտ իւր պա-

տիժը ստանայ՝ ինչպէս որ կարճ ժամանակուայ մէջ պատժուում է այն անիրաւ խարդախութիւնը, որ ուրիշի ունեցածն իւր տակն է քաշում վատ ճանապարհով: Անպիտան մարդիկն անգամ իրանց միջից դուրս են ձգում իրանցից աւելի անպիտանին, որ խորամանկութիւնով իրենց հետ խարդախ կերպով է բան բռնում:

Անիրաւ խարդախութիւն կամ խորամանկ խաբեբայութիւն որ ասում եմ, խօսքս միայն այնպիսի մարդիկների վերայ չէ, որ հասարակ գողութիւն են անում, իրենց տակը ժառանգութիւն քաշում, սուտ փող շինում, ուրիշի հողը, (գետինը, տալը) իրենց օգտին, կամ իրանց կաշառք տուողի օգտին ծուռ չափելով պակասեցնում, կամ այս տեսակ շատ ու շատ ծանր յանցանքներ անում և իրենց այգալիսի գործքովն ու խորամանկ ու խարդախ ճանապարհներով ուրիշներին իրենց ունեցածի մի մասից զրկելով, բանի տէր են դառնում: Իրենց անունը կոտորել ու բոլորովին մարդկային պատուից ընկնել այսպիսի զզուելի և ամօթալի գործերով, որ ամենեւին զանազանութիւն չունին փողոցի մէջ յայտնի աւազակութիւն անողի արարմունքից՝ կարող են միայն այն մարդիկը, որոնք ոչ մի անպատուութիւնից ու խայտառակութիւնից չեն քաշուում և որոց համար պատիւ ու ամօթ ասած բանդ չկայ, այլ ընդհակառակն, բարոյապէս, այն աստիճանի անարգ մարդիկ են, որ իրենց համար լրբութիւնը առաքինութեան տեղ է անց կենում: Տեսակ տեսակ ուրիշ շատ գողութիւններ կան, որ շատ շուտ շուտ են լինում և իսկոյն

աչքի չեն ընկնում, չեն իմացւում, շատ անգամ պատահում է, որ երկար ժամանակ ծածուկ են մնում և այս միջոցին այդ անպատիւ գործի տէր մարդիկը որոց յանցանքները քանի որ դեռ ևս չեն յայտնուած ու ոչ մի մարդ չէ իմացած՝ մի ժամանակ աշխարհիս մէջ բարի անուն ունենալու ետեւիցն ևս են ընկնում: Այսպէս կան մարդիկ, որոց հաւատացել են ուրիշի փողերն ու եկամուտները, և դոքա աններելի կերպով իրենց օգտին են գործ ածում գողանում են, կամ մինչև անգամ իրանց տակը դնում և խորամանկ ու խարդախ ճանապարհներով իսկապէս տիրող ձեռքից ունեցածն հանում, յափշտակում, դափ ու դատարկ թողնում: Անպիտան գողերից ամենեւին պակաս չեն այգալիսիքը, բայց իրենց արգար պատիժն ևս ստանում են, երբ որ իրենց արած գողութիւններն յայտնուում են, որ շուտ թէ ուշ պէտք է բացուին:

Նոյնպէս կան որբերի և այրիների խնամակալներ, հոգաբարձուների բարեգործական ընկերութիւնների մեծաւորներ ու դոցա նման մարդիկ, որ խարդախ հաշիւներ են պահում, ուր ծախքեր են հնարում, որ ամենեւին չեն արած, արգիւնքներ են ծածկում, որ պէտք էր ցոյց տային, ու մէջտեղ չեն հանում, որ իրենց օգտին մնայ և այդ կերպով ևս ջոկ շահուին: Ամեն աւազակների մէջ ամենավատերն ու վերջին աստիճանի անարգներն են այգալիսիքը. որովհետեւ մինչ անգամ այն ինչքի վերայ են յարձակուում, որը պահպանելու համար ժողովրդի մեծ մասը, դոցա հաւատարիմ մարդիկ ճանաչելով, իրանց

ձեռքն է յանձնել: Դոքա անհարազատ են գտնուում այն պաշտօնների մէջ, որը՝ ծանր երգումն ուտելով իրենց վիզն են առել ճշգուծեամբ ու սրբութեամբ կատարելու:

Նոյնպիսի արհամարհանքի արժանի են նոքա, որ առւտրական հանգամանքներն ի չարին են գործածում, որ խորամանկութիւնով ու խարդախութիւնով աւելի շահուին, քան թէ ինչքան որ պէտք էր շահուէին. սուտ պարտքեր, տալիքներ են ցոյց տալիս, միանգամ ստացած փողն ուրանում են, կրկին պահանջում, կամ բռնութեամբ ստանում. վատ ապրանքը լաւի տեղ են ծախում. ամեն կերպ սատանայական հնարքներով իրենց օգուտը պտուելով, ուրիշների վնասովը իրանք շահում են. ուրիշներից փոխ են ուզում, պարտքեր են անում, մոքներում դրած լինելով առածն յետ չդարձնելու, չտալու՝ որ յետոյ անարգ կերպով իրանց սնանկացած յայտնելով, ուրիշներից առածը կարողանան ուտել: Նոյնպիսի անարգ, ցած մարդիկ են այն խաբեբաները, որ քաղաքական իշխանութեամբ տալիք իրենց հարկերը կերպ կերպ խաբեբայական պատճառներով կամ խորամանկութեամբ սարքած հնարքներով կարողանում են փոքրացնել: Որ գործաւորների, մշակների վարձը կտրում են, որ տակնահանց գողնովի իրենց ձեռքն են ձգում ուրիշների ստանալու օգուտը, որ ձեռք էին բերել շատ ջանքով ու աշխատանքով և որ պիտի վայելէին օրինաւորապէս իբրեւ իրենց աշխատութեան պտուղ: Որ վաշխառուի անօրէն մեծ շահեր են առնում իրենցից փող պարտք առնող չունեւոր մարդիկ-

ներից, արիւնն են ծծում այն ողորմելիների, որ նեղութիւնից ստիպուած իրենց են դիմում:

Ով է կարող անարգ շահասիրութեան ամեն մի տեսակը մի մի թուել, և այնպիսի մարդիկ են այդպիսի շահասիրութեան ետեւից ընկնողները, որ երկար տարիներով իրենցից խաբուած քաղաքակիցներից անխարդախ, ճշմարիտ ու պատուով մարդիկ են ճանաչուում: Բայց վայ նորանց, նոցա ժամերն ու օրերը լրացած են, որ իրենց խարդախութիւնները յայտնուին ու խայտառակուին, ասում է սուրբ գիրքն. «Ի՞նչ է ինչը աւելացն»՝ է «ընչ ինչը», «ի՞նչ Ժամանակ պէտք է առնէ»: Ուրիշից յափշտակածը շուտ կփշտայ, մեր ձեռքում չի մնալ:

Ինչպէս որ ջուրը ամեն մաքրութիւն իրենից դուրս է ձգում փրփուրներով, և գետը անկենդան դիակները երես է ձգում ու դուրս հանում իւր միջից դէն ձգելով՝ այսպէս Աստուածանից սահմանուած աշխարհիս կարգի կապակցութեան մէջն է, որ մի ցած, անարգ արարմունք վերջապէս ինքնիրան կամ իւր հետեւանքներով, կամ մի կասկածանքով, շատ անգամ մի աննշան հանգամանքով՝ լոյս աշխարհի առաջ դուրս գայ ու յայտնուի: Մարդիս ձեռքից չի գալ, որքան ևս ուժով կամ վարպետ մարդ լինի, այնպէս անելու, որ ո՛չ մի ժամանակ իւր արած վատ գործը չիմացուի. որքան ևս խորամանկ լինի մի մարդ, բայց և այնպէս իւր անարգ ու խարդախ գործն իբրեւ մի գաղտնիք միշտ ծածուկ պահել չէ կարող: Եւ Աստուած, որ տեսնում է ծածուկ տեղն ևս, կհատուցանի յայտնի՝ կերպով: Եթէ որ

մարդ իւր խելքի ուժով, իւր խորամանկ հնարագիտութիւնով կարողանար ամօթալի գործերն յաւիտեան ծածուկ պահել, աշխարհս շատ ու շատ և անտանելի անբաղդութիւններով լի կլինէր:

Այս է պատճառը, որ վատ գործքի տէր մարդի սիրտը, իւր մեղքը միտքը ձգող ամեն դիպուածում անհանգիստ է լինում: Նա չէ կարողանում ճշմարիտ ու պատուաւոր մարդի գովասանքն իւր վերայ լսել, առանց իւր մէջ մտածելու և ասելու թէ, ես այն մարդը չեմ: Նա չէ կարող, առանց իւր սիրտը ծածուկ գող ընկնելու մնալ, երբ որ ականջն է հասնում, թէ այս ինչ չարագործի արարմունքը բռնուել յայտնուել է: Այս է իւր սիրտն ուտող վաղուցուան որդին, որ իրենից ոչ ձեռք է վեր առնում և ոչ դադար տալի, մինչև անգամ տարիներ են անց կենում, բայց դարձեալ ուտում է իւր սիրտն և ամեն անգամ այնպէս, որ իբր թէ նոր լինի իւր մէջը գոյացած այդ որդը: Երկիւղը՝ թէ մի օր ամեն բան կ'այայտնուի՝ յանցաւորի շատ ուրախ ժամերը դառնացնում է: Ամեն ժամանակ ևս լաւ իմացէք պատճառը թէ ինչո՞ւ համար այս, այն մարդն ինքն իրան կամ խեղդեց, կամ թռնաւորեց, կամ ջուրը ձգեց, մէկ խօսքով լաւ հասկացէք թէ, ինչո՞ւ համար ինքն իւր վերայ ձեռք բարձրացուց իւր կեանքին վնաս տալու մտքով, պատճառն այն է, որ իրեն համար ծանր բեռն ու անտանելի և անմխիթար թշուառութիւն է դարձած իւր կեանքը, ուղում էր վերջ դնել իւր դառն կեանքին, ինքն իրեն սպանելով, որ պրծնի, ազատուի: — Լաւ իմացէք թէ, այս, այն մարդի անհասկանալի ու ան-

փարատելի տխրութեան պատճառն ինչ է, որ ամենեւին սիրտ չունի ոչ մի բանի վերայ նայելու, ոչ մի բան աչքին չէ գալի, իբր թէ աշխարհս նորա համար չկայ և ինքն ևս աշխարհիս համար չկայ: — Վայ նորան, որ իւր ինչքը ուրիշի ինչքովն է աւելացնում: Երկա՛ր ժամանակ իւր կեանքումը կմնայ, երկա՛ր ժամանակ պիտի վայելի:

Համարեա՛ թէ, ամենայն ազգի մէջ սովորական մի խօսք է դարձած այն առածն, որ ասում է թէ «անարդար» — ինչպէ՞ս է նշանակում: Յիրաւի այս առածն աւելի ճշմարիտ է, քան թէ որքան կարծում են շատ անգամ: Նա անգամ տեսնում է մարդ, որ անարդար ճանապարհով ձեռք բերած ինչքը, հարստութիւնը դարմանալի կերպով կարճ ժամանակուայ մէջ ձիւնի պէս հալուում է, զուր կորչում, գնում: Այդ ինչքի վերայ Աստուծոյ օրհնութիւնը չկայ, այլ՝ անէծք կայ միայն: Կեղտոտ ճանապարհներով ձեռք բերած բանը, մեծ բան լինի, թէ փոքր՝ մարդիս բոլոր ունեցածի վրան ևս անէծք է բերում: Այլ ևս յաջողութիւն չկայ ոչ մի կողմից, ոչ մի բանի մէջ. ամենայն բան ձախ ու անյաջող է գնում: Ում վերայ որ օրհնէնք չկայ, փչանում է: Հարցնում է մարդ թէ, այս ի՞նչպէս բան է, կամ ինչո՞ւ է այնպէս լինում, ի՞նչպէս է լինում: Հաւատում էս դու Աստուծուն, ճանաչում էս նորա հատուցանող տեսչութիւնը, որ ամենայն բան կարգադրում է ու տնօրինում: Այս հատուցանող Տեսչութիւնն է, որ ամենազօր ձայնով հրամայում է թէ, չարն է, որ ամենազօր ձայնով հպիտի գորանայ: Անար-

դարութիւնը պէտք է անէծք դառնայ մարդիս համար, եթէ որ ծածուկ մեղաւորի մահուանից յետոյ ևս նորա վերայ գար: Տեսել ես, որ խարդախ, խաբեբայ մարդի զաւակները վայելեն իրենց հօր անարդարութիւնով, անխղճմտանքութիւնով և խաբեբայութիւնով հաւաքածը: Քիչ բանը, որ արդար մարդն ունի՝ շատ աւելի է անաստուած մարդի շատ ինչքից:

Հասոյս-ճանաչող հասելը, պէզ հասելը, յէտ դարձնելը՝ է-բանի պատիւը ճանաչող մարդի պարտականութիւնն է:

Այն անխղճմտանք, անարդար մարդ, քեզ քո խղճմտանքը ևս ասում է թէ, ամեն տեղ քո պարտականութեանդ հաւատարիմ չմնացիր: Ինքդ քեզ ասում ես թէ, շատ տեղ ու շատ անգամ, ծուռ ու խարդախ կերպով վարուեցար: Ազատի քեզ մշտական տանջանքներիցդ. վերջ դիր սրտիդ ամեն ժամանակուայ անհանգստութեանը, որ տարիներով քեզանից չէ հեռանում, որ մահուան անկողինքիդ մէջն ևս դեռ քեզ պիտի չարչարի: Եթէ որ չկարողանաս քեզանից դէն ձգել: Զուր է ինքնդ քեզ մխիթարելդ, թէ ուրիշ ամեն բանի մէջ հաւատարիմ ու անխարդախ ես գտնուել, բայց դու մի բանով մարդկային պատիւդ կորցրել ես, անարդար ու խարդախ գտնուելով, և այդպէս ևս մնացալ ես, ինչպէս որ շատ անգամ քո խղճմտանքը ևս ասում է, անունդ անպատիւ մարդ ասելով: Ես այս մի բանը միշտ զրկում է քեզ այն պատուից, որ պիտի ունենայիր ինքդ ևս աչքիդ առաջին. հարկադրում է քեզ ինքդ քեզ մեղադրելու, վատ ասելու, թէ և ուրիշները ձայն չեն հանում էս մասին: Անարդարութիւնով ձեռք բերած

այս ինչքը մտել է այն արդար ճանապարհով ունեցած քո միւս սեպհականութիւնիդ մէջ, ժանտախտի նման կաշում է քո բոլոր ինչքիդ՝ և կորչելու, փչանալու բան է դարձնում քո բոլոր ունեցածդ: Մի ուրախանար, որ այսօր քո հանգամանքդ լաւ է, դեռ ևս քեզ միայն յաջողութիւն է բերում. չար գործի վերայ եղած անէծքը ամենահպարտ տան շատ հաստատ հիմն ևս տակից փորում է՝ և մի սաստիկ քամի է պէտք, որ փլցնի ու քար սւ քանդ անի:

Գնահատե՛ք յէտ դարձնելը ինչ որ կէդասոյ ճանաչող հով յէտ է բերել, ինչպէս ևս յէտ դարձնող ճանաչող և այնպէս ինչ չէ, ինչպէս հասելը չէ, ինչպէս հասելը չէ, ինչպէս հասելը չէ: Կարելի է որ դու այնքան անամօթ մարդ ես, որ առանց քաշուելու պատուաւոր մարդիկների երեսին կարողանում ես համարձակ նայել, ամենեւին հոգսդ չէ թէ, քեզ վերայ ինչ վատ կարծիք ունին, որ երեսդ անգամ տեսնել չեն ուզում, դու ամեն տեղ ևս զլուխդ կոխում ես, ամեն լաւ մարդիկների մէջ ևս խցկում: Բայց ի՞նչ երեսով ես ամենագէտ Աստուծոյ առաջն ևս երևում, կամ աչքդ դէպի երկինք ձգում:— Ի՞նչ երեսով ես մտնում նորա տաճարը, քրիստոնեաների ժողովի մէջ խառնում, որ պաշտես արդար դատաւորին, Նորան, որ ամենքին հատուցանողն է իւր գործքին համեմատ: Միթէ դու չես վախենում, չես ամաչում նաև Աստուծանիցդ: Որոյ աչքից ու երեսից ձգել ես քեզ՝ և դու սիրտ ես անում ու երեսդ բռնում է Նորա առաջ գալու կանգնելու, Նորան երկրպագութիւն անելու, Որին գործքովդ ամենեւին չես ծառայում՝ Նորա սուրբ

անուան օրհնելու, որին դու չես պատուում: Ի՞նչպէս
ես սիրտ անում դու մօտենալ Քրիստոսի մարմնոյն
ու արեանը և յոյս ունենում մեղքի թողութիւն
ստանալու, դու որ ամեն օր շարունակում ես քո
մեղքդ, յետ չդարձնելով, այլ քեզ պահելով՝ անար-
դարութեամբ ձեռք բերածդ: Ի՞նչպէս կներէ արդա-
րադատն Աստուած մի յանցաւորի անարդարութեանը
երբ որ նա անարդարութիւն է անում նաև իւր նե-
րումն խնդրելու րոպէում: Սիրտ պիտի անեն կեանքի
մի դժուար ժամում ձեռքդ դէպ երկինք բարձրա-
ցնել պաղատելով, այն ձեռքերդ, որ ուրիշների սե-
փականութիւնը խարդախելով, յանցանքիդ խարանով
դրոշմել ես (ինքդ քո յանցանքովդ դադմա ես խփել
քո ձեռքերիդ): Դու կորցրել ես աղօթք անելու
իրաւունքդ և Աստուածանից քո խնդիրքդ լսուելու
յոյսը: Այն, ինչ որ դու քաշում ես, Աստուածանից
է վրադ եկած քեզ զգուշացնելու, քո պարտակա-
նութիւնդ միտքդ ձգելու, քո հոգիդ սրբելու և քո
մեղքդ քաւելու համար: Յետ տուր, ինչ որ խորա-
մանկութիւնով ձեռք ես ձգել և դեռ ևս ձեռքիցդ
չես հանում: և մաքուր ու ամենայն յանդիմանու-
թիւնից ազատ սիրտ ունեցիր: Ի՞նչն է ձեռքդ բռն-
նում, որ չես անում ասածս: Կարելի է, այս է
պատճառը որ արած անարդար գործքիդ անէծքը
վրադ կատարուել է արդէն, դու աղքատացել ես ու
աւելի աղքատ ես, քան թէ այն ժամանակ, որ ու-
զում էիր ուրիշի հաշուով, ուրիշի վնասովն հարս-
տանալ: Ի՞նչ է, չլինի՞ թէ մտքիցդ անց է կենում,
որ յետ կտայիր այժմ ուրախութիւնով, ինչ որ ու-

րիշից քեզ ես քաշել, բայց այլ ևս հնար չկայ, որով-
հետև ձեռքումդ բան չկայ, չէ մնացել, գնացել է
ու դադարկ ձեռքով ես նստել: Գնա՛ ու զղջացած
սրտով խոստովանիր այն մարդին, որին զրկել ես, և
մինչև ցայժմ ծածկել եո: Բաց ասա իրան քո մեղքդ
ու ցոյց տուր քո խօսքերովդ, որ սրտանց փոշիման
ես քո արած վատ գործքիդ վերայ, որով պատճառ
եղար նորան այնքան նեղութիւն քաշելու քո ան-
հաւատարմութիւնովդ: Քո սիրտդ իրան բոլորովին
բաց անելուցդ, քո սրտիդ խոր ու ծանր վէրքերն
իրեն ցոյց տալուցդ՝ նորա սիրտը կշարժի, կկալիլի,
շատ կարելի է, ու քեզ կների: Երբ նա քո մեղքը
կների, Աստուած ևս քեզ կների: Դու ամենայն կեր-
պով քո խօսքերում քո արտասուքովդ քո մեղա-
պարտութիւնդ վիղդ առնելդ ու սրտանց ու սաստիկ
փոշիմանութիւնդ, զղջալդ յայտնեցիր անուրանալի
և քարը ճաքացնելու կերպով: Այդ ծանր բանը վիղ
առիր, այդ դժուար քայլը արիր, ինքդ քեզ ու քո
մեղքդ ճանաչելու և խոստովանելու, որ թեթև ա-
պաշխարանք չէ մարդիս համար, որ անձնասիրու-
թեան զօրաւոր զգացումն ունի, ուրեմն դու ինչ
քաշեցիր մինչև այդ բանը քեզ ստիպեցիր ու կարո-
ղացար անել: Քո սիրտդ յստակեցիր, խղճմտանքդ
հանգստացաւ, վրադ ուրախութիւն եկաւ, այնպիսի
ուղիղ ու իսկ հարկաւոր ճամբան բռնելդ ազնուա-
սիրտ մարդին կշարժի քեզ օգնելու անգամ (թէ և
դու նոցա վնաս ես տուել):

Հարստութիւնս արեալ (տեղը հանիր). Եթէ չունենայ լի-
ւելագույն պարծաւով յետեւիցդ ի գալ այն անելու, ինչ որ

պէտք էր անելը՝ ուրիշ կերպով, ուրիշ կողմից նորապէս պէտք էի նորա համար ուրիշ բաներ, կամ Զատապայտեաներ արաւ: Դիպուածները ձեռքիցդ մի փախցնիլ, այնպէս կգայ նորա այս, այն բանը, որ իսկ քո նորան պէտք գալուդ ժամանակը կլինի և քո արածդ նորա աչքում բանի տեղ, շատ կարելի է, մեծ բանի տեղ անց կկենայ: Աշխարհք է, ինչ ասես որ չպատահի. շատ հասարակ մարդն ևս իրանից բարձրներին այս ու այն կերպով օգտակար լինիլ դեռ ևս կարող է. յետին աղքատն անգամ ահագին կարողութեան տէր մարդին կարող է օգնել: Տեղն եկաւ թէ չէ, մի քնիլ, կամ բերանդ բաց արած մտիկ մի տալ: Պատճառ որ՝ նա, ում որ դու խաբեցիր, քո մի տեսակ բարերարդ է եղել, քեզ մի կերպ լաւութիւն է արել. դու պարտական ես երկար ժամանակ այդ բանը չմոռանալու և միշտ նորան շնորհակալ լինելու գործքով: Ով որ քեզ հաւատացել է կամ փող տուել քեզ՝ կամ մի լաւութիւն արել՝ քեզ մի մարդ ճանաչելով, նա միշտ քո պարտատէրն է ու դու նորա պարտականն ես, քանի որ յետ դարձրել չես, ինչ որ պէտք էր յետ դարձնէիր. վճարիր ուրեմն նորան քո նորա վերայ տաք սիրտ ունենալովդ և նորան անշահասէր մտքով օգնութիւն հասցնելու ջանքովդ ու աշխատութիւնովդ, գոնէ շահն այն քո յանցանքիդ, որ արել ես նորա դէմ:

Հասարակաց աշխարհ յետ դարձնելով տեղն, ինչ որ դու ուրիշի ինչքից քեզ ես պահել, գողացել, կերել, խարդախութիւնով տակդ դրել ու վրան նստել, և այդպէս խղճմտանքիդ տանջանքից ազատուիր, որ

հանգիստ, համարձակ և ուրախ սրտով վերեւ մտիկ տալ կարողանաս քո Աստուծուդ, և քեզ պէս մարդիկների վերայ, ի՞նչն է ձեռքդ բռնում: սուտ ամօթը: Ուրեմն աւելի լաւ ես համարում քեզ համար մեղքովդ ծանրացած սրտիդ անհանգստութիւնը, որ քեզ դադար չէ տալիս: Մի ինչքի տէր լինելդ, որ օրէնքով քոնդ չէ և չպէտք է ունենայիր. միթէ արժէ քո երկար ժամանակ ունեցած սրտի անհանգըստութեանդ, որով միշտ տանջում ես ու վախը փորումդ է, որ արածդ չբացուի ու աշխարհի մէջ: Միթէ կցանկայիր դու, եթէ ձեռքիցդ գալու լինէր, այդ գնով մի անգամ ևս այնքան ամօթի տակ ընկնել ու խայտառակ լինել և քո մահուան անկողինքիդ մէջը մի ամենադառն մահով ևս մեռնել: Իմանում ես արդեօք թէ, խղճմտանքիդ սաստիկ անհանգըստութիւնն ու ծանրութիւնը քեզ ուր կարող են տանել, հասցնել, այն խղճմտանքիդ, որ քո վատ արարմունքդ միտքդ ընկած ժամանակը, ինչ զարհուրելի բաներ է մտքիցդ անց կացնել տալիս: Քո անբաղդ ու յուսահատուած բոլորներումդ կարող ես քեզ այնպէս պահպանել, որ քո գլխիդ մի վատ բան չըբերես: Դու մի կարծիր, որ միշտ այսպէս կմնաս, ինչպէս այժմ ես, ու քեզ մի փորձանքի չես բերիլ: ուրեմն այդ սև օրիդ համար ես պահել ու ծածկում քո արարմունքդ. ուրեմն ստացած շահդ՝ քո մեղքդ ծածկելուցդ, այդ պէտք է լինի: Աստուծոյ հրակն է թափում քո ունեցած չունեցածիդ վերայ. մարդիկների անէծքն ես լսում քո կեանքիդ վերայ, օիրտ, ուրախութիւն չկայ վրադ թէ բանի գործի

վերայ եղած ժամանակդ, թէ հանգստանալուդ միջոցում. ինչ բան որ միտք ես անում անելու, ինչ գործի որ ուզում ես կպցել՝ սիրտդ վախ է ընկնում ու այդ երկիւղը չէ թողնում որ անես մտքինդ. կասկածանքներդ քո պղտոր միտքդ աւելի պղտորում են, մինչև անգամ աղօթք անել ևս չես կարողանում առանց վախի, առանց անհանգիստ լինելու. Երբ վերջդ ևս ի՞նչ պէտք է լինի. մի օր, հոգիդ ևս յուսահատութիւնի մէջ փչելը: Զուր է, որ ուզում ես մտքիդ մէջինը հանես, քեզանից հեռացնես, ցրուես. զուր ես ուզում խեղդել քո մէջդ քո վատ արարմունքիդ յիշատակը: Երբ որ միտքդ է ընկնում ու միտք ես անում քո արածներդ՝ քեզ սաստիկ չարչարում են. քանի ուզում ես մտքիցդ հանիր, կամ քո մէջդ խեղդիր, դարձեալ միտքդ կընկնեն ու նորից կչարչարեն: Ուրեմն վերջ դիր. վերջացուր այն կերպով, ինչպէս որ վայել է մի քրիստոնէի. հատուցումն արա, տեղը հանիր. յետ դարձուր, ինչի մէջ որ խաբել ես, ինչ որ գողացել ես, ինչ որ քեզ ես պահել, քեզ անիրաւ բաժին հանել ուրիշի բանը:

Հարգանքներդ, քո խոստատութիւնդ, քո պատիւդ, քո ապագայդ, որ կուգես ունենալ ու պիտի ունենաս մարդիկների մէջ՝ քո վերջդ, մահուանիցդ յետոյ, պահանջում են, որ այդ անես. ի՞նչն է ձեռքդ բռնողը, ի՞նչը չէ թողնում, որ այդ անես. կարելի է որ այլ ևս այս աշխարհումս չէ այն մարդը, ում որ դու պարտական էիր քեզ համարում, հատուցումն անել: Բայց նա ունի զաւակներ, մօտիկ

ազգականների, իւր իրաւունքի ժառանգներ: Նոցա հասցուր, նոցա փոխարինիր, ինչ որ վախճանող մարդին քեզ պարտական էիր ճանաչում: Կամ կարելի է, որ դու շատ հեռու տեղ ես բնակում այն մարդից, ում որ դու ծածկաբար դեռ ևս քեզ պարտաւոր ես համարում: Եթէ որ նա ողջ է, ոչ մի հեռաւորութիւն պատճառ չէ, որով զժուար լինի քեզ փոխարինել նորան այն, ինչ որ նա քեզանից պահանջելու իրաւունք ունի:

«Քիչն, որ ունի արդար մարդն, աւելի լաւ է» — ասում է Աստուծոյ խօսքը քան թէ անաստուածների շատ ունեցածը: Պատճառ որ անաստուածների ձեռքը կկոտրուի, բայց Աստուծապաշտ մարդիկների օրերը գիտէ Տէրը և նոցա ինչքը յաւիտեան կմնայ: Անաստուածը փոխ է առնում ու չի տալի. բայց Աստուծապաշտ մարդը ողորմած է և քաղցր: Պատճառ որ Աստուծոյ օրհնածները երկիրը կժառանգեն, իսկ նորա անիծածները կկորչին: Փոքր էի ես ու հասակս առի ծերացայ, ու երբէք արդար մարդին արսակս առի ծերացայ, ու երբէք արդար մարդին արհամարհուած չտեսի, կամ թէ նորա զաւակը ողորմութիւն հաւաքելիս: Ուրեմն թող չարն, ու հեռու կաց, բարին արա և միշտ անխարդախ, ճշմարիտ եղիր:

է.

ՈՒՐԻՇԻ ՈՒՆԵՑԱԾԻ ՎԵՐԱՅ ԱԶՔ ԶԴՆԵԼ,
ԹՈՂ ԹԷ ԿՊԶԵԼ.

Աշխարհիս մէջ պատահած վատ դործերից, որ մարդիկ անուամ են և այդպիսի արարմունքովն իրենց սիրտը արատաւորում են ու կեղտոտում՝ ամենավատն, ամենազգուշին գողութիւնն է, որ ամեն մարդի աչքի ամենեւին լաւ չէ երեւում, որ ամենի սիրտը վրդովում է, որ ամենի բերանը շատ վատ է բաց անել տալի վրան առանց քաշուելու կամ ծածկելու: Այս վատ արարմունքով կարող են իրենց կեղտոտել միայն այն մարդիկը, որ ոչ պատիւ գիտեն, ոչ հաւատարմութիւն, և ոչ հաւատ. այն մարդիկը միայն, որ իրաւունք ու պարտականութիւն ասած բանի զգացումից զուրկ են:

Մեծ նշանակութիւն ունի աշխարհիս ամեն ազգերի մէջ բարի աչքով նայելը ուրիշի ունեցած չունեցածի վրայ, ու յարգել ուրիշի ինչքը՝ պարտականութիւն են համարում իրենց համար, Միայն վայ-

րենի ազգերը, որ ուղղուած վարք ու բարք չունին, որ կրթութիւնից հեռու են, որով յափշտակող անբան կենդանիների ցեղին աւելի մօտիկ են, քան թէ բանաւոր ու կրթուած մարդկային ազգին՝ սովոր են միայն ուրիշների ունեցածի վրայ այն աչքով նայել, որ ձեռներից խլեն, յափշտակեն ու տէր դառնան, առանց խղճահարուելու, առանց մտածելու թէ, ինչ որ ունին ուրիշները, ինչքան խելք ու միտք են մաշել, որ ձեռք են բերել, ինչքան ջանք, աշխատութիւն ու քրտինք են թափել, մինչև որ կարողացել են այն տեղը հասցնել, որ բանի տէր դառնան. ուրեմն պէտք է պատուեն այնպիսի մարդիկներին՝ որպէս և նոցա ունեցածը, որ ինքն իրեն կամ հեշտութիւնով նոցա ձեռքը չէ եկել. բայց բիրտ, անտաշ ու վայրենի ազգերն այդպիսի մտածմունք ու զգացմունք չունին, որ խղճմտանք ևս ունենային, նոքա այն են միայն մտածում թէ, երբ որ իրանք որ և իցէ բան չունին ու կարող են ունենալ հեշտութիւնով, ու ձեռքներիցը կգայ, ինչո՞ւ համար չունենան. այդ պատճառով գողութիւնը նոցա մէջ օրինաւոր վաստակ է համարվում:

Բայց այդպիսի բարբարոսները, երբ որ իրենց անտաշ ու անզարգացած աստիճանից բարձրանում են, երբ որ իրենց առաջուայ թափառական կեանքը թողնելով՝ բարեկարգ տէրութիւնների մէջ են սկսում բնակուիլ, հաստատուն բնակութիւններ են ունենում, և գիւղական և մանաւանդ քաղաքական բնակիչների պէս են սկսում ապրիլ, և նոցա արած գործերովը, նոցա բանեցրած արհեստներովը պարա-

պիլ՝ այն ժամանակ սկսում են ամաչել իրենց առաջուկայ արած գործերից. կարմրում են, երբ որ մտքներին անց է կենում, որ ուրիշի ունեցածը տարիներով ու ծանր աշխատութիւնով ուրիշի հաւաքածը ոյժով կամ խորամանկութիւն բանեցնելով, ինչպէս յառաջ իրենք անում էին, ձեռք ձգեն, տիրոջ ձեռքից հանեն կամ յափշտակելով, կամ կողոպտելով կամ խարդախութիւն ու խաբեբայութիւն անելով:

Այսպիսի վատ գործերն ու այսպիսի գործքի տէր մարդիկը պատճառ եղան, որ դուրս եկան աշխարհիս կարգերն ու կանոններն, ամեն թագաւորներն, ամեն օրէնքներն ու ամեն դաշնակցութիւնները, որ այդպիսի գործքերի առաջն առնեն և ամեն մի մարդ իւր ունեցածի տէրը կարողանայ լինիլ, կամ վայելել, ապահով լինելով ու կասկած չտանելով կամ չվախենալով, որ մի մարդ կարող է ու կհամարձակուի իւրացնել այն բանը, ինչ որ իւր ստացած օրինաւոր ժառանգութիւնն է կամ ինչ որ իւր ջանքի ու աշխատութեան պտուղն է: Ամենայն քաղաքական կարգադրութիւններ գլխաւորապէս նորա համար են, որ ամեն մի մարդի և իւր ունեցածին որպէս և ունեցած իրաւունքին պաշտպանութիւն անեն:

Ուրեմն, ով որ ուրիշի ունեցածը իրեն է սեպհականացնում, թէ և ծածուկ կամ տակնահանց հրնարքներ բանեցնելով՝ այնպիսի մարդը օրէնքի յայտնի թշնամի է և քաղաքակտն կարգի ու կանոնի խանգարիչ: Այդպիսի մարդին իւր քաղաքակիցներն ատում են, և օրէնքը նորան պատժում է, արդար դատաս.

տանով զրկելով նորան իւր մարդկային պատուիցն ու իրաւունքներից: Իբրեւ անարգ ու անպիտան մարդ, մարգավարի մարդիկների կարգում չէ ընդունվում, այլ դուրս է ձգվում իւր պատուաւոր ու օրինաւոր քաղաքակիցների միջից. այլ ևս չի համարձակուիլ նա երկար մնալ այն հասարակութեան մէջ, որ իւր չարագործութիւնիցն ապահով լինել չէ կարող: Այդպիսի մարդին իրենց միջից հեռացնում, աքսորում են կամ բանտարկում են, որովհետեւ անտանելի և անուղղելի չարագործ է:

Ով որ իրեն այդպիսի ամօթալի գործով կեղտոտել է ուրիշի ունեցածին կպչելով, այլ ևս չէ մոռացվում հասարակութեան մէջ նորա վատ գործն, ու անունը միշտ քարքշվում է: Սորա համար է աշխարհումս տարածուած այն առածը թէ, «ով որ մի անգամ գողութիւն է անում, անունը գող է»: Այդ վատ գործից յետոյ գողութիւն անող մարդը որքան էլ իրեն պատուով պահի, որքան էլ լաւ վարք ունենայ՝ իւր վրան կպած առաջուկ կեղտը չէ սրբվում: Սորանից կարող ենք պարզ հասկանալ թէ, որչափ մեծ նշանակութիւն ունի մեր հոգին անարատ ու ազնիւ պահելը և մեր կողմանէ պատուելն ուրիշի ունեցածը, աչք չդնել մեզ նման մարդիկների ինչքի վրայ, թող թէ կպչել. այս միտքը մեր սրտի մէջ տպաւորուած պէտք է լինի միշտ, որ ոչ մի ժամատպաւորուած պէտք է լինի միշտ, որ ոչ մի ժամանակ մեզ անպատիւ չանենք, ինքներս մեր անունը չկոտրենք, ուրիշի՝ թէ և մի ոչինչ բանին միայն կրպչելով, որովհետեւ մեք իրաւամբ բոլոր սրտով ատում

ենք ուրիշին, երբ որ նորա վրայ այդպիսի մի բան ենք տեսնում, կամ լսում: Սորանից պարզ երեւում է նոյնպէս, թէ մի մարդի, և մանաւանդ մի քրիստոնէի համար որքան անարժան բան է ուրիշի իրաւունքին, ուրիշի սեպհականութեան կաշեւը և թէ որչափ ուրեմն հեռու պիտի պահի իրեն այդպիսի մի մտքից, թող թէ գործից:

Եւ միթէ հարկաւորութիւն կայ մի քրիստոնէի զգուշացնելու այն մոլորութիւնից, այն յանցանքից, որ ամենից ցածն է ու զգուելին: Միթէ ժամանակիս երեխան անգամ չէ իմանում, թէ ինչն է ուրիշինը, ու թէ՛ իրաւունք չունի ուրիշի բանին կաշեւու: Միթէ ժամանակիս ամենից աւերուած ու փչացած մարդն անգամ չէ իմանում, որ ուրիշի ունեցածի վրայ քաղցած գայլի աչքով պիտի չնայի յափշտակելու, խլելու, թռցնելու, փախցնելու մտքով, այլ ինչպէս որ ինքը կցանկանար, որ իւր ունեցածն իրեն մնայ, ինքը վայելի, ուրեմն ուրիշն ևս իւր նման մարդ է և իրաւունք ունի իւր ունեցածն իրեն պահելու և վայելելու, ոչ թէ ուրիշը կպչի իւր ինչքին, իրաւունք համարի իրեն զրկելու, գողանալու, ամենեւին բանի տեղ չդնելով աշխատասէր մարդի քրտինքը, որով տէր է դառել այն բանին, ինչ որ ունի. այդպիսի մարդին նա պէտք է պատուէր նորա ունեցածի հետ միասին, և ոչ թէ յափշտակելու, գողանալու աչք ունենար նորա ունեցածի վերայ: Երանի թէ մարդիկ այսպէս մտածէին, այսպէս անէին: Բայց ահա մեք հակառակն ենք տեսնում շատ ու շատ անգամ, ոչ թէ հասակով փոքրների մէջ,

որոց համար ասէինք թէ՛ ինչ որ անում է, խելքը չէ հասնում, այլ ցաւ է ասել՝ մեծերը, կատարեալ մարդիկը, հասակն առած մարդիկն են այդպիսի վատ գործերի տէրը, ու չեն ամաչում իրենց քրիստոնէայ ճանաչելը, որ քրիստոնէի գործից շատ հեռու են. և այդպիսի մարդիկն իրենց վրայ դեռ ևս այնպիսի կարծիք ունեն, որ լաւ կրթութիւն են ստացել, լաւ մեծացել, բան տեսած մարդիկ են, բան են կարգացել, բան սովորել, ուսումից տկար չեն, և այնպիսի մարդիկ են, որոց կեանքը տանը մէջ և իրենց նման մարդիկների հետ ունեցած նիստ ու կացը տեսնողը կհաւանի, և բազմութեան մէջ խելօք, սուր, ձեռքից բան եկող, շատ բանի խելք հասցընող են ճանաչվում, ընդունվում և շատ պատիւ ունենում. այդպիսի մարդիկն, ինչքան որ արժանաւոր մարդիկներ են ճանաչվում, բայց և այնպէս անարժան ու խաբեբայ մարդիկներ են, ոչ մի բանով պակաս չեն վատ մարդիկներից, եթէ նոցանից ևս անց չլինին: Այդ տեսակ մարդիկ աղքատի կամ ողորմունքի հաւաքողի պէս կտրտած, պատուտած չեն ման գալիս, ու չունենորութիւնից, նեղութիւնից յուսահատուած ու հարկադրուած գողութիւն չեն ասահատուած ու հարկադրուած գողութիւն չեն նում. դժբա, որ տեղ ևս տեսնես, օրինաւոր կերպով հագնուած են. դժբա իրենց անպատիւ խաբեբայութիւնն ու խարդախութիւնը, որով ապրում են՝ ծածկում են վարպետութիւնով, իրենց գլուխը պատուաւոր ու մարդավարի մարդիկ ցոյց տալով. մինչև անգամ շատ ժամ գնացողները, բարեպաշտներն ու չերմեռանդներն են դժբա, դոցա աղօթք անելը զար-

է, կամ ես նորտ ունեցածը կտանեմ, կամ նա իմն. իսկ եթէ իմ բաղդս է բան անում, ես եմ տանում: ես ի՞նչ մեղաւոր եմ: Բայց նա իւր բանը լաւ գիտէ, իւր ամեն վարպետութիւնները, իւր ամենայն հնարները, իւր ամենայն խարդախութիւնները բանեցնում է, ինչպէս որ պէտք է, ուրիշին չոր քարի վրայ նստեցնելու համար: Գիշերուայ գողն էլ կարող էր առանց քաշուելու ասել թէ՝ սիրտ եմ անում գողութիւն անելու, բայց եթէ բռնուիմ՝ իմ ունեցած չունեցածիս տէրն այլ ևս չեմ լինիլ, մինչև անգամ ազատութիւնից ևս կզրկուիմ ու կեանքս ևս կերթայ. ահա այսպիսի բան է ուրիշի ունեցածին կրպչելու սիրտ անելը. բայց դա ևս իւր բանը գիտէ ու վստահ է իւր խորամանկութեան վրայ, երբ որ իւր անարգ գործի մէջն է:

Ուրիշի ունեցածին վնաս տալ է, եթէ ուրիշի փողի կայքի վրայ աչք ունեցող մարդն իւր նման մարդին երբ տեսնում է թէ՝ երկարի գնալու չէ, շուտով մեռնելու է, սառտիկ մօտենում է, ամեն կերպով իրեն սրտացաւ բարեկամ ցոյց տալով, ինչ որ նորա օրինակով խաւանքներն հեռացնի, իրենց ունեցած իրաւունքից զրկել տայ և իւր ձեռքը ձգի այն սեպհականութիւնը, որ ուրիշներին պէտք էր հասնէր: Խաբեբայ ու խորամանկ անպիտանը ամենայն հնարք բանեցրեց, որ իւր գլուխը ցոյց տայ թէ՛ այն ամենասիրելի առաքինութեան տէրն է, որ հապաղապարհ Բարեկամ-Նիւն է ասվում, և այդպէսով անմեղ ու արգար ժառանգների ձեռքից խլեց ժառանգութեան իրաւունքը: Այդ տեսակ մարդը մեռ-

նողի ձեռքով կողոպտում է օրինաւոր ժառանգներին, որոց հեռացնել է տալիս բոլորովին՝ ժառանգ ճանաչել չտալով. նա օտար է համարել տալիս արիւնակից ազգականներին և իւր այս ամօթալի արարմունքին պատրաստակամ ծառայութեան կերպարանք տալիս: Խորամանկ և նենգաւոր չարախնդացութիւնով խաբում է թէ՛ մեռնողին և թէ՛ ապրողներին. նա խելօքութիւն է անուանում այն, ինչ որ գողի ու աւազակի գործ էր. նա ինքն իրեն ևս չի մոռանալ, իրեն վրայ ևս մտածել, ինքն իրեն ևս զրկել է անուանում այն, ինչ որ իբրեւ միջոց գործ ածեց ուրիշին հասնելու բանը իրեն սեպհականելու, իւր տակը քաշելով:

Ուրիշի ունեցածի վնաս տալ է, եթէ մաղձոտ չարախօսներն իրենց քաղաքականների Բարեկամ-Նիւն կամ հապաղապարհ Բարեկամ-Նիւն ասելով, աշխատում են իրենց կողմից ևս նորա վրայ վատ լուրեր տարածելու և թեթեւամտութիւնով ուրախանում են ամենայն բանի վրայ, ինչ որ գտնում են նորայ վրայ ասելու, ինչ որ իրանց նման մարդի խելքին, բնութեան ու վարքին պակասութիւն կարող է բերել: Միթէ մարդիս բարի անունը, ունեցած պատիւը իւր քաղաքի մէջ, ունեցած լաւ համարումն՝ իւր ունեցած հարստութիւնից, կայքից պակաս մեծ բան է, որին պէտք է խնայել ու չկպչել: Մարդիս բարի անունն ու ունեցած պատիւը միթէ աւելի մեծ գին չունի իւր ունեցած փողից, թանկագին կարասիքից ու զարդերից և անշարժ կայքից: Ամեն մի չար մտքով ասած խօսք, որով կոտորում էք դուք ձեր քա-

դաքացու անունը, վայր էք ձգում նորա պատիւը, ամեն մի նորա ու նորա ընտանիքի պատուին կաշելու կարծիք, որ նենգաւոր մտքով տարածում էք նոցա վրայ, ամեն մի բամբասանք և ուրիշների խօսածներին նայելով՝ ձեր կողմից ևս օգնելը վատ կարծիք ու կասկածանք նոցա վրայ տարածելու, նոցա անունը արատաւորող մի պատմութիւն շատ տեղ անելը՝ միթէ գողութեան ու աւազակութեան պէս բան չէ, որովհետեւ կաշում է մարդիս այն կողմերին, որ նորա համար շատ սուրբ, շատ թանկագին բան է. նորա մարդկային արժանաւորութիւնն է, որ դուք ոչնչացնում էք: Մարդիս պատիւը կոտորելը միթէ աւելի մեծ ցաւ չէ տալիս նոցա սրտին, քան թէ նոցա ունեցած չունեցածը ձեռքից խլելը, որ հասարակ գողի ու աւազակի գործ է: Գողը իւր քաղացիների դռներն է բացում, յարմարացրած բանալիներով, զրպարտողն ևս՝ իսկն ու ճշմարիտը չխօսելով մի մարդի վրայ, սուտ լեզու բանեցնելով, մեռցնում է նորա բարի համբաւը, գողը, ասենք որ՝ իւր գողացածովը կարող է դեռ ևս լաւ ուտել, լաւ խմել, ուրախութիւններ անել, ճաշեր սարքել, ծախսեր անել, մի խօսքով, իւր սրտի ուղած շատ վայելչութիւններ քաշել, փող չխնայելով: Գու, որ ձեռքիցդ եկածը ամենեւին յետ չես ձգում, քո հարեանիդ (գրացիիդ) վրայ ասուած վատ խօսքը, որով նորա վրայ կեղտ է քսվում ամեն տեղ փռում ես, ասա ինձ, ինչ է ընկնում քո ձեռքդ և դու ի՞նչ ուրախութիւններ ես անում, ի՞նչ վայելչութիւններ ես քաշում, երբ որ մինը քո թունաւոր չար լեզուին

մատաղ է լինում, անունը սեանալով: Ուրիշի ունեցածին կաշել ու վնաս տալ է, եթէ մարդիկ իրանց նման մարդիկների ետեւից ընկնում են ու ամեն կերպ աշխատում, որ նոցա աքաղանչու-նի-նը, որչափ կարելի է, պակասացնեն, փոքրացնեն կամ մինչև անգամ ոչնչացնեն, որովհետեւ իրենց սիրտը չէ առնում, որ իրանցից լաւ էն նոսր ախպէս արհեստաւորները նախանձելով իրենց արհեստակցին՝ նորա ստացած լաւ առնելը աշխատում են կոտորել. վաճառականներն ամեն ջանք անում, որ պատուաւոր ու աւանդաւոր ճանաչուած վաճառականի ստացած հա-ւասարման-նի-նը նորա վրայից պակասեցնեն. կան մարդիկ, որ գիտութիւնով ու առաքինութիւններով երեւելի անուն ունեցող մարդին այնպէս են անում, որ նորա ունեցած այդ պատուական արժանաւորութիւններն ամենեւին բանի տեղ անց չկենան և մինչև ան-գամ անարժան ու անպիտան մարդ համարուի: Մեր ընկերների, մեզ նման մարդի լաւ անուն, լաւ պատիւ, լաւ դրութիւն ու վիճակ ունենալուն վրայ նախանձելը, սիրտներս չտանելն ու մեզ վատ թուիլն՝ նորանիցն է, որ մեր սիրտը վատ է, ազնիւ ու բարի զգացմունքը բոլորովին կորցրել է, որովհետեւ նախանձող մարդը իւր գոհիւնային նենգ մտքովը ոչ մի-այն չէ կարում տանել իւր նման մարդին, որ բաղ-դաւոր է, այլ գոհ չէ վերին Տեսչութեան տնօրէնու-թիւնից, որ իւր նման մարդի գործը յաջող է: Նա-խանձողը համարձակում է ուրիշների արժանաւորութիւնը Աստուածանից աւելի խիստ քննելու ու դատելու. պատճառ որ՝ մեր ամենագէտ Տէրը եր-

կայնամիտ է ու համբերող, իսկ չկամ մարդը կուրա-
նում է իւր նախանձից ու շտապ և խիստ դատաս-
տան է անում իւր նման մարդի վրայ, վրէժխնդրու-
թիւն ցոյց տուող հոգւով: Նախանձից յառաջ եկած
ամենայն ջանք ու աշխատութիւն միշտ չար է: Աւա-
զակ է այն մարդը, որ ցանկանում է ոչնչացնել իւր
նման մարդի այն հաւատարմութիւնը մի հասարա-
կութեան մէջ, որ նա վայելում է իւր աշխատու-
թիւնովը, ունեցած յաջողութիւնովն ու խոհեմու-
թիւնովը. այն աւազակ է այնպիսի մարդը, որ ու-
զում է փչացնել նորա համբաւը, որ նորա ունեցած
պատիւն, ու անունը իրեն լինի: Ինչով է նա զանա-
զանվում գողից: Երկուսի բռնած ճանապարհն ևս,
երկուսի գործն ևս անպատիւ ճանապարհ է ու ցած
գործ: Աւազակը, գողը յափշտակում է, գողանում
է մարդիցս այն, ինչ որ նորա աշխատասիրութեան
վարձն է, ինչ որ նորա կատարած գործերի պտուղն
է: Իսկ ուրիշի հացին նախանձողը փակում է իւր
նման մարդի աշխատանքի օրինաւոր ճանապարհները,
կոտրում է նորա անունն ու ունեցած հաւատար-
մութիւնը:

Ուրիշի ունեցածին վնաս տալ է, եթէ մի մարդ,
որին «—բիշէրը հաւաքացել են ու յետը յանձնել երեւոյ
հայտն ու ինչէր՝ վաս է հաւաքարած. երբ որ որբերի և
այրիների կայքը ցած ճանապարհներով տակն է քա-
շում կամ անհոգութիւնով այն դրութեանն է հաս-
ցնում, որ փչացնում է. եթէ պաշտօնեաները բարե-
գործական հաստատութիւնների ինչքը աններելի
նպատակների համար են գործ դնում, եթէ նոքա

անչափահասի ունեցած եկամուտները, որ իրենց կա-
ռավարութեանն է յանձնուած՝ իրենց օգտին են
աշխատում բանեցնելու կամ մեծ ճաշեր տալու վրայ
են փչացնում:

Ո՞վ անմոռանալի բարերարներ, որ բարեգործա-
կան ու հանրօգուտ հաստատութիւնների համար
կտակներ էք արել ու մեծ մեծ գումարներ կամ
կալուածներ թողել՝ եթէ կարողանայիք ձեր գերեզ-
մաններից վեր կենալ ու տեսնել թէ ինչպէս, փոշու
նման, որ քամին փչում տանում է՝ վատնվում են
ձեր թողածները. ինչպէս արդեօք դառնացած սրտով
երեսներդ շուռ կտայիք, որ աչքներդ չտեսնի այն
անխղճմտանք մարդիկներին, որ փչացնում են արտա-
սուք թափող, անտէր անտիրական աղքատների հա-
մար ձեր նուիրածը, որ նորանց ձեռքն է յանձնուած
լաւ պահպանելու և կառավարելու: Կարողանայիք
ձեր գերեզմաններից վեր կենալ, այ առաքինի հայ-
րեր ու մայրեր, որ ձեր որբ մնացող մանր զաւակ-
ներին կարծեցիք թէ խղճմտանք ունեցող մարդիկ-
ների խնամքին ու հոգացողութեանն էք յանձնում:
Ինչպէս արդեօք պէտք է ցաւէիք ձեր մահուանից
յետոյ մնացած ձեր սիրեկան զաւակներին անմխի-
թար վիճակի մէջ տեսնելով:—Այն կեղծաւոր խար-
դախները չեն ամաչում բերան բերել այս խօսքերը
թէ՝ պէտք է, պարտականութիւն է ողորմիլ այրինե-
րին ու որբերին, գութ ու խնամք ունենալ նորանց
վրայ. բայց չեն ասում թէ՝ ողորմելիների համար
կտակածն իրանց անմաքուր ձեռքն է տուած. այն-
պիսի մարդիկը բարեգործական հաստատութիւնների

բութիւնովս աշխարհիս վրայ աւելի նեղութիւններ, ցաւեր աւելացնեմ: Աւելի լաւ է ես արտասուք թափեմ, քան թէ մատնութիւնով, զրպարտութիւնով, չարահոգութիւնով ուրիշներին զօռով լացացնեմ: Աղքատ լինիմ լաւ է, քան թէ խորամանկութիւնով ու խարդախութիւնով երբ և իցէ ուրիշի ունեցածի մի մի չնչին մասն ինձ սեպհականացնեմ: Իմ մխիթարութիւնս լինի արդար գործը, իմ հարստութիւնս լինի իմ մաքուր սիրտը, իմ յոյսս լինի Աստուծոյ օրհնութիւնը:

Քրիստոնեայ հայր, քրիստոնեայ մայր, ձեր զաւակների մօքի ու սրտի մէջ գեռ ևս իրեն շատ փոքր հասակում տպաւորեցէք յարգել «-ընդ» «-նեցածը»: Այդ ձեր տուած խրատը իրենց սրտումը տպուած ամեսուրբ պատուիրանը լինի: Առանց խնայելու պատժիր նորանց իրենց ամեն մի այն հակումների համար, որով կամ խորամանկութիւնով կամ բռնութիւն բանեցնելով՝ ուզում են մի բան իրենց սեպհականացնել, որ իրաւունք չունին՝ կամ ուրիշի ունեցածին չարասրտութիւնով ուզում են վնաս հասցնել: Մինչև անգամ՝ նոցա ամենափոքրիկ անարդար բան անելը որ տեսնես, թէև երեսայական կամակորութիւնով արած լինին՝ անտարբեր չմնաս: Աչքիդ առաջ լինին ամեն չարագործները, որոնք իրենց անպատիւ ու անպիտան կեանքը թուրի ու կախաղանի տակը կամ բանտի ու շղթաների մէջ վերջացրին: Միշտ մօքով լինի, որ այն ողորմելի անբաղդները երեսայական խաղի մէջ սկսեցին անարդարութիւն սովորել, փոքր ու չնչին բաների մէջ սկսեցին երեսայական խարդախութիւն

բանեցնելը, բայց յետոյ, գնալով գնալով նորանցից դուրս եկան անտանելի, անամօթ խաբեբաներ, իրենց յանձնուած կայքերի ու գումարների անհաւատարիմ հոգաբարձուներ ու կառավարիչներ, ոյժ ու բնութիւն գործ դնող աւաղակներ: Միշտ մօքումդ լինի, որ կեանքի բաղդաւորութիւնը, մի աղնիւ տան հիմը խնայողութիւնն, աշխատասիրութիւնն ու քիչով բաւականանալն է՝ որ ուղիղ սիրտ ունեցող մարդն է աշխարհիս մէջ ամենահեշտ կերպով ուրիշների հաւատարմութիւնը վաստկողը՝ որ աշխատասիրութիւնով ձեռք բերած կարողութիւնը ամենից երկար է գնում և Աստուծոյ օրհնութիւնը իւր վրայ լինելու կողմանէ չէ երկմտում: Միշտ մօքումդ լինի, որ սաստիկ սպանիչ յուսահատութիւնն անգամ իրաւունք չի տալիս մեզ անարդարութիւն անելու՝ միշտ մօքումդ լինի, որ Աստուած իւր հայրական խնամքովն ու բարութիւնովը մեր համար հոգս է անում, ինչ որ մեզ պէտք է, և թէ նորա օգնութիւնը մեզ այն ժամանակ աւելի շուտ կհասնի, երբ որ մեք ամենասաստիկ վախի ու նեղութեան մէջ ենք:

Քանի՞ անգամ և ի՞նչ ինչ ճանապարհներով իմ կեանքիս մէջ փորձով տեսել ու իմացել եմ այս բանը: Երբ որ օգնութիւն գտնելու յոյսս ամեն կողմից կարծես կտրվում էր, Աստուած մօտ էր ինձ օգնեցողութիւն էի պտուում, այն ժամանակը նա եկաւ ինձ ազատեց: Ընչի՞ համար ուրեմն պէտք է զրկեմ ես իմ եղբայրներիս, կամ կողոպտեմ, խլեմ նորանցից այն, ինչ որ մեր ամենի հայրը նրանց պարգեւել է:

Ընչի՞ համար պէտք է իմ սիրտս վեր չառնի տեսնել այն, ինչ որ նորանք ունին Նորա կամքովը: Ընչի՞ համար պէտք է ցանկանամ ես հարստանալ անարգար ստացուածքով, որոյ վրայ Աստուծոյ օրհնութիւնը չկայ: Ի՞նչ օգուտ պէտք է լինի ինձ, եթէ որ բոլոր աշխարհս ևս շահուիմ, երբ որ հոգուս վնաս պէտք է լինի: Ինչ որ այս աշխարհիս երեսին իբրեւ երկրաւոր բարիք ձեռք եմ բերել, նորանցից ոչ մի բան հետս տանելու չեմ այն կեանքը, ոչ անունս, ոչ արժանաւորութիւնս, ոչ պատուաւոր տեղս, ոչ ոսկի, ոչ արծաթ, ոչ ինչքս, ոչ զննեցած իշխանութիւնս: Միայն իմ հանգիստ խղճմտանքս կմնայ ինձ հաւատարիմ իմ մահուանս միջոցին. միայն իմ անմահ հոգուս առաքինական զօրութիւնը ինձ հետ կգնայ երկնքի յաւիտենական թագաւորութիւնը:

Հեռու լինի ինձանից այն անարժան գործը, որ ինձանից խաբուածներին անէծքը վրաս կբերէ. հեռու լինի ինձանից այն անխղճմտանքութիւնը, որ իմ ձեռքիցս նեղութիւն քաշած այրու ախտովախը կլսեցնէ ինձ. ինձանից այն ցաւը հեռու լինի, որ ինձանից խաբուած որբի արտասուքը թրի նման իմ սիրտս կծակի: Ոչ մի ժամանակ չլինի իմ անխարդախ աշխատանքով ձեռք բերածիս մէջ՝ ուրիշներին մեղք անելով եկած փողը, որ ինձ անյաջողութիւն ու անբաղդութիւն բերի, իմ խղճմտանքիս աստուածային խաղաղութիւն և իմ տանս վերայ նորա օրհնութիւնը բերելու տեղը:

Ը.

Ա Պ Ա Գ Ա Յ

Ամեն մի օրը, որ քեզ լուսանում է, գու գիտես միայն, հողեղէ՛ն մարդ, նորա սկսուիլը բայց ինչպէս վերջանալն՝ չէ: Այդ օրը արդեօք քեզ ուրախութիւն կբերի, թէ ցաւ, քեզանէ դեռ ևս ծածկուած է. ուրեմն ամեն բանէ յառաջ Աստուծով սկսիր:

Կամենալը միայն քո տկար կարողութենէն է. բայց աւելի մի կարողը կայ, որ կամեցածդ կատարուելուն յաջողութիւն պիտի տայ: Շատ անգամ բոլորովին ուրիշ կերպ է շրջում քան թէ հողեղէն մարդի մտքէն կարող էր անցնել, ուրեմն Աստուծով սկսիր:

Բայց ինչպէս և որ շուռ է տալի մեր երկրաւոր Հայրը, ինչ ևս որ մեզ կամենում է, օրհնուած լինի նորա անունն, որովհետեւ ամեն նորա կամեցածն ևս մեր բարւոյն համար է: Նա քեզ իւր սիրոյ թեւերի վրայ ման կածի ցաւերի և ուրախութիւնների

Վէջէն տանելով՝ բոլոր քո կեանքիդ վէջ. ուրեմն
դու Աստուծով սկսիր:

Ապագայ, ի՞նչ պիտի բերես ինձ, ի՞նչ պիտի առնես, տանես ինձանէ։ Ես կանգնած ինչպէս մի փակ դրան առաջին և զուր եմ ծեծում, որ ինձ բանալին, ես փափագելով իմ ձայնս դէպի ներս եմ հասցնում, իմացնելով իմ սրտեռանդն ցանկութիւնս, որ ինձ տեղեկութիւն տուող լինի առաջիկայ պատահարների մասին — և ոչ մի պատասխանի ձայն չէ՛ գուրս գալիս։

Ի՛նչպէս անհանգիստ կերպով են խփում միլիոնաւոր սրտեր: Ահն ու յոյսը նրանց հանգիստ չեն թողում, դադար չեն տալի: Մի քանիսը, թէեւ կարողանային եւս յետ շուռ գալ ու անցեալի վրայ նայել, բայց շահտ կան արդեօք այդպիսիքը. շատ ու շատերը մարդկանցից աչքերը տնկած միակերպ նայում են դէպի ապագան քննելու, բան իմանալու կերպով, լաւ ալանջ ղնելով, այլ եւ այլ հոգսերի մէջ ընկնելով, տխրութիւն սիրտները պատած: Ի՛նչ կլինինք մեք. ի՛նչ կլինին մեր ընտանիքը: Արդեօք կեանքի ամենազառն օրերն անցուցի՞նք, թէ մեր գլխին գալու աւելի մեծ բաներ կան:

Այսպիսով, գլխովին անց կացած դժբաղդուութիւններէն արդէն սիրտը կոտրած, ահ ու գողի մէջ է, որ աւելի վատ բան չպատահի իրեն. — Բայց որքան որ այս ու այն յոյսերը կատարուիլը արդէն մօտիկ իւր առաջին է տեսնում, բայց վախ է գալի վրան, երբ որ մտածում է թէ մի անակնկալ դիպուած իւր ամեն սարքած, շինած նախագծերը չլինի թէ բոլոր

ԹՈՎԻՆ ՔԱՆԴԻ ՈՇՆՆԱԳՆԻՑ

Երբ որ մտածում ես, ինքդ քեզ ասում ես թէ՛ այն, իրաւունք ունի մարդս ամեն կերպով՝ հոգսեր անելու, սիրտը մաշելով։ — Բայց այդ հոգսերով, այդ մաշոցքներով ինքներս մեզ պիտի կորցնենք, մեր առաջն եկող ժամանակի մթութեանը մէջ։ — Ո՛ր, մեք իբրեւ բանակութեան տէր մարդիկ պիտի պէտք է ինչի պատրաստեմք՝ հանգնելու։ — Եւ այն ամենայն բանի առաջ, ինչ որ ես ինչ պատրաստեմք։ — Ինչի։ Ճշմարիտ քաջասրբութիւնն այն թեթեւամտութիւնը չէ, որ սպառնա-ցող վտանգը չէ տեսնում, և անվախ առաջն է գընում, բանի տեղ չգնելով, և անպատրաստ եղած ժամանակն՝ յանկարծ վտանգի մէջ ընկնում։ Ճշմարիտ քաջասրտութիւնն, այն՝ ամեն բանի մէջ վհատող յուսահատութիւնը չէ, որ կոյր զկուրայն իրեն նեղ տեղն է ձգում։ Բանական, իմաստուն մարդի քաջասրտութիւնն այն աներկիւղ հոգին ունենալու մէջն է, որ յառաջ է գալի իւր համոզմունքովը թէ, Աստուծոյ սէրն է միշտ աշխարհիս ամեն մի բան, ամեն մի գէպք սնօրինողն ու կառավարողը։

մի գէպք տնօրինողն ու կառավարողն
Հողեղէն մարդիկը, որ ժամանակների սաստիկ
բերմունքի միջոցին, միայն այնպէս են վարվում, ինչ-
պէս որ այն բոլէին իրենց խելքն կտրում է ու
միտքներն է գալի՝ իրենց չունեցած քաջատրտու-
թիւնը ցոյց են տալի երկու միմեանց բոլորովին հա-
կառակ կերպով:

կառակ կերպով: Կան մարդիկ, որ թեթեամիտ են և թեթեամուլ թիւնով են նայում աշխարհիս բաների վերայ. այդպիսիքը, թէ ինչ կաատահի իրանց, գրա վրայ հոգ

չեն անուամբ դռքա իրանք իրանց խաբուում են գեղեցիկ ակնկալութիւններով, հաւատում են, որ կպատահին այնպիսի դիպուածներ, որոց պատահիլն ամենեւին անհաւանական չէ, ու իրանց ամեն քաջած նեղութիւններին վերջ կտրուի. իրանց աչքի առաջին եղածը չեն կարողանում տեսնել. ամենայն բան ուրիշ կերպ և իրենց համար աւելի շահաւոր կերպով են մեկնում, քան թէ՛ նոքա են. և տարուած մարդոց պէս այն տեսակ բաներ են իրենց մտքէն անց կացնում, այնպիսի երազներ տեսնում, որ ոչ մի ժամանակ չեն կարող կատարուիլ: Այսպիսի մարդիկը նման են այն նաւորդներին, որոց նաւը կատարի ալիքի ժամանակ աւազուտ կամ ծանծաղ տեղերի վրայ է տատանում, և այդպիսի վտանգը չտեսնելու համար, ոգելից ըմպելիներով են իրենց արբեցնում, անզգայացնում իրանց գլխին գալիք հարուածների համար անպատրաստ գտնուելով, աւելի խիստ կերպով միայն կտեսնեն պատահարների սաստիկ հարուածների իրանց վրայ յանկարծ գալն: Նոցա շէն և ուրախ սիրտն այն ժամանակ աւելի շուտով է փոխվում, խաւար պատում և անմիտ յուսահատութեան մէջ են ընկնում: Անբաղդութեան մէջ ընկած օրումը դոցա աւելի վհատած, իրանց կորցրած կրտեսնէք, որչափ որ յառաջ ամեն բանի վրայ ծիծաղելով էին նայում իրենց թեթեւամտութեամբ, ամենեւին բանի տեղ չդնելով սպառնացող չարիքն:

Կան նոյնպիսի մարդիկ, որ ի բնէ այնպէս թու-
լատիրտ են, որ ապագային մարդիս գլխին գալու բա-
ներէն ամենաովաւն են սպասոււմ իրենց համար:

Ամենամանշան բաների մէջ տեսնում են նոքա արգէն
իրենց վրայ գալու անբաղդութեան յայտնի նշան-
ները: Անդադար չարչարում են իրենց, անհանգիստ
անող մտքերով հոգսերով. առանձին մի նշանակու-
թիւն չտալու լուրերն լսում են, կասկածներ տանե-
լով. ուրախ լուրերի չեն հաւատում, վատ համբա-
ւերի շուտով հաւատում են: Այս խելքի մարդիկն
արգէն նեղութեան մէջ են կարծում իրենց, երբ որ
նեղութիւնը դեռ նոր սկսելու վրայ է. արգէն վտան-
գէն պաշարուած են համարում իրենց, խսկական վը-
տանգի հետ կռուել դեռ ևս չսկսած: Այդպիսիքը
նման են ծոյլ զինուորների, որ վախենալով թէ՛ մի
գուցէ շուտով մի կռիւ լինի՝ ո՛չ ուտում են, ո՛չ քը-
նում, որ ոյժ առնուն, և թշնամին մօտեցաւ թէ՛
չէ, նոքա արգէն յաղթուած են:

Այս չէ քրիստոնէի քաջասրտութիւնը, որով
պիտի զրահաւորուի առաջակայ իւր գլխին գալիքն
ընդունելու: Ապա ո՞ւր պէտք է գտնեմ ես այդ
քաջ, այդ անվեհեր սիրտը:

Քաջ, այդ անվեհեր սիրտը՝
Այդ սիրտը դու քո մարմնի ու արիւնի մէջը
չես գտնիլ՝ դա քո գոյութիւնը, այսինքն է քո ան-
մահ հագայր բանը պէտք լինի։ Դու պիտի կարողա-
նաս քեզ համոզել, որ այն մարդը դեռ ես ոչ մի
բան կորուսած չէ, ով որ ինքն իրան չէ կորցնում՝
դու պիտի համոզուած լինիս հաստատ կերպով, որ
«ինչ է ամենայն երկրաւոր բան, որ քեզ տուած է
և ունիս, պաշտօն է եղել, եկամուտ է, ինչք ու
հարստութիւն է եղել, քո մեծ նշանակութիւնդ,
անունդ, ունեցած պատիւդ է եղել, կամ թէ քո

ունեցած ու սիրած սովորական յարմարութիւններդ, որով քեզ հանգիստ ես զգացել ու սրտիդ ուզածին պէս ապրել, գոհ և ուրախ սրտով. դու պիտի հաստատ կերպով համոզուիս, սիրտդ բոլորովին հանգըստացնելով քո առողջ դատողութեան այն պատուական վճռովն թէ, քո ամենաճշմարիտ բարեկեցութիւնն միայն քո հոգւոյ հանգստութիւնն է: Վասն զի ինչ որ հողեղէն է շինուած, անդադար իւր կերպը փոխում է. վաղուան օրն արդէն ուրիշ կերպ է փոխուել, այն՝ ինչ որ այսօր այնպէս չէր, ինչ որ այնպէս շինուած էր համարվում, որ երկար տարիներ պիտի մնայ, որ յաւիտենական մի բան է՝ կարող է միայն մի քամու հարուածով փուլ գալ ու քանդուիլ, կտորներն միայն գետնի երեսն ցան ու ցրիւ եղած տեսնուին, մարդիս սիրտը տխրեցնող աչքին: Ուրեմն մնայունը միայն աստուածայինն է, ուրեմն և երանի՝ մարդիս հոգւոյն, որ միացած լինելով Աստուածութեան հետ, արդէն բոլորովին զգում է թէ՛ ունի իւր մէջն իւր երկնաւոր Հօրից պարգեւած երջանկութիւնը:

Լւեցէ՛ + — Եմացէ՛ +, ոչ ես եմ Աստուծոյ ասում է մեզ բարձր ու վսեմ ձայնով՝ տիեզերքն Ստեղծողը, մեզ անյայտ ապագայի վերայ մխիթարելով: Եթէ դու բարեկեցիկ լինել կարող չես, մեծ՝ թէ հասարակ մարդ լինիս, հարուստ՝ թէ աղքատ լինիս, փառաւորուած՝ թէ չճանաչուած ու չգնահատուած մարդ լինիս, — ուրեմն ոչ մի ժամանակ բարեկեցիկ եղած չես. ոչ մի ժամանակ ևս բարեպաշտ լինելու չես. ուրեմն դու արժանի ես, որ անբաղդ, թշուառ լի-

նիս, որ սարվիս քո մէջդ բարձրանալ:

Լւեցէ՛ +. Վասն զի մարդոց հնարագիտութիւնը չէ, նոցա ոյժը չէ, նոցա խելքը չէ, որ այս ամեն բանը յառաջ է բերել, թէ՛ այն, ինչ որ պատահել է, և թէ՛ այն, ինչ որ դեռ ևս պիտի պատահի. մի ուրիշն է այս ամենն անողը՝ Բարձրեալն է, որոյ աչքի նայուածքովն երկնքի աստղերի աշխարհներն իրենց ճանապարհները, և երկրի ամենափոքր որդերն իրենց սողալու տեղերը պիտի գիտենան: Նա է և նորանէ ջով ուրիշ Աստուած չկայ:

Նա է իշխում ու կառավարում միշտ՝ անքննելի, մեծ, իմաստուն և ամենայն բան ընդգրկող ամենակարողութիւնով: Յաւիտենական տեսչութեան ու վարչութեան մէջ չկայ ոչ մի ուրիշը, որ Նորա արածին նոյնպէս խառնուի: Ուրեմն, ուզես ահ ու գողով, ուզես՝ խոնարհութիւնով ու հնազանդութիւնով, քո գլխին գալու բաներին սպասիր. ուզես՝ քո չկատարուած ցանկութիւններիդ վրայ տխրիր, կամ քեզ մի կերպով մխիթարիր. ուզես՝ անցածի վրայ ու ինչ որ երեւում է որ պիտի պատահի քեզ, յուսահատուիր, կամ ուրախ կացիր, բոլորն ևս ոչինչ է: Քո լաց լի-նելդ ու շատ հոգս անելդ, քո հրճուիլդ և ուրախու-թիւնէդ տեղ չգտնելդ՝ ոչ մի բան չեն փոխիլ աշխարհիս յաւիտենական կառավարչութեան մէջ: Նորա ամենասուրբ և ամենաբարի կամքն է կատարվում. մահկանացու մարդն, ուզում է՝ հասկանայ, ուզում է՝ հասկանայ: Մի աշխարհ, կամ մըջիմներէն հաւաքած, կիտած հողի մի դէզ՝ Բարձրեալի աչքումը քած, կիտած հողի մի դէզ՝ Բարձրեալի աչքումը մի՞թէ աւելի նշանակութիւն ու արժէք ունին, քան

թէ փտութիւնը՝ որ մարդիկը կամ մըջիմները շինում են: Եւ որովհետեւ, ո՛վ մահկանացու, քո երկիւղ քաշելովդ ոչ մի բան ազատել չես կարող, քո նեղանալովդ ոչ մի բան փոխել չես կարող, ուրեմն ինչո՞ւ պիտի ահ ու դողի մէջ ընկնես, այնպիսի մի բանի առաջին, որ ապագայումն ամբողջ ազգերի, ինչպէս և քո իսկ տանդ ու ընտանեացդ ու քո մարմնիդ կարող է պատահել: Ո՛վ երկրաւոր բնութենէն բարձր հոգի, բարձրացիր միշտ դէպ ի Բարձրեալը, որ մեծ ու ծանր կերպով է ամենայն բան կառավարում և բարեպաշտ խոնարհութեամբ ու հնազանդութեամբ կընդունիս, ինչ որ Նորա սուրբ տնօրէնութիւնովը կայ քո գլխին գալու: Դու քո կողմանէ ամենայն հարազատութեամբ, ամենայն հաւատարմութեամբ ու ամենայն սիրով կատարիր քո պարտքդ իբրեւ տան տէր ու հայր, իբրեւ տան ու զաւակաց մայր, իբրեւ ստորագրեալ, իբրեւ քաղաքացի, իբրեւ մարդ ու քրիստոնեայ, ու մնացածի վրայ ահ ու դողի մէջ ընկնելու բան չունիս:

Լւեցէ՛ + — Իմացէ՛ +, որ է՞ Ե՞ժ Աստուծո՞ւ. Աշխարհիս կառավարիչն ու նորա մէջն ամենայն բան տնօրինողն ու կարգադրողն Ամենակարողն է: Միթէ դու, որ այսօր թուլասրտութիւնով դէպի գալու օրերն ես նայում՝ անցած օրերի ու նոցա մէջ պատահածներէն արդէն Աստուծուն չե՞ս ճանաչած: Նա է, որ սկզբէն ի յաւիտենից կառավարում է և ամենայն ինչ տնօրինում. որ ամենայն բանի իւր չափն ու նպատակն ցոյց տալի, և ամենայն զօրութեան սահման դնում: Նա է, երկնային զօ-

րաց ու երկրածին մարդոց զաւակների Աստուծոն, որի առաջին՝ պատիկ ու մեծ բան ամենեւին չկայ: Կարգէ դուրս բանն անում է Նա այնպիսի բաներով որ հողեղէն մարդոց աչքում շատ անգամ ոչինչ բաներ են երևում, ու չլսուած բանը կատարում է Նա ամենօրուայ պատահմունքով: Միլիոնաւոր մահկանացուք գալիս են աշխարհք ու աշխարհքէ դուրս գալի, գնում. նոքա վկայք են մեծամեծ իրողութիւնների, որ լինում են. և լսում չլսուած բանն. բայց տեսածներովն ու լսածներովն աւելի բարեպաշտ մտածմունքի տէր չեն դառնում: Նոցա միտքը հազիւ թէ Աստուածութեան վրայ է գնում: Նոքա ասում են, լաւ որ այսպէս պատահեցաւ. եկէք ուրախութիւն անե՛նք: Կամ թէ գանգատում են ու ասում. վայ, ափսոս, որ այսպէս պատահեցաւ. եկէք կոյր դիպուածի խաւարային ու դաժան զօրութեան դէմ դնենք: Միլիոնաւոր հողեղէն մարդիկ տեսին արդէն, որ կարելի եղաւ այն բանն, ինչ որ ամեն մարդոց խելքովն անկարելի էր երևում ու գնում են իրենց բանին, իրենց կեանքի ճանապարհի մէջ ահ ու դող քաշելով այն բանէն, ինչ որ դեռ ևս պատահած չէ ու պիտի պատահի: — Այսպիսի մարդիկն դեռ ևս դարձեալ ճանաչած չեն Աստուծուն: Ի՞նչ հրաշքների, ի՞նչ նշաններ ու արուեստներ պիտի պատահին, որ դուք հաւատաք, որ դուք լուռ ու մունջ բոլորովին ապաւինիք ձեր երկնաւոր Թագաւորին, բոլորովին յանձնուելով Նորա տեսչութեանն ու առաջնորդութեանը: Ինչո՞ւ էք դուք երկիւղ կրում ապագայէն, երբ որ անցեալի Տէրը յաւիտեան կեն-

գանի է ու իւր իմաստուն, թէև մեզ համար ան-
բընեւի՝ իշխանութիւնը միշտ վարում է:

Լեւեղէ՛ + — Իմացէ՛ + որ է՞ Ե՞ս Աստուծո՛ւ: — Աս-
տուած է կառավարիչն աշխարհիս, այն Աստուածը,
որ միայն ունի կառավարելու իմաստութիւն: Ինչ որ
մինչև այժմ եղել, պատահել է, յետոյ գալու ժա-
մանակների ազգերի համար մի բարերարութիւն էր.
ինչ որ պատահելու է այսուհետև մեր ամենիս հա-
մար օրհնութիւն է. նորա ձեռքումն մի գործի մի
կէտն, մի վայրկեանն երկրի մէջ ցանա՞ծ սերմի հա-
տին է նմանում, որ հարիւրաւոր տարիներ անցնե-
լուց յետոյ ևս պտուղ է տալիս: Ինչ որ ներկայ բո-
ւաբան մէջ քեզ բաժին պիտի լինի, Աստուծային
իմաստութիւնն անյիշելի դարերի մէջ արդէն սերմա-
նել է. դու այժմ միայն պիտի վայելես: Փոքրոգի
մարդ, մի՞թէ կարող ես դու կարծել, որ նա, ով որ
քեզ լինելու, քեզ պատահելու բաների հիմն արդէն
այն ժամանակն է դրել, երբ որ դու դեռ ևս աշ-
խարհ ծնած չէիր, մի՞թէ, ասում եմ կարող ես
կարծել, որ քեզ կարող է մոռանալ այն ժամանակ,
երբ որ դու պիտի ստանաս այն, ինչ որ քեզ պիտի
լինի, քեզ պիտի պատահի, երբ որ պիտի ստանաս
քո բաժինը նորա ձեռնէն: Մի տրտնջար, երբ որ
քեզ կորուստներ ունենալ պատահի, մի գանգատեր
Նախախնամութենէն, երբ որ աշխարհիս մէջ պատա-
հած բաներն ու քո կեանքիդ մէջ քո գլխին եկած
բաներն չես կարում հասկանալ ու քո խելքէն դուրս
են: Դու քո պարտաւորութիւններդ կատարիր, ինչ-
պէս Քրիստոս քեզ սորվեցրել է, մնացածի վրայ

Թող հոգս անի նա, որ միայն ունի կառավարելու
իմաստութիւն: Տրտնջա աւելի քո իսկ սրտի թուլու-
թիւններէն, գանգատուիր քո սխալանքներիդ վրայ,
որ քո հանգստութիւնը խանգարում են ու վրդո-
վում: Ինչ որ քո մեղքովդ ես գտել, քո արարմուն-
քէդ տես: Բայց ինչ որ պատահում է քեզ, դու ես
պատճառը քեզ պատահածին. իսկ ինչ բան որ քե-
զանից չէ եղել, որը քեզանէ հեռացնել ձեռքէդ չի
գայ, այն Ամենիմաստ հօրդ արած գործն է՝ քո և
քոյիներիդ, քո սրտիդ մօտիկների բարւոյն ու բա-
րեկեցութեան համար: Այդ տեղ ամենևին մի մը-
տածիր, հոգս մի աներ, թէև շատ զարհուրելի բան
ևս քեզ երևի. վասն զի երկինքէն երկրիս վրայ
գիշեր զրկողն՝ երկնային լուսաւոր աստղերն ևս է
ստեղծել:

— Զգայազուրկ մարդն ամենայն տեղ նայում է
դէպի ցած, միայն ոչնչութեան ու ոչնչանալու հող
ու մոխիր տեսնում ամեն բանի մէջն, իւր միտած,
խաւարապատ խելքն ամենայն բան համարում է ան-
խորհուրդ դիպուածների, որ միմեանց հետ մի կապ
ունին: Բայց Աստուծոյ մարդը նայում է դէպի վեր.
նորա համար ինքն իրան յաղթելն, իւր սրտի առա-
քինութիւնն այն հոգեւոր կապն է, որ նորան Աս-
տուծոյ հետ է կապում, և այս իսկ պատճառաւ
նորա խելքն աւելի գործ կատարող, աւելի յստակ,
պարզ ու պայծառ, աւելի քիչ սխալող է, որովհետև
երբէք չէ մոռնում, կամ մի բան անում առանց
իւր խղճմտանքին հարցանելու. այս պատճառով նո-
րա ոյժն աւելի զօրաւոր է, որովհետև մի աւելի

բարձր վստահութեան և ապաւինութեան վրայ է յենում, և այս պատճառաւ շատ առաքինի մարդն՝ միանգամայն և շատ աներկիւղ մարդն է: Ով որ Աստուծոյ հետն է, ով կարող է նորան հակառակ կանգնել:

Լեւիքէ՛ք և իմեցէ՛ք, որ ես եմ Աստուծոյ Զ: — Նա է է աշխարհս կառավարողն, որոյ քնքոյշ հայրական սէրն միայն իրաւունք ունի իշխելու և կառավարելու: Ինչո՞ւ համար ես տխուր մտածմունքի մէջ ընկել, անհանգիստ սրտով մտքէդ այն անցկացնելով թէ՛, ով գիտէ ապագան քո առաջդ ինչ պիտի բերի: Մինչև ցայժմ ևս դեռ չես ճանաչել ու հասկացել յաւիտենական սէրը, քո վաղուց անցուցած օրերիդ մէջն: Քանի՛ քանի՛ անգամ, արդէն անցկացած տարիներում, այսօրուան նման դարձեալ այսպէս ամենալաւ բան ստանալու յոյսն ունէիր, կամ շատ վատ բանէ էր երկիւղդ, որ քեզ չպատահի: Ի՞նչ է, ի՞նչ պէս եղաւ բանը, վա՛տ բան արդեօք պատահեցաւ քեզ: Ո՛չ ամենալաւ բանն, որ քեզ պատահեցաւ, քո կարծած փառաւորութիւնն ունեցաւ, և ոչ ամենավատ բանն այնչափ զարհուրելի թուեցաւ քեզ, ինչպէս որ դու կկարծէիր, քանի որ դեռ ևս քեզ պատահած չէր: — Քո կեանքիդ ոչ մի տարին, իսկն որ նայենք, սկզբէն մինչև վերջը քեզ համար մի սարսափելի տարի չէ եղել, ժամանակ ժամանակ միշտ մի բուռն (մի փոքր) չկարծած ու չսպասած ուրախութիւններ ևս ունեցել ես, որ քո սրտիդ դիւր են եկել, նոյնպէս և կեանքիդ ոչ մի տարին միայն ուրախութիւններով չէ անցել, քաղցրութեան մէջն միշտ

մի կաթիլ դառնութիւն ևս գալիս էր ու կաթում: Ե՛կ, ուրեմն անցած ժամանակի հայելու մէջը տես քո բոլոր ապագայի երեւն (պատկերն): Քո չորս կողմը եղած բաներն ուրիշ ուրիշ կերպարանք են առնում, ուրիշ ուրիշ անուն են ստանում՝ բայց միշտ կոտորեն, կհասկանաս, որ մեծ ցաւի հետ մի մեծ զուարճութիւն ևս կայ, բարձր ստուերն իւր յետնէն սիրտ բաց անող մի լոյս ևս ունի: Այս լաւ ազդեցութեան մէջ ճանաչիր ու լաւ հասկացիր մինչև քո կեանքի վերջին ժամը քո երկնաւոր Հօր ամենայն բան կառավարող ու տնօրինող սէրը:

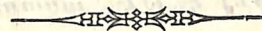
Քո անցկացրած տարիքներումդ Աստուծոյ սէրն անշուշտ յայտնի կերպով ճանաչել ու հասկացել ես. ուրեմն գնա՛ ու քո կեանքիդ ամեն մի օրերումն ևս աւելի հաստատ հաւատով հաւատա նորա սիրալիր խնամքին՝ ու քո հաւատքդ քեզ կբարձրացնի, քեզ բարձր կպահի ու այլ ևս չես ընկնիլ յուսահատութեան մէջ ու չես կորցնիլ քեզ, սիրտդ բոլորովին կոտորուելով: Քանի որ քեզ վտանգներ կսպառնան, այնքան ևս քո սրտի քաջութիւնը կաւելանայ, վասն զի դու ճանաչում ես նորան, Որոյ գթութիւնը քեզ համար արթուն է ու հսկում է քո վրայ: Եւ ամեն մի հաւատացեալի հետ կգոչես, կգոչես և Դաւթի հետն թէ՛ «Աստուած է մեր զօրութիւնն ու ապաւէնը, մեր օգնականը մեր մեծ նեղութիւնների մէջ, որ մեզ պատահեցաւ»: Ուրեմն չվախենանք, եթէ որ աշխարհս ևս քանդուելու լինի ու սարերն ծովի մէջ տեղն թափուելու լինին, եթէ որ ծովն սաստիկ կատաղելու լինի, ալեկոծուի ու փրփրի ու նորա կա-

տաղութենէն սարերն ցածանալու լինին: Աստուած մեր հետ է ու մեր պաշտպանն է: Այստեղ եկէք ու տեսէք Տիրոջ գործերն, որ երկրիս մէջ այսպիսի քանդմունք ու աւերմունք է անում, որ պատերազմների մէջն առաջնորդում է բոլոր աշխարհիս երեսին ամեն տեղ. որ աղեղները կոտորում, նիզակները փրշորում և պատերազմի կռքերը կրակով այրում: Լսէ՛ցէ՛ք, — իմացէ՛ք, որ է՞ ի՞նչ Աստուծոյ առաջն եմ գտնու գալի, և աղաչում եմ նորան, որ իմ պաշտպանս լինի ինձ անյայտ ապագայում:

Դու, ո՞վ Հայր, Դու միայն ես հզօր երկրիս վրայ ու երկնքումը, Դու ես Աստուած, Դու իմ Աստուածս ես: Ես Քեզ ճանաչել եմ այն ամենայն բաներովն, որ իմ կեանքիս մէջն իմ գլխիս եկել պատահել են մինչև ցայսօր: Ես Քեզ ճանաչել եմ Քո անբաւ զօրութիւնովդ, շատ անգամ զմայլելով, շատ անգամ ևս դողալով: Սորա համար Դու իմ ապաւէնս ես, իմ յօյսս ես: Իմ սրտիս զօրութիւնը չէ տկարանում, որովհետև Քեզանէ մի մաղի չափ չեմ հեռանալու. իմ գլխիս գալու սարսափելի բաները՝ սատիկ մեծ մրրկի նման՝ որքան ուզեն, իմ չորս կողմս իրենց կատաղութիւնն անեն:

Առանց սիրտս կոտրելու, առանց որ և իցէ կասկածների ու երկիւղի թէ ընչեր կպատահին արդեօք ինձ՝ ես ոտս դնում եմ եկող օրերի սահմանը: Կարելի է, որ գալու օրերի մէկն ինձ պիտի բերի թշուառութիւն, փախուստ ու աղքատութիւն. — ամենաճանր անբաղդութիւնն անգամ անվրդով ու անտարբեր սրտով պիտի տանեմ ու մտածեմ, որ Դու,

ամենիմաստ Հայր, ինձ, քո երեխայիդ փորձել ես ուզում, որ յայտնուի ինձ, և գուցէ ինձ նման մարդոց ևս, որ թէ՛ արդեօք սրտով Քեզ եմ կպած, թէ՛ կեանքի ինչքերի ու վայելչութիւնների հետն է իմ սիրտս: Կարելի է, որ այս օրերի մինը խլէ ինձանէ ոչ միայն իմ ունեցած չունեցածս, այլ և աշխարհիս վրայ իմ սրտիս մօտիկ ամենէն սիրելիս մէկի կեանքն անգամ — սիրտս դող է բռնում, երբ որ այս բանն իմ մտքէն անց է կենում, — Հայր, ո՞վ Հայր սիրոյ՝ իմ սիրտս արիւնով պիտի լցուի. — բայց խոնարհութեամբ ու հնազանդութեամբ պիտի ասեմ, Դու ինձ նոցա տուիր, Դու առիր ինձանէ. Քո անունն օրհնած լինի: Կարելի է, որ այս օրերի մինն իմ հոգիս առնող հրեշտակին իմ մօտս պիտի բերի — Հայր, Քո կամքը լինի: Իմ փակուող աչքերս հոգիս տալու միջոցին ուրախութեամբ վեր կձգեմ դէպի Քեզ և իմ հոգիս դէպի Քեզ կաղաղակէ. ո՞վ ամենագութ Տէր, արժանի արա ինձ մտնել Քո անմահ թագաւորութեանդ մէջ:

Թ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՇՏՈՆ ԱՍՏՈՒԹՈՅ՝ ԿԱՄ ԺԷՍԵՐ

Մեր հոգին, որ պատատած է մեր զգացմանց մէջ, գրեթէ անկարող է կառավարուելու առանց մեր զգացմանց ծառայութեանն, առանց նոցա սպասաւորելուն իրան: Աստուծոյ, մեր կողմանէ արտաքին պաշտօն մատուցանելու համար՝ պէտք են մեզ զգալի առարկաներ, որ մեր ուշագրութեանն օգնեն: Այսպիսի է այս աշխարհիս մէջ մարդկային կրօնն. խորհրդաւոր նշանակներ, այլաբանութիւններ և ստուերակերպ նմանութիւններն են, որ մեզ հաստատում են մեր հոգեկան զգացմանց ու մտածմանց մէջ:

Հերետիկոսութեան մոլար վարդապետութիւնը չէ միայն, որ կարծել է թէ՛ աստուածային պաշտօն մատուցանելը պէտք է սահմանափակել ներքնոյ մէջ՝ հոգևով և ճշմարտութեամբ Աստուծոյ երկրպագանելում, և թէ ամեն զգալի արարողութիւնները պէտք է համարել տգէտ ժողովրդի սւելորդապաշտութիւն, կամ անօգուտ պաշտօնասիրութիւն. կա-

րելի է ասել, որ այս ինքնահաւան մոլութիւնն ու սխալանքն ամեն ժամանակ թագաւորել է տշխարհիս մէջ: Ամեն օր էլ լսում ենք, որ ասում են թէ՛ իսկական և ճշմարիտ բարեպաշտութիւնը մարդու սրտի մէջն է. թէ մարդս կարող է լինել բարի, արդարասէր, անկեղծ, մարդասէր, գթած, մեծահոգի, առանց իւր դրօշակը բարձրացնելու կամ առաջնորդողի գեր վրան առնելու, առանց անօգուտ և ունայն հրէշաւոր խտրութիւն անելու մտի կողմանէ, որից մարդուս առողջութիւնը կարող է խանգարուիլ ու վնասուիլ, պատճառ որ մարդուս կեղտոտողն այն չէ, ինչ որ մտնում է բերանն, այլ ինչ որ դուրս է գալի սրտից՝ և առանց այն տղայական անիմաստ ճշտութիւնը պահելու, որ աւելի վանքերն, քան թէ առաքեալներն են մտցրել կրօնի մէջ: Բայց որովհետեւ տեսնուում է որ՝ նոքա, որոնք այդ լեզուն են բանեցնում, արտաքին պաշտամունքը չեն մատուցանում Աստուծոյ՝ իրանց մտածմունքն ու դատողութիւնը չափաւորելու և ամփրելու համար, պէտք է ջանք անեն համոզուելու թէ՛ արտաքինն անհրաժեշտ կերպով կարեւոր չհամարելու հետ՝ պէտք է չափ ու սահմանի մէջ դնեն իրանց սիրտն, մարդկային մեր սիրտն եմ ասում, որն որոշ կերպով մենք չենք ճանաչում և որից խաբուելը մեզ համար շատ հեշտ է:

Ամեն մի կրօն, եթէ որ սահմանափակ լինէր ու կայանար արտաքին պաշտամունքների մէջ միայն, ու չուղղէր, կարգի, կանոնի տակ չդնէր մարդու սիրտն ու յօժարութիւններն՝ բարձրագոյն էակին անարժան կլինէր, ու նորան չէր տալ ամենագլխաւոր փառքն

ու այն միակ մեծարանքն, որ նորան հաճոյ է և ընդունելի, ու պիտի խառնուէր հեթանոսական սնոտի կրօնների հետ, որոց հնարողները մարդիկ էին, որ ազգերի աւելորդապաշտութեանը համար կարգել էին՝ հրապարակական մեծարանք և անհեթեթ ծէսեր ու արարողութիւններն միայն ունենալ, որոնք երբեք կարգի չէին դնում մարդուս ներքինն, ու թողնում էին մեր սրտին իւր բոլոր ապականութիւնն, որովհետեւ՝ ոչ կարող էին ճանաչել մարդուս սիրտն և ոչ բժշկել:

Արտաքին և վեր ի վերոյ պաշտամունքն Աստուծոյ հաճոյ և ընդունելի չեն լինիլ, նորան, որ սրտերի Աստուածն է, և որին կարող է մարդս պաշտել նորան սիրելով միայն: Նորան հաճոյ և ընդունելի է միայն այն մեծարանքն ու պաշտօնը, որ մարդուս սիրտն է նորան մատուցանում:

Մեծ բանի տեղ կարող էինք արդեօք դնել բարեկամական սիրոյ այն երևոյթն, որ իսկութիւն չէ, և որ մեր սիրտը սուտ է համարում: Այն հոգացողութիւնն, որ երեսանց ցոյց են տալի մեզ չսիրողներն՝ և որոնց մենք մեզ թշնամի ենք ճանաչում արդեօք մեր սիրտը շարժում են ու մեզ գրաւում, և ընդհակառակն մեզ համար անտանելի չէ՞ արդեօք նոցա այդ կեղծ վարմունքը: Մենք յարգում ենք մարդոց մէջ նոցա գէպի մեզ ունեցած անկեղծ և իսկական զգացմունքը միայն. նոցա անկանոն վարմունքն անգամ բանի տեղ չենք դնում. բաւական է մեզ, որ նոցա սրտի խորքը ճանաչել ենք: Մենք ուզում ենք, որ մեզ սրտանց սիրեն, ինչ որ այդ սէրն

արտայայտելու անհամապատշաճ կերպին է վերաբերում, մենք բանի տեղ չենք դնում, միայն թէ համոզուած լինինք, որ ուղիղ սրտով սիրում են մեզ, անկեղծութեան ամենաթեթեւ պակասութիւնն անգամ չենք ներում. միթէ կարող ենք կարծել ու հաւատալ, որ Աստուած պակաս զգայուն պէտք է լինէր, ու մեզանից պակաս նրբահայեաց: միթէ կարող ենք կարծել, որ նա մեզանից աւելի ոչ մի բան չի պահանջիլ, բաւականանալով մեր սնոտի արտաքին վայելուչ պաշտամունքներով միայն:

Ամենայն հրապարակական աստուածապաշտութիւն արտաքին պաշտօն կամ ծէս պէտք է լինի՝ մեր սիրտը նորոգելու մտքով, որովհետեւ այս է արարողութեանց գլխաւոր նպատակն: Ամեն մի սուրբ արարողութիւն, որոյ հետ անբաժան կերպով կապուած են մեր կրքերն, և ոչ մի վերաբերութիւն այդ մեր կրքերին, կամ ներգործութիւն չունին մեր ատելութեանը, մեր նախանձին, մեր բարկասրտութեանն ու զայրացման վերայ, մեր պատուասիրութեանը, մեր ունեցած մերձաւոր բարեկամութեանը, մտերմութեան ու սիրոյն վրայ, մեր ծուլութեանն ու յուլութեանն վրայ, առաքինութիւնը ծաղրել է, և ոչ թէ իսկական առաքինութիւնը յարգել ու մեծարել:

Այս, որչափ և ինչպէս ճիշտ են մարդիկ ու հաւատարիմ իրանց վայելչութիւնների ետեւից ընկնելու, իրանց կրքերին հետեւելու կողմանէ, բաղաւորութեան հասնելու համար իրանց կազմած ծրագրերի կողմանէ, իրանց ատելութեան, իրանց զայրացկոտութեան, իրանց նախանձ ունենալու կողմանէ, այս-

տեղ է՝ որ մեր սիրտն աւելի հեռու և աւելի առաջ է գնում, քան թէ արտաքին պաշտօնը կատարելու մէջ: Մարդիկ ճիշտ ու անխարդախ չեն միայն կրօնի կողմանէ. այսինքն է՝ աշխարհիս երեւոյթն են ճշմարիտ և իրական համարում, եւ իսկապէս սիրում. իսկ աստուածային օրինաց ճշմարտութիւնն ու նորա խոստման իսկութիւնը միայն սիրել ձեացնում:

Յ Ա Ն Կ

	Երբ Ե
Ա. Այս աշխարհիս մէջ մեր ունեցած կեանքի նպատակն	3
Բ. Ժերովթիւն	21
Գ. Աստուծոյ ծանապարհները	37
Դ. Խղճմտանքի զօրութիւնը	55
Ե. Հիանդը	73
Զ. Հատուցումն	88
Է. Ուրիշի ունեցածի վերայ աչք չդնել թող թէ կաշել	104
Ը. Ապագայ	123
Թ. Արտաքին պաշտօն Աստուծոյ կամ ծէսեր	138

909
910
911
912
913

հ
հ

<< Ազգային գրադարան

NL0027685

5894200 0027685

հ
հ

<< Ազգային գրադարան

NL0027684

629200 0027684

հ
հ

<< Ազգային գրադարան

NL0027683

894200 0027683

հ
հ

<< Ազգային գրադարան

NL0027682

894200 0027682

հ
հ

<< Ազգային գրադարան

NL0027681

894200 0027681

